

Seksuaalinen häirintä

Hanna Vilkkä

Seksuaalinen häirintä

Kustantajan yhteystiedot

PS-kustannus

PL 303 Aatoksenkatu 8 E
40101 Jyväskylä 40720 Jyväskylä

Asiakaspalvelu

puhelin: 014 337 0070
faksi: 014 337 0071
internet: www.ps-kustannus.fi
sähköposti: asiakaspalvelu@ps-kustannus.fi

Tuottaja: Pekka Santalahti
puhelin: 014 337 0077
sähköposti: pekka.santalahti@ps-kustannus.fi

Kansi: Janne Hiltunen
Taiton ulkoasu: Anna Bergman
Taitto: Marja Junnila
Kieliasun tarkistus: Anu Pernu

© Tekijä ja PS-kustannus

PS-kustannus

ISBN 978-952-451-506-1 ISBN 978-952-03-1532-0 (pdf)
Bookwell Oy <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-1532-0>
Juva 2011

Sisältö

Lukijalle	7
Monimerkityksinen seksuaalisuus	11
Seksuaalisuuden ilmentymät	12
Seksuaalinen teko rikoksena	18
Suojaikäraja	22
Seksuaalisen häirinnän pulmakohdat laissa	24
Seksuaalinen häirintä	33
Seksuaalinen häirintä ja ahdistelu	34
Kiusaaminen ja seksuaalinen häirintä	46
Seksuaalinen kaltoinkohtelu	50
Nimittely: huorittelu ja homottelu seksuaalisena häirintänä	55
Seksuaalisen häirintä, flirtti ja seksuaalihuumori	61
Tiede, taide, uskonto ja seksuaalinen häirintä	65
Seksuaalinen häirintä: tekijät, teon kohteet, tilanne ja toimenpiteet	69
Häiritsijät ja häirinnän kohteet	70
Yhteydenotto viranomaisiin: kuka ilmoittaa häirinnästä?	82
Luottohenkilölle avautuminen	89
Tukipalvelut	96
Seksuaalisen häirinnän seuraukset	100

Yhteiskunnan pornoistuminen, media ja seksuaalinen häirintä	107
Pornoistuminen	108
Media ja seksuaalinen häirintä	112
Hyväksikäyttäjät ja häiritsijät internetissä	116
Seksuaalikehitys, seksuaalikasvatus ja seksuaalinen häirintä	125
Seksuaalikehitys ja seksuaalinen häirintä	126
Seksuaalikasvatus ja seksuaalinen häirintä	131
Seksuaalisen häirinnän ennaltaehkäisy	145
Kriittisyyttä seksuaalikasvatukseen	160
Työsuojelun toimenpiteet seksuaalisen häirinnän epäilyssä	167
Lainsäädäntötyö ja seksuaalinen häirintä	173
Lopuksi	181
Sanasto	183
Hyödyllisiä internetsivuja	187
Kirjallisuus	190
Viitteet	197

Lukijalle

”Huomenta horo, onks sulla joku vitun ongelma?” Tämä sattumalta koulun pihalla kuultu nuoren aamutervehdys parhaalle ystävälleen pani miettimään, mikä on nuorten normaali puhetapa ja mikä on luettavissa seksuaaliseksi häirinnäksi ja ahdisteluksi. Tutkimusmatkalla seksuaaliseen häirintään selvisi, että yhteiskunnassamme käytetään seksuaalisesta häirinnästä eri ilmaisuja samaa tarkoittavina tai vain hyvin pienin merkityseroin. Seksuaalista häirintää käsittelevän aineiston läpikäyminen nosti esille seuraavia kysymyksiä: Mikä ero on seksuaalisen häirinnän ja ahdistelun, seksuaalisen hyväksikäytön, seksuaalisen kaltoinkohtelun, sukupuolisen häirinnän sekä sukupuolisen kaltoinkohtelun välillä? Ovatko kiusaaminen, härskit vitsit, tyttö- ja poikakalenterit työhuoneen seinällä, arkinen suunsoitto, kollegan nipistäminen takapuolesta tai muu koskettelu seksuaalista häirintää? Mistä seksistinen huumori nousee? Miten eri tavoin siihen suhtaudutaan, ja miten voi toimia, jos kokee seksistisen pilailun häiritseväksi? Voiko seksuaalinen häirintä olla rikos?

Kirjassa annetaan välineitä tunnistaa käsitteiden välisiä eroja, erilaisia seksuaalisen häirinnän tapoja työyhteisössä, harrastuksissa ja koulussa sekä neuvotaan, miten voi toimia, kun on kokenut seksuaalista häirintää. Kirjassa esitellään myös, miten seksuaalirikokset eroavat seksuaalisesta häirinnästä.

Onko seksuaalisesta häirinnästä ja ahdistelusta kirjoittaminen niin sanottua hiuksien halkomista? Kun lähdin kirjoittamaan tätä kirjaa, ajattelin, että nyt olen panemassa ihmisiä varpailleen ja arkea piristävä flirttailukin loppuu. Kirjan kirjoittamisen edetessä vakuutuin, että voimme edelleen jatkaa flirttailua, härskien vitsien kertomista ja säilyttää seksuaalihuumorin osana työyhteisöä ja jopa koulua. Maailma, jossa elämme, on kuitenkin monimutkaistunut. Läsnä on ihmisten monenlaisia halu-

ja, tahtoja, uskomuksia, käsityksiä, ajatuksia, arvoja ja ihanteita. Maailma on muuttunut virtaavaksi tilaksi¹, jossa koko ajan on osattava toimia siten, että ihmisyyys, toisen kunnioitus ja koskemattomuus sekä oikeus määrätä itsestään säilyvät. Flirttailu ja härskit vitsit vaativat jokaiselta yhä enemmän tilannetajua.

Kirja etenee vertaillen eri yhteisöjä: harrastustoimintaa, korkeakouluja, kouluja ja työyhteisöjä. Ensimmäisessä luvussa esitellään, miten monimerkityksinen seksuaalisuus on, mikä on seksuaalinen teko rikoksena, mitä tarkoittaa suojaikäraja ja millaisia pulmakohtia laissa on.

Toisessa luvussa eritellään seksuaalisen häirinnän, nimittelyn, kiusaamisen, seksuaalisen kaltoinkohtelun, flirtin ja seksuaalihuumorin välisiä eroja sekä kuvataan, millä tavalla ne kietoutuvat arjessa toisiinsa. Luvussa pohditaan myös, voivatko tiede, taide ja uskonto olla seksuaalisesti häiritseviä tai voivatko ne välillisesti tukea seksuaalista häirintää yhteiskunnassa.

Kolmannessa luvussa paneudutaan seksuaalisen häirinnän osapuoliin: tekijöihin, kohteisiin ja tilanteisiin. Luvussa annetaan välineitä kohdata häiritty ja kerrotaan, mihin tukipalveluihin häntä voi ohjata. Lyhyesti käydään läpi myös seksuaalisen häirinnän seurauksia yksilölle, työyhteisölle ja yhteiskunnalle.

Neljännessä luvussa käsitellään yhteiskunnan ja median pornoistumista. Siinä tarkastellaan erilaisia kantoja, joita on esitetty pohdittaessa median, lasten ja nuorten välisiä suhteita sekä seksuaalista häirintää. Erityisesti käydään läpi seksuaalista häirintää internetissä.

Viidennessä luvussa esitellään lasten ja nuorten seksuaalikehitystä, paneudutaan seksuaalikasvatukseen ja seksuaalisen häirinnän ennaltaehkäisyyn. Seksuaalikasvatus on saanut osakseen kritiikkiä. Kirjassa esitellään seksuaalisen häirinnän kannalta seksuaalikasvatuksen kipupisteitä. Lopuksi käsitellään lyhyesti työyhteisön työsuojelutoimenpiteitä.

Kuudennessa luvussa tarkastellaan lainsäädäntöä ja sen vaikutuksia seksuaalisen häirinnän ennaltaehkäisyyn viimeksi kuluneen vuosisadan aikana. Luvussa pohditaan myös, miltä seksuaalinen häirintä ja seksuaalirikokset näyttävät tulevaisuudessa. Seksuaaliseen häirintään ja seksuaalirikoksiin liittyvät keskeiset käsitteet on kerrattu sanastossa. Lisätietoa seksuaalisesta häirinnästä voi hakea lopussa mainittujen hyödyllisten internetsivujen kautta.

Kirjan sisältö on rakentunut eri alojen asiantuntijoiden haastatteluis- ta, opettajilta ja sairaalamaailmasta saamistani sähköpostiviesteistä ja kir- jeistä sekä julkaistuista tutkimuksista. Sisältöön on vaikuttanut myös jul- kinen keskustelu mediassa.

Käsittelen haastateltavien kokemuksia peitenimillä. Kohdissa, joissa tunnistamisen riski on suuri, olen vaihtanut myös henkilön sukupuol- len, mikäli vaihto ei ole vaikuttanut sisältöön. Oikeaa nimeä ja ammatti- nimikettä olen käyttänyt vain henkilön luvalla. Olen saanut haastatel- tavilta luvan mainita heidän työpaikkansa kiitoksissa. Haastateltavien näkemykset ovat kuitenkin henkilöiden omia, eivätkä ne välttämättä edusta heidän organisaationsa virallista kantaa.

Seksuaalinen häirintä soveltuu oppi- ja tenttikirjaksi niin korkeakou- luihin kuin yliopistoihin sekä itsenäisesti luettavaksi ammattikasvattajil- le ja vanhemmille, eri alojen työntekijöille ja esimiehille.

Haluan osoittaa kiitokseni Rikosuhripäivystykselle (RIKU), Väestö- liitolle, Lastensuojelun Keskusliitolle, Virtuaalilähipoliisille, kaikille si- sältöön vaikuttaneille haastateltaville sekä niille, jotka ovat antaneet ai- neistoa kirjeinä ja sähköpostitse. Kiitoksen ovat ansainneet myös Helsin- gin opetusviraston erityissuunnittelija Raija Nummelin ja Kirsi Porras Väestöliitosta antamistaan lähdevinkeistä ja kannustuksesta. Ville-Mat- ti Vilkalle kiitos kuvien työstämiseen saamastani avusta. Sisältöön ja kieliasuun saaduista kommentteista kiitän Tiina Airaksista ja Juha Var- toa. Suomen tietokirjailijat ry on tukenut kirjaa aineiston keräämiseen myöntämällä matka-apurahalla.

Hämeenlinnassa 24.1.2011

Hanna Vilka

Monimerkityksinen seksuaalisuus

Tässä luvussa tarkastellaan seksuaalisuutta yhteiskunnan ja ihmisen ominaisuutena. Luvussa esitellään, millaiset asiat luetaan laissa kuuluvaksi seksuaalirikoksiin ja mitä tarkoittaa suojaikäraja. Luvussa käsitellään myös, millaisia julkisessa keskustelussa esitettyjä pulmakohtia seksuaaliseen häirintään ja seksuaalirikoksia koskevaan lainsäädäntöön liittyy. Avainsanat ovat seksuaalirikos ja suojaikäraja.

Seksuaalisuuden ilmentymät

Mitä tarkoittaa seksuaalisuuden monimerkityksisyys?

Seksuaalisuus on termi, joka ilmaantui puhekieleen vasta 1800-luvun alussa. Siitä asti on puhuttu, että seksuaalisuus terminä on monimerkityksinen. Se on sanoja, tekoja, mielikuvia ja fantasioita. Se on kehon ominaisuus, iloja, haluja, myyttejä ja uskomuksia mutta myös politiikka. Seksuaalisuus on hyödyllinen, vaarallinen, kaivattu mutta pelottava. Se on totuuden pelipanos pelissä, jossa ymmärretään väärin, väistellään ja kierrellään totuutta sekä omasta että toisen seksuaalisuudesta, nautinnosta ja kehon voimistamisesta.²

Filosofi Michel Foucault'n mukaan seksuaalisuus on erityisen ahdas valtasuhteiden kulkureitti, josta kulkevat yhtä lailla mies, nainen, vanha, nuori, vanhempi, jälkeläinen, opettaja, oppilas, pappi ja maallikko, hallitus ja kansa. Seksuaalisuus on kautta aikojen ollut yksi tehokkaimmista välineistä, jota on voinut käyttää erilaisten strategioiden tukipilarina ja saumakohtana.³

Länsimaissa ei ole koskaan ollut yksimielisyyttä siitä, mitä seksuaalisuus on, koska seksuaalisuus ei ilmene koskaan ainoana ominaisuutena. Se kietoutuu yhteiskuntaluokkaan, siviilisäätyn, alueisiin, uskontoihin, rasismiin, etnisyyteen, rotuun, tabuihin, sukupuoleen ja ikään. Se on ihmiseen liittyviä määreitä, ominaisuuksia tai niiden kokonaisuuksia mutta myös valtasuhteita, hierarkioita ja järjestelmiä. Seksuaalisuuden kanssa ovat vastakkain avioliittoetiikka, puritanismi, ei-genitaalinen seksuaalisuus, ei-aviollisten suhteiden leimautuminen ja laittomuus sekä heteroseksuaalisuuden yksityisyys ja homoseksuaalisuuden hyljeksiminen. Historiallisesti seksuaalisuus on tarkoittanut myös menetelmää, *scientia sexualista*, joka tuottaa tietoa, puhetta ja tunnustuksia nautinnosta. Se on valtaa puhua seksuaalisuudesta ja seksuaalisuudelle. Se on vaikutus ja kokemus, jolla on merkitysarvo.⁴

Kielletty, kartettu, toivottu tai sallittu seksuaalisuus on kulttuurisidonnaista sekä eri kulttuureissa eri tavoin tuotettua ja merkitykselliseksi

koettua, tulkittua ja ymmärrettyä. Toisin sanoen kaikissa inhimillisissä yhteisöissä on seksuaalista kanssakäymistä, mutta se, mikä on seksuaalista toisessa kulttuurissa, ei välttämättä ole sitä toisessa. Kulttuureittain vaihtelee myös se, mitä ja kuinka paljon seksuaalinen kanssakäyminen ihmisille merkitsee. Ihmiset seksuaalisina ymmärretään monin eri tavoin suhteessa esimerkiksi sukupuoleen, ikään, luokkaan, rotuun, uskontoon ja kulttuuritaustaan. Ne yhdessä määrittävät kulttuurin sisällä rajoja sille, kuka voi olla seksuaalisessa suhteessa kenenkin kanssa, miten, missä ja milloin.⁵

Esimerkiksi eteläaasialaisessa hindukulttuurissa jo avioparin julkiset hellydenosoitukset ovat osa seksuaalisuhteen ilmaisuja. Siksi aviopari välttää julkisia hellydenosoituksia. Romanipariskunta ei edes istu vierakkain vanhempien romanien läsnä ollessa. Samaa sukupuolta olevien seksisuhde on kielletty islamissa kuten monessa muussakin uskonnoissa. Suomessa seksuaalisuudeksi mielletään usein suora koskettelu ja yhdyntä, kun taas islamilaisessa kulttuurissa seksuaalisia ovat kaikki eri sukupuolta olevien toisilleen vieraiden henkilöiden kontaktit, kuten kättely tai katse.⁶

Seksuaalisuuden merkitykset vaihtelevat suuresti aikakausittain. Esimerkiksi elokuvatuutkija Richard Dyer esittää, että 1950-luvulla seksuaalisuus oli korostetun merkityksellistä erityisesti länsimaissa ja sillä oli yhteiskunnallisesti erityinen painoarvo. Tuolloin seksuaalisuus nousi voimallisesti julkiseen keskusteluun samanaikaisesti niin tieteessä kuin kulttuurissa. Muun muassa Marilyn Monroeta alettiin pitää seksuaalisuuden symbolina. Samaan aikaan julkaistiin Alfred Kinseyn suurta julkisuutta saaneet seksiraportit ja Playboyn ensimmäinen numero.⁷ Nämä asiat vaikuttavat edelleen siihen, miten ymmärrämme seksuaalisuuden länsimaissa. Ne ylläpitävät, muuttavat ja luovat seksuaalisuutta ja sille annettavia merkityksiä myös tulevaisuudessa.

Mikä on ollut yhteistä seksuaalisuuteen liittyvälle keskustelulle eri kulttuureissa?

Seksuaalisuutta koskeva keskustelu on ensisijaisesti puhetta miehistä ja naisista sekä heidän keskinäisestä seksuaalisuudestaan ja sitä vasten ”niistä muista”. Keskustelun avainsanoja ovat olleet sallivuus, vapaamielisyys, luvallisuus tai suvaitsevaisuus. Ne ovat tuoneet ihmisten mieleen odotuksia, toiveita, pelkoja ja levottomuutta.⁸

Keskustelu seksuaalisuudesta ei ole rajoittunut vain seksuaaliseen tekoon kahden ihmisen välillä, vaan se on kaiken aikaa myös kietoutunut osaksi ihmisten arkipäiväistä elämää, esimerkiksi median ja mainonnan avulla 1900-luvun alusta lähtien. Nykyään monikulttuurisessa Suomessa keskustelua värittävät sekä kansallisen kulttuurin että myös keskuudessamme elävien toisten kulttuurien seksuaaliset säännöt, normit ja tavat. Eri kulttuurien seksuaalisuuteen liittyvät säännöt ja tavat lomittuvat kulttuurimme sisällä ja luovat uusia merkityksiä seksuaalisuudelle. Myös luterilainen kirkko on joutunut ottamaan viime vuosina kantaa niin homoseksuaalisuuteen kuin transsukupuolisuuteen.⁹

Katolisuus ja islamilaisuus omine seksuaalikäyttäytymistä koskevine ohjeineen ja tapoineen ovat kaiken aikaa läsnä luterilaisessa Suomessa. Julkisessa keskustelussa ovat korostuneen roolin saaneet katolilaisten ja islamilaiden arjen seksuaalिनormien sijaan esimerkiksi lapsiin kohdistuva seksuaalikäyttäytyminen ja eri uskontojen suhtautuminen homoseksuaalisuuteen.

Millaisia eri käsityksiä seksuaalisuudesta on Suomessa?

Seuravana esittelen hyvin esimerkinomaisesti erilaisten Suomessa toimivien uskonnollisten yhteisöjen, kuten katolisen kirkon, islamin, ortodoksien, Jehovan todistajien ja uskonnollisten liikkeiden, näkemyksiä seksuaalisuudesta. Uskonnollisten yhteisöjen näkemysten rinnalla Suomessa on myös ei-uskonnollisia, pikemminkin seksuaalisesta halusta nousevia näkemyksiä. Tällaisia ovat esimerkiksi polyamoristien ja seksuaalivähemmistöjen ajatukset. Seksuaalivähemmistöjä ovat muun muassa homo- ja biseksuaalit ja aseksuaalit. Heidän ajatuksiinsa seksuaalisuu-

desta voit perehtyä lähemmin aiemmassa teoksessani *Sukupuolen ja seksuaalisuuden kohtaaminen*.

Katolinen kirkko tunnustaa kristillistä perhekäsitystä. He myös myöntävät, että homoseksuaalisuutta on esiintynyt eri aikoina ja eri kulttuureissa. Kirkko katsoo, että homoseksuaaliset suhteet ovat olemukseltaan väärin suuntautuneita, ja uskoo edelleen, että homoseksuaalisista taipumuksista voi parantua ja eheytyä. Samanaikaisesti katolinen kirkko korostaa, että ihmiset, joilla on homoseksuaalisia taipumuksia, tulee kohdata kunnioittaen, myötätuntoisesti ja erityisellä herkkyydellä. Koulussa opetettava maallistunut seksuaalikasvatus on erityisen ongelmallinen asia katoliselle kirkolle. Maallistuneen seksuaalikasvatuksen on koettu olevan uhka katolisen kirkon perinteiselle kristilliselle perhekäsitykselle.¹⁰

Islamissa seksuaalisuus liittyy parinmuodostukseen, lisääntymiseen, jälkeläisistä huolehtimiseen ja yhteisön säilyttämiseen. Islamilainen kulttuuri säätelee myös seksuaalista itsemääräämisoikeutta eli oikeutta omaan kehoon, seksuaaliseen haluun ja suuntautumiseen. Muslimeille on tyypillistä, että he viettävät enimmän aikansa oman sukupuoliryhmänsä kanssa. Samaa sukupuolta olevien keskinäiset suhteet ovat läheisiä. Oman sukupuoliryhmän kanssa jaetaan myös seksiin liittyviä asioita: miehet eivät puhu seksistä naisille eivätkä naiset miehille.¹¹

Islamin maissa seksuaalisuus on ymmärretty paljon laajemmaksi alueeksi kuin esimerkiksi pääosin kristinuskoa tunnustavissa maissa. Seksuaalisuuteen luetaan kaikki toisilleen vieraiden miesten ja naisten väliset kontaktit, jopa kättely, katsekontakti, naisen ääni, hiukset, erityisesti kosteat hiukset tai niiden tuoksu. Ilmapiiiri miesten ja naisten välillä on joskus hyvinkin erotisoitunut, mistä on seurannut etenkin naisten kokemana seksuaalinen häirintä vaikkapa ruuhkissa.¹²

Muslimi ei myöskään ole tottunut näkemään oman perheensä jäseniä alasti. Häveliäisyys omasta kehosta saattaa kohdistua myös samaan sukupuoleen, eikä vähäpukeisuus, riisuminen ja peseytyminen toisten nähden ole yhtä estotonta kuin esimerkiksi suomalaisilla. Siinä, missä suomalainen pinkaisee kesäiltana muiden nähden alasti saunasta järveen uimaan, muslimi peittää hammamissa eli kylpylässä sukuelimensä pesulapulla tai pyyhkeellä.¹³

Ortodoksit ovat Suomessa pieni vähemmistö, mutta maailmanlaajuisesti ortodoksisuus on toiseksi suurin kirkkokunta katolisen kirkon jäl-

keen. Ortodoksien käsitys seksuaalisuudesta perustuu Raamattuun, kuten luterilaisilla ja katolisilla. Ortodoksisen kirkon opetuksessa seksuaalisuuden toteuttaminen kuuluu avioliittoon, jossa mies ja nainen jakavat yhdessä kaiken muun lisäksi sekä ruumiinsa että seksuaalisuutensa. Seksisuhdetta pidetään äärimmäisen vahvana sitoutumisena toiseen. Avioliiton ulkopuolisia suhteita ei kirkollisen opin mukaan pidetä suotavana ja itsetyydytys sallitaan, jos sillä estetään muunlainen haureus, esimerkiksi niin sanotut yhden illan suhteet.¹⁴

Ortodoksinen kirkko pitää suotavana seksuaalikasvatusta, joka tapahtuu ikään sopivalla tavalla, positiivisesti sekä korostaa ihmisen ruumiillisuutta, nautintoa ja seksuaalisuutta osana ihmisen kokonaisuutta. Ortodoksisen kirkon näkemys tulkitsee homoseksuaalisuuden poikkeavaksi ja korostaa, että homoseksuaalien parisuhdetta ei tulisi verrata perinteiseen miehen ja naisen väliseen suhteeseen. Homoseksuaalisuus on poikkeama ortodoksisen kirkon ihanteesta, mutta ihmisinä homoseksuaaleja tulee kirkon mukaan kohdella kunnioittaen ja rakastaen.¹⁵ Ortodoksinen ja luterilainen kirkko suhtautuvat homoseksuaalisuuteen siis hyvin samalla tavalla.

Jehovan todistajien seksuaalisuuteen liittyvät käsitykset nojaavat Raamattuun, ja sen tulkinta on konservatiivista. Heidän käsityksensä mukaan seksuaalisuus kuuluu vain avioliittoon ja esimerkiksi itsensä tyydyttäminen, avioliiton ulkopuoliset suhteet ja pornografisen aineiston katsominen on väärin. Seurustelusuhte hyväksytään vain, jos sen tavoitteena on avioliitto. Sukupuolielämä ei kuulu seurusteluun, vaan sen katsotaan sopivan vain avioelämään. Ronja Venesperä toteaa, että näkemys seksuaalisuudesta on samantapainen kuin kristittyjen Tosi Rakkaus Odottaa -kampanjassa, joka tarjoaa nuorille vaihtoehdoksi seurustelun ilman seksiä.¹⁶

Jehovan todistajat pitävät samaa sukupuolta olevien seksiä vakavana syntinä, eikä homoseksuaalien ole mahdollista elää avoimesti Jehovan todistajien yhteisössä. Avoin homoseksuaalisuus on syy erottaa henkilö yhteisöstä.¹⁷

Teologian tohtori Hanna Salomäki esittää, että uskonnolliset liikkeet Suomessa ovat pitäytyneet perinteisessä seksuaalietiikassa, vaikka he eivät esiintyisi kannanotoissaan yhteisessä rintamassa.¹⁸ Perustana uskonnollisilla liikkeillä on usein Raamattu, jota luetaan enemmän tai vähemmän kirjaimellisesti.

Perinteisen miehen ja naisen välisen heterosuhteen, heteroseksuaalisuuden ja seksuaalietiikan rinnalla Suomessa esiintyy myös muunlaisia näkemyksiä seksuaalisuudesta. Esimerkiksi homo- ja biseksuaaliset ihmiset saattavat ajatella hyvinkin konservatiivisesti parisuhteen luonteesta, mutta he eivät jaa näkemystä siitä, että ihmisen seksuaalisuus olisi vain heterosuuntautunutta.¹⁹

Suomessa perustettiin 16.10.2010 yhdistys, jonka tarkoituksena on ajaa yhteiskunnassa niiden ihmisten etuja, jotka elävät polyamorisesti eli monisuhteisesti. Polyamoriset ajattelevat, että parisuhde ei voi olla muita seksuaalisuhteita poissulkeva. Yhteisymmärryksessä ja vastuullisesti parisuhteen osapuolet sopivat muista samanaikaisista rakkaus- ja seksisuhteista.

Tiivistetysti seksuaalisuus on pitkälti sitä, miten se tulee nähtäväksemme ja todeksi sellaisena kuin sen eri aikakausina ymmärrämme. Suomessa seksuaalisuuteen liittyvät näkemykset ovat varsin moninaisia. Seksuaalisuus on kunakin aikana yksi maailmaa järjestävä erottelutapa, joka on ihmisessä syntymästä asti ja muotoutuu jokaista ikävaihetta vastaavalle tasolle. Seksuaalisuudessa on jatkuva mahdollisuus valintaan, muuttuvuuteen ja monimuotoisuuteen. Siitä huolimatta ihmiset, niin naiset ja miehet, homoseksuaalit ja heteroseksuaalit, nuoret ja vanhat kuin mustat ja valkoiset, usein pitävät seksuaalisuuttaan kohtalona.²⁰ Historiallisesti ja yhteiskunnallisesti tarkasteltuna seksuaalisuus on yhtä paljon yhteiskunnan ominaisuus kuin yksilön kokemus ja osa hänen persoonallisuuttaan, jonka voi halutessaan jakaa toisen kanssa²¹. Yhdessä yhteiskunta ja yksilön kokemus luovat tilan, jossa ihmisen pitäisi elää tietoisena erilaisen uskomusten, halujen ja seksuaalimoraalien kanssa.

Seksuaalinen teko rikoksena

Millainen seksuaalinen teko nimetään seksuaalirikokseksi, ja onko seksuaalinen häirintä rikos?

Julkinen keskustelu on nostanut yleiseen tietoisuuteen sen, että lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö ja raiskaus ovat rikoksia. Rikoslain mukaan *seksuaalinen teko* on sellainen, jossa haetaan seksuaalista kiihotusta tai tyydytystä ottaen huomioon seksuaalisesti olennaiset asiat, kuten tekijä, teon kohde ja teko-olosuhteet.²² Seksuaalisuus tai sen toteuttaminen ei ole rikos, mikäli se tapahtuu tasavertaisessa suhteessa ja molempien osapuolten halusta ja tahtomalla tavalla. Rikoslaisissa *sukupuoliyhteydellä* tarkoitetaan sukupuolielimiä tapahtuvaa tai sukupuolielimeen kohdistuvaa tunkeutumista toisen kehoon.²³

Rikoslaisissa käytetään myös termiä väkivalta. *Seksuaalinen väkivalta* on seksuaalirikos. Se on teko, joka loukkaa tai vahingoittaa toisen ihmisen seksuaalisuutta, ja se tapahtuu ilman toisen osapuolen suostumusta tai lupaa. Se on toisen osapuolen seksuaalioikeuksia loukkaavaa toimintaa tai käytöstä. Kysymys on usein tekijän vihasta, uhrin alistamisesta ja vallan väärinkäytöstä. Tekijän motiivi ei tavallisesti pohjautu voimakkaisiin seksuaalisiin tarpeisiin.

Tasa-arvolain (1986/609) 7. §:n mukaan seksuaalisella häirinnällä tarkoitetaan sanallista, sanatonta tai fyysistä, luonteeltaan seksuaalista ei-toivottua käytöstä, jolla tarkoituksellisesti tai tosiasiallisesti loukataan henkilön henkistä tai fyysistä koskemattomuutta erityisesti luomalla uhkaava, vihamielinen, halventava, nöyryyttävä tai ahdistava ilmapiiri.

"SYMPAATTINEN" MIES VANKILAAN
YHDEKSÄN LAPSEN HYVÄSIKÄYTÖSTÄ

Sammuneen makaamisesta esitetään laki- ja rikosneuvoston päätöksen mukaan raiskaustuomiota

KIRKKOVALTUUTETTUA
SYYTETÄÄN LASTEN
SEKSUAALISESTA
HYVÄSIKÄYTÖSTÄ

POLIISI TUTKII: 15-VUOTIASTA KÄMMITÄIN
KESÄTYÖPAIKALLA. KIRKOSSA NOUSEE ESIIN YHÄ

PUISTORATSKAAJA EDELLEEN
VAPAANA.

sarja-
ahdistelija
poliisin
tiedossa

Yöllinen
ahdistelija
iski jälleen.
Ainakin
kolmen naisen
kimppuun
käyty yön
pimeinä
tunteina.

TIEDÄTKÖ, MISSÄ LAPSESI
SURFFAILEE NETISSÄ?

LAPSEN HYVÄSIKÄYTTÖ VIEMÄSSÄ
ENTISTÄ USEAMMIN VANKILAAN

Rippisalaisuus
murtumassa?

Työpaikalla on esiintynyt myös
häirintää ja epäasiallista
kohtelua

LASTEN HOUKUTTELU
RIKOLLISEKSI

LAPSEN HYVÄSIKÄYTTÖ
VIEMÄSSÄ ENTISTÄ
USEAMMIN VANKILAAN

HYVÄSIKÄYTÖSTÄ EHDOLLISTA
VALMENTAJALLE

mies on kiistänyt
raiskausyrityksen

LAPSIIN KOHDISTUNEIDEN SEKSUAALIRIKOSTEN PÄÄSTETTIIN VAPAAKSI
TUTKINTAAN LISÄOPPIA

NETTIHARHAUTUS. NAINEN VARASTI
LIIGAPELAAJAN HENKILÖLLISYYDEN.
Nainen ryhtyi miehen nimellä ja
kuvia käyttäen seurustelemaan toisen
naisen kanssa

Kolme edellä
pidätettyä
joukkoraiskausesta
laivalla.

NETTIDEITAILUISTA SEKSISEIKKAILUIHIN

Lapsena hyväksikäytetyt
hakevat apua
nettipalvelusta. Raiskaus ei ollutkaan raiskaus.

Helsingin poliisin virtuaalipoliisiryhmä on saanut selville
hyväksikäyttötapausten, jossa teinityttö tuli raskaaksi
täysi-ikäiselle miehelle.

Raiskausepäily laivalla – kaikki miehet kuvattiin

Rikoslain (1998/563) 20. luvun ja tasa-arvolain (1986/609) mukaan lainvastaista ovat:

- 1) Syrjintä, kiusaaminen tai haukkuminen seksuaalisen suuntautumisen vuoksi
- 2) Nimittely (esim. huorittelu, homottelu)
- 3) Kehon osan tai osien epämiellyttävää koskettelu, paljastaminen, kopelointi, hipelöinti
- 4) Ahdistavat seksuaaliset ehdotellut
- 5) Seksuaalinen häirintä
- 6) Seksuaaliseen toimintaan pakottaminen tai painostaminen
- 7) Seksuaalinen nöyryyttäminen
- 8) Seksin ostaminen alaikäiseltä (alle 18-vuotias)
- 9) Lapsipornografia, kuvaaminen
- 10) Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön valmisteleminen²⁴
- 11) Pedofilia²⁵
- 12) Insesti²⁶
- 13) Seksuaalinen hyväksikäyttö²⁷
- 14) Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö²⁸
- 15) Törkeä lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö²⁹
- 16) Raiskaus.³⁰ Raiskauksia ovat:
 - a) Pakottaminen sukupuoliyhteyteen tai seksuaaliseen tekoon: Raiskauksen yhteydessä käytetään vähäistä väkivaltaa tai uhkailua taikka väkivallalla tai uhkaamalla pakotetaan toinen seksuaaliseen tekoon tai alistumaan sellaisen teon kohteeksi ja se olennaisesti loukkaa toisen itsemääräämisoikeutta.³¹
 - b) Raiskaus: Käytetään tai uhataan käyttää henkilöön kohdistuvaa väkivaltaa, saatetaan toinen tiedottomaksi taikka pelkotiilaan tai muuhun sellaiseen tilaan, jossa toinen ei kykene puolustamaan itseään, käytetään toisen puolustuskyvyttömyyttä hyväksi ja ollaan sukupuoliyhteydessä hänen kanssaan.³²
 - c) Törkeä raiskaus: Aiheutetaan tahallisesti toiselle ruumiinvamma, vakava sairaus tai hengenvaarallinen tila; rikoksen tekevät useat tai siinä aiheutetaan erityisen tuntuva henkistä tai ruu-

miillista kärsimystä taikka rikos tehdään erityisen raa'alla, julmalla tai nöyryyttävällä tavalla; käytetään ampuma- tai teräasetta tai muuta hengenvaarallista välinettä taikka uhataan vakavalla väkivallalla.³³

- 17) Seksuaalipalveluiden ostaminen nuorelta³⁴
- 18) Paritus. Joka hankkiakseen itselleen tai toiselle taloudellista hyötyä järjestää huoneen tai muun tilan korvausta vastaan tapahtuvaa sukupuoliyhteyttä tai siihen rinnastettavaa seksuaalista tekoa varten, muuten käyttää hyväkseen jonkun ryhtymistä sellaiseen tekoon tai viettelee tai painostaa toisen sellaiseen tekoon, on tuomittava parituksesta sakkoon tai vankeuteen enintään kolmeksi vuodeksi.³⁵

Suojaikäraja

Mitä tarkoittaa suojaikäraja?

Suojaikäraja on yleisesti käytetty termi, mutta sitä ei ole lakikirjassa. Suojaikäraja on 16 vuotta. Lain tarkoitus on, että kukaan ei saa ryhtyä seksuaaliseen suhteeseen tai tekoon alle 16-vuotiaan lapsen kanssa. Toinen ikäraja on 18 vuotta. Tämä suojaa nuorta seksuaalisen hyväksikäytön tapauksessa perheen sisäisissä suhteissa ja luottamussuhteessa, kuten suhteessa opettajaan tai valmentajaan.³⁶

Rikoslain mukaan lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä on sukupuolilyhteys kuuttatoista vuotta nuoremman henkilön kanssa. Myös kosketelu, joka on omiaan vahingoittamaan alle kuusitoistavuotiaan lapsen kehitystä, on seksuaalista hyväksikäyttöä. Seksuaalista hyväksikäyttöä on rikoslain mukaan myös, jos tekijä on lapsen vanhempi tai vanhempaan rinnastettavassa asemassa lapseen nähden sekä asuu samassa taloudessa ja lapsi on kuusitoista vuotta täyttänyt mutta ei vielä kahdeksaatoista vuotta täyttänyt.³⁷ Seksuaalista kanssakäymistä lasten kesken ei kuitenkaan pidetä seksuaalisena hyväksikäyttönä, mikäli osapuolten iässä tai henkissä tai ruumiillisessa kypsytydessä ei ole suurta eroa.

Lain tavoite on, että lapsi ja nuori, joka on alisteisessa suhteessa vanhempaan ihmiseen, saa suojaa. Esimerkiksi koulussa, sairaalassa tai muussa laitoksessa lapset ja nuoret ovat aikuisen määräysvallan alaisia. Laki suojaa myös lapsia ja nuoria, jotka eivät kykene sairauden, vammaisuuden tai muun heikkoudentilan vuoksi käyttämään täyttä itsemääräämisoikeutta. Laki suojaa erityisesti toisesta riippuvaisia henkilöitä ja pyrkii ehkäisemään, että riippuvuussuhdetta ei käytettäisi törkeästi väärin.

Lain tarkoitus ei ole estää nuorten keskinäisiä kokeiluja ja seksisuhteita, joten seksuaalinen teko tai suhde on mahdollista iältään tai henkisesti ja fyysiseltä kehitykseltään lähellä olevien nuorten kesken silloin, kun se tapahtuu molempien tahdosta ja suostumuksella.

Eläkkeellä oleva ja nuoruudessaan harrastuksessa opettajansa seksuaalisesti häiritsemä Olli pohtii lähettämässään kirjeessä arvovalta-aseman väärinkäyttöä.

Enempi minua harmittaa ja etoo, että nämä tyypit, käyttävät hyväkseen omaa auktoriteettiaan ja puolustuskyvyttömiä nuoria, jotka eivät uskalla heitä vastustaa...ovathan he sentään opettajia. — Einari pyöri aina meidän poikalasten kanssa urheilutilaisuuksissa. Hän ohjasi meitä harrastuksen parissa...kehtasikin ja tällaisia tyyppejä pyörii loppujen lopuksi aika paljon nuorten parissa nuoriso-ohjaajina ja opettajina jopa pappeina.

Olli jatkaa:

Olen jälkeinpäin monesti miettinyt tapaus Einaria. Hän oli kierrellyt opettajana ennen pätevyitysmiskoulutusta syrjäseudun kouluja ja myös sen jälkeen ainakin yhden, minkä tiedän, joissa oli vain nykyisiä ala-asteita ja opettajia ehkä kaksi. Oliko nämä yhteisöt parempia paikkoja hänelle ja oliko niissä helpompia yksinäisiä uhreja? — Nykyisen vaimoni kanssa kihloissa ollessamme etsimme Einarin esiin eräällä kesälomaretkellä 1970-luvun alussa. Kesälomakausi oli meneillään, kun löysimme koululle, jossa Einarin saamiene tietojen perusteella piti olla opettajana ja myös asua. Tiedusteltuamme koulun talonmieheltä Einaria, hän kertoi ”ettei Einari ole enää meillä opettajana”.

Seksuaalisen häirinnän pulmakohdat laissa

Millainen sukupuoli-jako toteutuu seksuaaliseen häirintää liittyvässä lainsäädännössä?

Seksuaalinen häirintä on nimetty lainvastaiseksi, mutta määrittelyn läh-
tökohtana olevat ajattelutavat ja asenteet tekevät seksuaalisesta häirin-
nästä ongelmallisen. Esimerkiksi seksuaalisen häirinnän määrittely nou-
see oletuksesta, että häirintäsuhteessa olevat ovat heteroseksuaalisia, ja
häirinnän ajatellaan olevan aina heteroiden välistä. Tämä lähtökohta ei
ota huomioon seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä, esimerkiksi trans-
sukupuolisia, intersukupuolisia, homoja, lesboja ja transvestiittejä, eikä
tunnista heihin kohdistuvaa tai heidän välistään seksuaalista häirintää.³⁸
Juha (tutkija) täsmentää ongelman sanoin:

*– – usein seksuaalinen häirintä nähdään lähinnä miehen naiseen koh-
distamana seksuaalisena häirintänä. – – Seksuaalisen häirinnän mää-
rittelyn hämmästyttävä hämmästyttävä heteroseksuaaliseksi ei palvele seksuaali- ja su-
kupuolivähemmistöjä ja heihin kohdistuvan häirinnän ehkäisyä.*

Nykyään otetaan kuitenkin jo yhä enemmän huomioon, että nainen-
kin voi olla rikoksentehtäjä. Kuitenkin seksuaalirikoksia ja seksuaalista
häirintää koskevaa lainsäädäntöä toteutetaan enemmän tai vähemmän
tietoisesti siltä pohjalta, että väkivaltaan osallistuneen oletetaan olevan
mies. Naisten harjoittamaa väkivaltaa pidetään usein myös vähemmän
väkivaltaisena: mies ampuu ja nainen myrkyttää. Nainen saa enemmän
ymmärrystä osakseen, kun hän on tehnyt ”naisten tapaan” rikoksen.³⁹
Karrikoidusti naisen aikuiseen mieheen suuntaama seksuaalinen häirin-
tä saatetaan tulkita jopa ”äidilliseksi hellyydenosoitukseksi”. Häirinnäs-
tä syytetty mies sen sijaan saattaa tulla leimatuksi työyhteisössä ja joutua
vastuuseen teostaan.

Suojeleeko laki raiskattua naista riittävästi?

Yleisesti ajatellaan, että naisen vastuulla on suojella omaa seksuaalista koskemattomuuttaan. Raiskatut naiset usein kokevat, että he itse ovat tavalla tai toisella toimineet varomattomasti ja ovat siten syyllisiä seksuaalirikokseen eli ovat tulleet raiskatuiksi. Uhrina he itse kokevat syyllisyyttä ja häpeää sekä tuntevat, että myös ympäristö ajattelee heidän olleen halukkaita osallistujia.⁴⁰ Tästä on seurannut, että raiskatut naiset usein vaikenevat eivätkä uskalla ottaa häpeässään yhteyttä viranomaiseen, vaikka laki suojelisi heitä.

Onko vastuu lain mukaan häirityllä?

Seksuaalista häirintää koskevan lain ongelmana on pidetty ilmaisua ”ei-toivottu käytös”. Lain tulkintaa saattaa ohjata silloin se, onko häirityt osoittanut häiritsijälle, että hänen käyttöksensä ei ole toivottua. Tällöin vastuu siirtyy häiritsijältä häiritylle. Seksuaalinen häirintä kietoutuu usein niin sukupuoliseen syrjintään, koulukiusaamiseen, työpaikkakiusaamiseen, ikäsyrjintään kuin työsyryntään. Häiritsijän asemalla on myös merkitystä siihen, miten häirintä koetaan. Häirintä kytkeytyy valta-asemaan. Ylemmässä asemassa olevan, esimerkiksi johtajan, harjoittama häirintä koetaan pahemmaksi kuin samassa asemassa olevan kollegan, koska siihen voi liittyä uhkaa tai uhkailua. Myös flirtti kytkeytyy seksuaaliseen häirintään. Flirtti kuitenkin koetaan niin monella tavalla, että sen tunnistaminen häirinnäksi voi olla vaikeaa. Häirintä saattaa naamioitua huumorin taakse, jolloin häirityn reagointi saatetaan tulkita naurettavaksi. Häiritty ei leimautumisen pelossa uskalla ottaa häirintää esille, ja hänen oikeuksiensa toteutuminen vaikeutuu.

Kuka voi nostaa syytteen seksuaalisesta häirinnästä?

Suomen laissa seksuaalinen häirintä on asianomistajirikos. Se on tasa-arvolain (1986/609) vastainen teko. Tämä tarkoittaa, että asianomistajan eli häirityn on nostettava kanne epäiltyä, häiritsijää, vastaan. Toisin

sanoen seksuaalinen häirintä on sellainen henkilöön liittyvä rikos, jonka osalta virallinen syyttäjä ei voi nostaa syytettä ilman asianomistajan syytepyyntöä.⁴¹ Seksuaalista häirintää ja ahdistelua ei myöskään saa oikeuskäsittelyyn esimerkiksi laittoman irtisanomisen ja yhteistoimintalain rikkomisen kanteen yhteydessä, vaan siitä on tehtävä erillinen kanne oikeuskäsittelyä varten.⁴²

Rikosuhripäivystyksen (RIKU) työntekijän Reetan mukaan päivystykseen tulevista yhteydenotoista seksuaalista häirintää koskevat ovat vain yksittäisiä tapauksia. Valtaosa yhteydenotoista täyttää rikoslain vaatimat ehdot. Reetta pohtii seksuaalisen häirinnän vähäistä näkyvyyttä yhteydenotoissa:

Osittain tähän voi olla syynä se, että RIKUssa saatujen kokemusten mukaan häirintää on vaikea saada poliisin tutkintaan. Häirintä mielletään huonotapaisuudeksi, kun hyväksikäyttö on selvä rikoslain alainen teko. Seksuaalinen häirintä tilastoituukin poliisissa riippuen siitä, millaiset ovat teon piirteet, kunnianloukkaukseksi, kotirauhan rikkomiseksi (mikäli teko on tapahtunut kodin piirissä), yleisen järjestyksen häirinnäksi tai jos pystytään osoittamaan henkinen pahoinvointi, joka vaatii terapiaa, voidaan teko nimetä pahoinpitelyn alle. Häirintämääritelmä ei ole yhdenmukainen Rikoslain kanssa ja siten seksuaalinen häirintä peittyi muunlaisten tekojen varjoon.

Pulmallisena laissa on pidetty myös sitä, että häiritsijä ei joudu suoraan rikoslain mukaan vastuuseen teostaan. Häirintään työelämässä on pystyttävä soveltamaan muita lakeja, jotta häiritsijä saadaan vastuuseen. Häiritsijän teon tulee täyttää esimerkiksi työsyRJintärikoksen tunnusmerkit tai olla työturvallisuuslain vastaista. Häiritsijä saatetaan saada vastuuseen myös, jos häirintä sisältää fyysisen koskemattomuuden tahallisen loukkauksen. Tällöin voidaan soveltaa pahoinpitely- tai siveellisyysrikoksia koskevia säännöksiä.⁴³

Missä tasa-arvolaki antaa suojaa?

Tasa-arvolain (1986/609) keskeisin ongelma on, että se suojaa työyhteisössä, mutta laki ei kata yksityiselämän piiriä. Siksi suurin osa seksuaalisesta häirinnästä ei johda oikeustoimiin eikä laki riittävästi suojaa seksuaalista itsemääräämisoikeutta kaikissa tilanteissa, kuten vapaa-aikana. Aiemmin jo tuli esille, että yksityiselämän piirissä tapahtuneen seksuaalisen häirinnän on täytettävä jonkin muun rikoksen, esimerkiksi kunnanloukkauksen tai lievän pahoinpitelyn, tunnusmerkistö. Seksuaalinen häirintä on usein myös luonteeltaan ihan muuta kuin seksuaalista kiihotusta tavoitteleva teko. Häirintää ei lueta laissa seksuaaliseksi teoksi, jos teko ei kiihota tekijää tai tekijä ei saa siitä seksuaalista tyydytystä.⁴⁴ Kuka pystyy kuitenkin näyttämään toteen, kuinka paljon tekijä kiihottui tai tyydyttyi häirintätilanteessa tai millä tavalla hän tyydyttyi tai kiihottui?

Miten laki suojaa lapsia seksuaaliselta häirinnältä?

Lapset eivät saa seksuaalisen häirinnän suojaa. Lapset jäävät usein ilman lain suojaa, jos ei pystytä osoittamaan, että häirintään liittyy seksuaalinen hyväksikäyttö. Poliisilla pitää aina olla selkeä rikosnimikkeisiin perustuva syy puuttua häirintään. Lapsi ei saa suojaa esimerkiksi tilanteessa, jossa lasta ahdistellaan sanallisesti seksuaalisävytteisin viestein ja tekijä ei kiihottu tai saa tyydytystä.⁴⁵ Laki ei myöskään erikseen mainitse sitä, kuinka iso ikäero on hyväksyttävä kahden henkilön välisessä seksisuhteessa.

Ovatko seksuaaliseen häirintään sovellettavat lait liian tulkinnanvaraisia?

Miesten tasa-arvo ry on esittänyt, että seksuaalista häirintää käsittelevä laki on liian tulkinnanvarainen. Jokaisen pitäisi tietää jo ennalta, mikä on sallittua ja mikä ei. Oikeustoimiin ryhtyminen voi tulla yllätyksenä tekijäosapuolelle, jos hän on kokenut vain viattomasti flirttailevansa ja toinen kokeekin sen ahdistavaksi ja haluaa ryhtyä oikeustoimiin. Ellei

ole selvyttä siitä, mikä on sallittua ja mikä ei, työyhteisöissä saattaa syntyä pelon ilmapiiri, joka Miesten tasa-arvo ry:n mukaan vaikuttaa luovuuteen ja yhteishenkeen.⁴⁶

Miesten tasa-arvo ry korostaa, että työpaikoilla olisi turvattava sanan- ja mielipiteen vapaus. Sananvapaus kattaa yhdistyksen mukaan myös sellaiset viestit, jotka saattavat loukata, järkyttää ja häiritä joitakin. Tämän- tapaista viestintää on esimerkiksi työpaikkahuumori. Yhdistys korostaa, että kaikki häirintä ei ole sukupuolista tai seksuaalista eikä ole syytä myöskään olettaa, että muunlainen häirintä olisi jotenkin vähemmän vahingollista. Miesten tasa-arvo ry:n mukaan kaikki häirintä tulisi ottaa huomioon laissa.⁴⁷ Laki antaa liian suuren merkityksen sille, mitä uhri sanoo ja tulkitsee, vaikka käytännössä jos uhri ryhtyy oikeustoimiin, käsittelyyn tulee kokonaisuus eli tekijä, kohde ja tekotilanne.

Taulukko 1. Poliisille ilmoitetut rikokset

Ilmoitettu rikos (koko maa)	2007	2008	2009
Lapseen kohdistuva haureus	20	13	6
Lapseen kohdistuva haureus, 14–16-vuotias	0	0	0
Lapseen kohdistuvan haureuden yritys	1	1	0
Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö	857	955	874
Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön yritys	81	99	66
Sukupuolisiveellisyttä loukkaava käyttäytyminen	1	1	0
Törkeä lapseen kohdistuva haureus	8	3	12
Törkeä lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö	66	260	121
Törkeä lapsen seksuaalisen hyväksikäytön yritys	0	1	0
Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö	1034	1333	1079

Lähde: Poliisiammattikorkeakoulu

Ovatko seksuaalirikostuomiot yleisen mielipiteen mukaan riittäviä?

Rikosoikeuden professori Terttu Utraisen mukaan Suomen tuomioistuimet suhtautuvat raiskauksiin kuin väkivaltarikoksiin, vaikka Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen mukaan väkivalta ei raiskauksen tunnusmerkistöön kuulu. Utrainen toteaa, että käsistä kiinni pitävä raiskaaja selviää teosta ehdollisella rangaistuksella. Hän jatkaa, että samaan aikaan moni väkivallanteko jää tuomitsematta, kun teko sisällytetään raiskauksen tunnusmerkistöön. Esimerkiksi tapon uhkausesta annetaan neljän vuoden tuomio. Jos uhkaa tappaa toisen raiskatessaan, selviää kahden vuoden vankeudella.⁴⁸ Ongelmana voidaan pitää myös sitä, että raiskaus täyttää samanaikaisesti seksuaalisen hyväksikäytön tunnusmerkit, jos raiskaus tapahtuu väkivallalta esimerkiksi kiristämällä.

Tasa-arvobarometri 2008:n mukaan naiset ja miehet ovat yhtä mieltä siitä, että muun muassa raiskauksista annetut tuomiot eivät ole sopivia. Vastaajien mielestä tuomiot ovat liian lieviä. Tutkimuksen mukaan juuri kukaan ei pidä tuomioita liian kovina.⁴⁹

Väestöliitossa toimivan Karin mukaan hyväksikäyttöä pitäisi miettiä lapsen ja nuoren näkökulmasta:

Mikä on hyväksikäytetyn lapsen etu, kun todetaan ykskantaan, että ”teko oli nopeasti ohi eikä se aiheuttanut fyysistä haittaa”?

Esimerkiksi aikuisen ja lapsen väliseen seksuaaliseen häirintään ei löydy nimikettä rikoslaista. Nimike koskee vain kahden aikuisen välistä seksuaalista häirintää. Ongelmallista on Karin mukaan myös se, miten määrittelimme seksuaalisen teon. Kari pohtii asiaa uhrin näkökulmasta:

– – seksuaaliseksi häirinnäksi ei mielletä esimerkiksi tekoa, joka ei kiihota asianomaista. Hyväksikäytetyn kannalta teko on sama suhteessa hänen kehoonsa kiihottui tekijä tai ei.

Voisiko siinä tapauksessa aseksuaali ihminen, jolta puuttuu seksuaalinen kiihotus tai halu mutta joka harrastaa seksiä⁵⁰, saada lievemmän tuomion lapsen hyväksikäytöstä tai raiskauksesta?

Mies sai ehdollisen vankeustuomion alle 16-vuotiaan tytön seksuaalisesta hyväksikäytöstä. Ehdollisena tuomion vankeusrangaistus on vuosi ja 10 kuukautta ja 7000 euron korvauksesta henkisestä kärsimyksestä.

Vuonna 2007 käsiteltiin 35, vuonna 2008 43 ja viime vuonna 45 tuomittua. Koko maassa lapsen hyväksikäyttörikoksista annetaan keskimäärin noin 250 tuomiota.

Oikeus langetti pariskunnalle 7 ja 5 vuoden vankeustuomiot muun muassa alaikäisen raiskauksesta ja törkeistä hyväksikäytöistä.

22-vuotiaalle miehelle yhden vuoden ja 10 kuukauden vankilatuomion lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä ja raiskauksesta.

15-vuotiaan raiskannut keski-ikäinen poliisimies selvisi vajaan kahden vuoden ehdollisella tuomiolla.

Isälle kolme vuotta vankeutta tyttärensä hyväksikäytöstä.

Poliisijohtaja kuudeksi ja puoleksi vuodeksi vankeuteen useista seksuaalirikoksista -- syyllistyneen törkeään raiskaukseen, kahteen raiskaukseen, hyväksikäyttöön, kolmeen paritukseen ja 28 seksinostoon. Yksi raiskaus- ja kolme paritussyytettä kuitenkin hylättiin, kuten myös syyte lapsen törkeän raiskauksen valmistelusta. Vankeuden lisäksi poliisijohtaja joutuu maksamaan uhreille vahingonkorvauksia noin 32000 euroa sekä oikeudenkäyntikuluja yli 74000 euroa.

Hovioikeus tuomitsi A:n rikoslain 20 luvun 6 §:n 1 momentin nojalla lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä ja eräästä toisesta rikoksesta viideksi kuukaudeksi vankeuteen sekä B:lle ja C:lle kummallekin erikseen korvaukseksi henkisestä kärsimyksestä 1 681,88 euroa korkoineen. Rangaistus oli ehdollinen.

Teko on ollut koskettelua vaatteiden läpi mutta tekijänä on ollut lapsen isoisä -- ehdollinen viiden kuukauden vankeusrangaistus -- korvaus henkisestä kärsimyksestä 2000 euroa.

Kari Väestöliitosta toteaa, että lain ongelma on myös se, miten laki ottaa huomioon eri kulttuurit:

Lastensuojelun tavoite on suojella lasta ja ajaa nuoren etua. Lastensuojeluilmoitus pitää tehdä heti. Viranomainen on ristiriitaisessa tilanteessa maahanmuuttajanuoren kanssa, joka kuuluu muslimiperheeseen. — on kuitenkin arvioitava todellista riskiä nuoren joutumisesta perheen häpeän ja syyllistelyn kohteeksi jopa oman suvun ja kulttuurin sisällä.

Kuinka paljon pohdimme sitä, miten toimimme tilanteessa? — liian ripeässä toiminnassa nuori saattaa joutua oman kulttuurinsa taholta henkisesti kaltoinkohdelluksi ja ajautua itsemurhaan. — ja mistä saadaan riittävästi psyykkistä tukea vanhemmille ja henkilön sisaruksille?

Kari painottaa, että nuoren pitää olla turvassa koko viranomaisprosessin ajan. Lain mukaan toimiminen ei aina tarkoita sitä, että nuori saa joka vaiheessa palvelun. Kari työskentelee paljon nuorten kanssa ja muistuttaa kokemukseensa nojaten:

Kun viranomaistoiminta takkuua, nuori voi sulkea suunsa. Silloin ei myöskään rikostutkinta etene.

Tiivistetysti seksuaalinen häirintä on tunnistettu yhteiskunnassa. Se on seksuaalirikos mutta samanaikaisesti arkinen ilmiö, joka ei välttämättä täytä rikosnimikkeiden ehtoja. Toistaiseksi ei ole kyetty osoittamaan tilastoinnissa käytettyjen tutkimusmenetelmien ja nimeämisen tapojen vuoksi seksuaalisen häirinnän laajuutta ja monimuotoisuutta eri ryhmissä. Seksuaalinen häirintä ja seksuaalirikokset mielletään edelleen erheelteisesti miesten teoiksi, ja myös lainsäädäntötyö lähestyy seksuaalista häirintää ja seksuaalirikoksia tästä näkökulmasta.

Seksuaalinen häirintä

Tässä luvussa eritellään ja määritellään yleisimmin käytetyt käsitteet seksuaaliselle häirinnälle. Luvussa vastataan kysymyksiin, mitä on seksuaalinen häirintä ja ahdistelu, seksuaalinen kaltoinkohtelu, sukupuolinen kaltoinkohtelu ja seksuaalinen hyväksikäyttö. Millä tavalla seksuaalinen häirintä kietoutuu sukupuoliseen häirintään? Mikä on flirtin ja seksuaalisen häirinnän välinen ero? Onko työpaikan seksuaalihuumori ja nimitely häirintää? Avainsana on seksuaalinen häirintä.

Seksuaalinen häirintä ja ahdistelu

Miten seksuaalinen häirintä on tullut yleiseen tietoisuuteen?

Sukupuoliseen häirintään ja ahdisteluun liittyvässä keskustelussa ja tutkimuksessa on edetty maailmanlaajuisesti kolmea polkua. Ensimmäinen on Yhdysvalloissa alkanut ihmisoikeuskeskusteluun nivoutunut häirintä ja ahdistelu. Toinen on Keski-Euroopassa käyty yhteiskuntapoliittinen keskustelu. Kolmas polku on Pohjoismaissa käyty hyvinvointivaltioon ja etenkin työsuojeluun liittyvä keskustelu. Sukupuolisen häirinnän (engl. *sexual harassment*) käsite lanseerattiin alun perin 1980-luvulla Yhdysvalloissa. Sukupuolisella häirinnällä kuvattiin sekä Yhdysvalloissa että Suomessa nimenomaan työyhteisössä tapahtuvaa ja erityisesti naisiin kohdistuvaa häirintää.⁵¹

Suomessa seksuaalinen häirintä on tullut keskusteluun pitkälti sukupuolisen häirinnän kautta ja tasa-arvolain ansiosta. Tasa-arvolaki (1986/609) velvoittaa työnantajan vastaamaan siitä, että työpaikalla ei tapahdu sukupuolista häirintää ja ahdistelua. Laista riippumatta työyhteisöissä on rohkaistuttu vasta viime vuosina avaamaan arkana pidettyjä asioita, kuten intiimejä tekijöitä, tabuja, valtaa, hyväksyntää, suosikkiasemia ja hylkäämistä.⁵²

Sukupuolista häirintää ja seksuaalista häirintää on historiallisesti käsitelty usein samaa tarkoittavina. Siten seksuaalisuuden avulla tapahtuva häirintä on verhoutunut sukupuoliseen häirintään ja seksuaalisuuden avulla tapahtuvan tai seksuaalisuuteen kohdentuneen häirinnän ja ahdistelun tunnistaminen tapahtuneesta on ollut hankalaa.

Olenainen ero sukupuolisen ja seksuaalisen häirinnän välillä on se, että sukupuolisella häirinnällä viitataan häirintään, joka loukkaa perinteisiä sukupuolinormeja, maskuliinisuutta ja feminiinisyttä ja aiheuttaa kielteisiä vaikutuksia kohteena olevan sukupuolelle tai sukupuoliryhmälle. Seksuaalinen häirintä ei niinkään ole riippuvainen sukupuolesta,

vaan se suuntautuu esimerkiksi henkilön seksuaalisiin ominaisuuksiin. Se voi olla seksuaalisesti väritynyttä koskettelua, seksistä vihjailua tai toisen henkilön intiimeihin alueisiin kohdistuvaa mielenkiintoa. Seksuaalinen häirintä voi loukata henkilön seksuaalista identiteettiä tai seksuaalivähemmistön identiteettiä.

Mitä tarkoitetaan seksuaalisella häirinnällä?

Käsitteellisesti seksuaaliseen häirintään liittyvät asiat ovat edelleen täsmennyttä, koska tilanteet, tekotavat, tekijät ja kohteet vaihtelevat suuresti. Arkikielessä käytetään rinnakkain ilmaisuja seksuaalinen häirintä ja ahdistelu, ei-toivottu seksuaalinen käyttäytyminen, seksuaalinen kaltoinkohtelu sekä seksuaalinen hyväksikäyttö.

Kokemuksellisesti seksuaalinen häirintä ja ahdistelu saattavat arkikielessä käytössä taipua seksuaaliseksi hyväksikäytöksi. Esimerkiksi ammatikorkeakouluopettaja Ella kokee, että hän on joutunut joskus tiettyjen miestyypien seksuaalisesti hyväksikäyttämäksi. Ella kuvaa miestyypipiä seuraavasti: *Mielistelevä ylikehuva miestyypipi, oman edun tavoittelija*. Henkilökohtaisena kokemuksena kyse on seksuaalisesta hyväksikäytöstä, vaikka juridisesti asiaa ei voi nimetä seksuaaliseksi hyväksikäytöksi vaan häirinnäksi.

Edellä on tullut jo esitettyä, että naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta annetun lain (1986/609) 7. pykälässä määritellään seksuaalisen häirinnän tarkoittavan sanallista, sanatonta tai fyysistä, luonteeltaan seksuaalista ei-toivottua käytöstä, jolla tarkoituksellisesti tai tosiasiallisesti loukataan henkilön henkistä tai fyysistä koskemattomuutta erityisesti luomalla uhkaava, vihamielinen, halventava, nöyryyttävä tai ahdistava ilmapiiri. Mitä nämä määrittelyt tarkoittavat käytännössä?

Seksuaalista häirintää ovat esimerkiksi seuraavat asiat, mikäli ne ovat luonteeltaan seksuaalisia tai seksuaalisesti väritynyttä käytöstä: sukupuolisesti vihjailevat eleet tai ilmeet, härskit puheet, kaksimieliset vitsit sekä vartaloa, pukeutumista tai yksityiselämää koskevat huomautukset tai kysymykset, pornoaineistot, seksuaalisesti värityneet kirjeet, sähköpostit, tekstiviestit, puhelinsoitot, fyysinen koskettelu ja sukupuolilyhteyttä tai muuta kanssakäymistä koskevat ehdotukset tai vaatimukset.

Sosiologi Sanna Aaltonen on tutkinut yhdeksäsluokkalaisten käsityksiä sukupuolisesta häirinnästä. Nuorten mielestä sukupuolinen häirintä on yksipuolista, ei-toivottua huomiota, joka perustuu sukupuoleen ja joka saa kohteen tuntemaan itsensä noloksi, pelokkaaksi, loukkaantuneeksi tai vihaiseksi.⁵³

Mikä on seksuaalisen häirinnän ja seksuaalisen hyväksikäytön välinen ero?

Seksuaalisessa häirinnässä ja ahdistelussa katsotaan olevan kyse seksuaalisuuden avulla toteutettavan sukupuolisen ylivallan osoittamisesta toiselle. Häirinnässä seksuaalisuus ja seksi ovat keinoja eivätkä välttämättä toiminnan päämääriä, kuten seksuaalisessa hyväksikäytössä. Seksuaalisuuden avulla tapahtuva sukupuolinen häirintä kohdistuu myös niihin henkilöihin, joiden kanssa seksuaalinen suhde olisi iän tai muun syyn takia mahdoton.⁵⁴

Rikosuhripäivystäjä Niina korostaa seksuaalisen häirinnän tulkinnsa erityisesti tilannetajua:

Loppujen lopuksi on aika vaikea vetää raja siihen, mikä on seksuaalista häirintää, koska jokainen yksilö määrittää itse rajat ja ne vaihtelevat. Hoitajat, hierojat, ravintolatyöntekijät, vanhustenhoitajat, kotihoitoa tekevät vanhustenhoitajat ovat hyvin erilaisissa tilanteissa.

Seksuaalisen häirinnän sekä seksistisen vitsin ja huumorin välinen raja on kuin virtaava tila. Toisin sanoen on yksilöstä ja tilanteesta kiinni, mitä pidetään syrjintänä, eriarvoisena kohteluna tai haittana, mistä loukkaannutaan, mistä halutaan puhua ja millaiset ovat rajat koskettelun ja etäisyyden pitämisessä. Yksilöstä on kiinni myös, mistä nämä mahdollisesti johduvat. Naiset ja miehet saattavat määritellä ja tunnistaa ilmiöt eri tavalla tilanteen mukaan. Naiset ja miehet suhtautuvat eri tavoin seksuaalisuuteen viittaaviin tekoihin, suullisiin huomautuksiin, vitseihin, keskusteluun ja vaatetukseen.⁵⁵ Seksuaalista häirintää ja seksuaalisesti väritynyttä osapuolten tasa-arvoista pilailua ja vitsailua ei pidä siten sekoittaa keskenään.

Seksuaalista häirintää pidetään yleisesti vallankäyttönä, jota on usein vaikea tunnistaa yksittäisistä tapahtumista. Se tapahtuu usein osapuol-

ten ollessa kahden, eivätkä muut ole siitä tietoisia. Seksuaalinen häirintä on harvoin yksittäinen tapahtuma vaan jo jonkin aikaa kestänyt tapahtumien sarja. Häiritsevien tapahtumien toistuminen tekee normaalista kahdenkeskisestä vuorovaikutuksesta häirintäkokemuksen, johon tasa-arvolaki yrittää antaa suojan.

Pyllylle taputtelu, seksistiset sähköposti- ja tekstiviestit ja flirtti voivat olla jollekin päivän piriste ja toiselle ahdistava kokemus esimerkiksi sen vuoksi, millaisia kokemuksia yksilöllä on ollut aiemmin. Huorittelun, homottelun, raiskauksen tai lapsena seksuaalisen hyväksikäytön uhriksi joutunut harvoin sietää mitään asiaan viittaavaa ympäristössään. Ilman seksuaalisuuteen liittyviä kielteisiä tai traumaattisia kokemuksia elänyt henkilö sallii ehkä enemmän.

Yleisin häirinnän muoto työpaikoilla on sanallinen ilmaisu, esimerkiksi härski vitsi ja kiusoittelu. Erityisen loukkaavana pidetään työntekijöiden kesken tai työntekijän ja asiakkaan välillä sellaisia heittoja tai koskettelua, jotka jotenkin vaarantavat yksityisyyden, ovat tungettelevia tai kohdistuvat läheisesti oman sukupuolen edustajiin. Tällaisia voivat olla esimerkiksi sanallinen solvaaminen, fyysinen koskettelu, läpsyttely, kähmintä, hipelöinti, puhuminen naisesta alentavasti, seksuaalisuuteen liittyvien tuotteiden esillä pitäminen tai esittely ja seksuaalisävytteinen pyyntö. Nämä koetaan hankaliksi etenkin tilanteessa, jossa on välttämättä olla fyysisesti lähellä toista, kuten hoitotilanteessa.⁵⁶

Onko sitten tyttö- tai poikakalenteri työhuoneen seinällä seksuaalista häirintää? Poika- tai tyttökalenteri työhuoneen seinällä tai toisen kehoa koskevat huomautukset eivät ole sinänsä seksuaalista häirintää. Häirinnäksi ne muuttuvat silloin, kun ne ovat toisen henkilön mielestä ei-toivottuja eli henkilö pitää niitä omaa henkilökohtaista koskemattomuuttaan loukkaavina ja tuo sen esille. Viestinnässä on oltava varovainen. Jokaisella on oikeus määritellä itseensä kohdistuvan käytöksen rajat.

Mikä on seksuaalisen hyväksikäytön ja seksuaalisen ahdistelun ero?

Rikosuhripäivystäjä Reetta kuvailee hyväksikäytön ja ahdistelun yhteyttä seuraavasti:

Ahdistelu on hyväksikäytön yritys. Terminä hyväksikäyttöä voi käyttää sekä juridisessa että puhekielen merkityksessä. Rikoslain mukaan kaikki aikuisten ja suojaikärajoja nuorempien lasten tai nuorten väliset seksisuhteet ovat hyväksikäyttöä. Kokemuksena asia voi olla toinenkin. Aikuinenkin voi kokea itsensä hyväksikäytetyksi.

Lastensuojelun Keskusliitosta Hanna esittää, että olennainen ero kuitenkin on, että seksuaalinen hyväksikäyttö poikkeaa rikosoikeudellisesti tarkasteltuna muista käsitteistä:

Ainoastaan seksuaalinen hyväksikäyttö täyttää rikoksen tunnusmerkistön ja on rikosoikeudellisesti rangaistavaa. Muut viittaavat käyttäytymiseen, joka ei ole haluttua tai toivottua – –.⁵⁷

Ovatko koulut ja korkeakoulut vapaita seksuaalisesta häirinnästä?

Koulut ja korkeakoulut ovat sekä työyhteisöjä että opinahjoja. Niissä on monenlaista seksuaalisuuden avulla tapahtuvaa sukupuoleen kohdistuvaa häirintää, kuten ammattikorkeakoulussa opettava Ella toteaa. Ellan mukaan esimerkiksi pääsykokeissa opettajat käyvät joskus keskenään seksuaalisesti häiritsevää keskustelua opiskelijoista:

Naisopettajat saattavat todeta avoimesti, että tänä vuonna on paremman näköisiä hakijoita kuin viime vuonna.

Jotkut naispuoliset ammattikorkeakouluopiskelijat saattavat käyttää sukupuoltaan hyväksi esimerkiksi saadakseen parempia arvosanoja tai muita etuja opiskelussa. Se voi ilmetä esimerkiksi ammattikorkeakoulussa opettajana toimivan Pekan kuvaamalla tavalla sukupuolisena häirintänä, jossa vallankäytön välineenä voi olla myös seksuaalinen häirintä:

Yksi naispuolinen opiskelija ei saanut mielestään riittävän hyvää arvostusta. Ei mennyt pitkää aikaa, niin naispuolinen esihenkilöni otti minut puhutteluun ja sanoi, että olin kuulemma luvannut paremman arvostuksen sukupuolisia palveluita vastaan. Mitäpä siihen pystyi muuta toteamaan, että niinkö hän sanoi. Esihenkilö tietenkin uskoi opiskelijaa (niin kuin lähes aina opiskelija-opettaja -välisissä asioissa, mikä osoitti varsin huonoa johtamistaitoa).

Pekka jatkaa kuvaamalla toista tapausta, jossa sukupuolen lisäksi häirintä kietoutui rotuun ja ihonväriin:

— — naispuolinen tummaihoinen opiskelija olisi mielestäni ansainnut arvostukseksi ykkösen tai kakkosen. Kakkoslukijana toiminut — — kollega olisi antanut kieliasusta hylätyn. — kielellisesti työ ei täyttänyt minkäänlaisia kielioppi- ja oikeinkirjoituskriteereitä. Kuultuaan minun ja kakkoslukijan (joka muuten oli naispuolinen) kommentit, hän [opiskelija] alkoi huutaa kaikkien kuullen, että olen rasisti. — — sovimme, että yksi tummaihoinen miespuolinen englanninkielinen henkilö vielä lukee työn ennen lopullista ”tuomiota”. Hän päätyi ykköseen ja olimme kaikki kolme rasisteja ja sukupuoliseen syrjintään syyllistyneitä.

Toistuvasti kiusallisiin tilanteisiin opiskelijoiden kanssa joutunut Pekka ehdottaakin kollegoilleen:

Yleisesti ottaen miespuolisten opettajien on syytä pitää ovi auki aina silloin, kun vastaanotolla on naispuolinen opiskelija — ohikulkijat voivat kuulla keskustelun ja toimia tarvittaessa todistajina keskustelun kuluksi. Oikeusturvan kannalta opettajilla pitäisi olla oikeus nauhoittaa kaikki keskustelut, jotta hän voisi tarvittaessa näyttää toteen, mitä keskustelun aikana on sanottu.

Ammattikorkeakoulussa opettava Ella pitää sukupuolisena häirintänä sitä, että miespuoliset opiskelijat ovat aivan liian kiinnostuneita hänestä. Jotkut ei-seurustelevat miesopiskelijat ripustautuvat häneen etsien turvaa ja äitihahmoa. Ella pitää erityisen häiritsevänä opiskelijoiden seuraavaa tapaa:

He jäävät tuntien jälkeen luokkaan roikkumaan tai työhuoneeseen tekemään ”tikusta asiaa”.

Millaista seksuaalinen häirintä on koulussa?

Suomessa on erityisesti kiinnitetty huomiota heteroseksuaaliseen häirintään niin lainsäädännössä, työpaikoilla kuin eri koulutusasteilla. Koulu on seksuaalisen häirinnän kannalta kuitenkin erityinen yhteisö, koska seksuaalinen häirintä tapahtuu usein alaikäisten kesken sekä joskus alaikäisen ja opettajan välillä. Se myös paljastaa paremmin kuin työyhteisöt seksuaalisen häirinnän kirjon.

Oppilaiden seksuaalinen häirintä koulussa on tavoiltaan ja kohteiltaan monimuotoista. Opettajakouluttaja ja tutkija Elizabet J. Meyerin mukaan tyypillinen oppilaiden toteuttaman seksuaalisen häirinnän tapa on nimittely, esimerkiksi huorittelu, homottelu tai likaisten vitsien kertominen. Häirintä voi olla myös rintojen ja erektion kommentointia, koskettelua, kiinni tarttumista, tuijottelua, seksuaalisuuteen liittyvien huhujen levittelyä, seksuaalisten piirrosten tekemistä toisesta, toisen seuraamista ja vainoamista, seksististen kirjeiden, lappusten tai sähköpostien lähettelyä, alusvaatteiden kiskomista ja piilottelua esimerkiksi liikuntatunnin yhteydessä, rintaliivien räpsäyttelemistä, hävyttömien ilmeiden ja ääntelyiden tekemistä tai toisen välttelyä päivästä toiseen.⁵⁸

Oppilaiden tyypillinen seksuaalinen häirintä on Meyerin mukaan sukupuoli- ja seksuaalinen häirintää, jota tarkastellaan poikkeuksesta yhä liian kapeasti heteromiehen tai -pojan heteronaiseen tai -tyttöön kohdistuvana seksuaalisena häirintänä.

Millaista seksuaalista häirintää sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöt kokevat koulussa?

Rikosuhripäivystäjä Niina toteaa, että vähemmistöjen asema koulumaailmassa ei ole turvatumpi kuin muillakaan elämänoilla.

Samaa kuin muutkin nuoret ja lapset tai jos kyseessä on aikuiset (opettajat, muut koulun työntekijät), samaa kuin muut aikuiset. Syy kuitenkin usein on, että toinen ei vastaa hänelle asetettuihin sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin.

Juha (tutkija) kuvailee erilaisia tyypillisempiä seksuaali- ja sukupuoli-vähemmistöjen kokemia häirintätapoja:

Sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin linkittyviä kiusaamisen ja häirinnän sekä nimittelyn tapojakin on. – – tyypillisempää esimerkiksi on, että homoa, lesboa, biseksuaalia tai transihmistä häiritään sukupuoleen liittyen esimerkiksi kommentoimalla toisen feminiinisyttä/maskuliinisuutta, haukkumalla homoksi, lesboksi, neidittelemällä jne. Homolle saatetaan laittaa homopornokuvastoa pöydälle tai lesbolle vihjailla siitä, että olisi kiva olla kahden naisen kanssa miehenä.

Elizabeth J. Meyer on eritellyt koulussa tapahtuvaa seksuaalista häirintää. Hänen mukaansa sukupuolista häirintää koulussa on kolmenlaista:

- 1) seksuaalisen suuntautumisen mukaista häirintää (engl. *sexual orientation harassment*)
- 2) transihmisten ja oman sukupuolensa epä mukavaksi kokevien häirintää (engl. *harassment for gender nonconformity*) tai
- 3) heteroseksuaalista häirintää (engl. *heterosexual harassment*).⁵⁹

*Seksuaalisen suuntautumisen mukainen häirintä tunnetaan myös homofobisena häirintänä (engl. *homophobic harassment*). Se on käyttäytymistä, joka piilossa tai ilmeisenä luo kielteisiä asenteita homoihin, lesboihin ja biseksuaalisiin ihmisiin. Tyypillistä homofobista häirintää on pois katsominen, hyljeksiminen, seinäkirjoitukset, ilkeävalta, välttely ja loukkaavat ilmaisut, kuten ”se on niin homo” ja ”älä ole sellainen homo”, sekä vitsit ja käytös, jotka pilkkaavat homoja ja lesboja. Tämantapaista ovat esimerkiksi ryhmälle nimettyjen stereotyyppisten tyylien, ilmeiden, eleiden ja puhetapojen matkiminen.⁶⁰*

Kuvataiteilija ja taidekasvattaja Kalle Hamm ei tyydy edellä mainittuihin sukupuoli- ja seksuaalivähemmistön kokemuksiin häirintätapoihin:

– – myös seksuaalisen toiseuden tunnistaminen mutta ei sen tunnistaminen eli poissuljetaan toisen seksuaalisuus. – – lähentely, nimitteleminen, luokittelu, stereotyyppittäminen, heteronormatiiviset oletusarvot sekä ”tiedän mitä tarvitset” -tyyppinen ajattelu tai oletus, että kaikki haluavat samaa sekä toisen seksuaalisuuden poissulkeminen. – – Joidenkin mielestä seksuaalista häirintää on jo se, että esimerkiksi opettaja kertoo omasta homoudestaan oppilailleen.

Toisen kokemuksen ohittaminen ja poissulkeminen on myös työyhteisöjen ongelma. Ammattikorkeakoulussa opettava Ella tuo esille sen, että miesvoittoisella alalla naisen on häivyttävä naiseutensa pärjätäkseen miesten kanssa. Häneltä itseltään on kysytty muun muassa, miksi hän on niin miesmäinen. Ellalla on selvä vastaus, miksi hän naisena itse toimii omalla alallaan miesmäisesti:

Poikamaisuus, miesmäisyys liittyy alaan. Ei tarvitse todistaa enää niin hirveästi päästäkseen joukkoon. Miehet alkavat puhutella naista sukunimellä ja pitävät reiluna kaverina, kun hänet on hyväksytty joukkoon. Samalla vähenee herjat naisten ei-teknisyydestä ja kyvyttömyydestä nähdä kolmiulotteisesti tai värillisiä unia.

Sukupuolinen häirintä on Ellan alalla enemmän syrjivää. Sitä harjoittavat yhtä hyvin naiset kuin miehetkin sekä myös naiset suhteessa omaan sukupuoleensa.

— — miehet proffia, naiset lehtoreita. Menestyvästä naisesta muut naiset saattavat ajatella, että — — hän on pyrkyri, joka osaa myydä itseään, — — petturi, joka suunnittelee asioita, joihin ei ole koulutusta — — jos nainen tuotteistaa itsensä se on niin kuin härskiä. Miehellä sallitaan paremmin rajojen ylitys. Menestynyt mies on aina lahjakas. — — Naisena ei riitä mikään.

Oman sukupuolensa epämuokavaksi kokevien ihmisten häirintää kutsutaan *transfobiseksi häirinnäksi* (engl. *transphobic harassment*). Tarkastelen tätä häirintää hiukan laajemmin kuin Elizabeth J. Meyer ja katson ryhmään kuuluvan myös transihmiset, kuten transsukupuoliset, intersukupuoliset, transvestiitit ja transgender-ihmiset. Transihmisten ja oman sukupuolensa epämuokavaksi kokevien häirintä suuntautuu sellaisiin ihmisiin, jotka eivät julkisesti ilmaise selvästi heteronormatiivisesti määriteltä maskuliinisuutta tai feminiinisyttä. He eivät ole niin feminiinisiä kuin muut tytöt tai niin maskuliinisia kuin muut pojat. Transfobinen häirintä kohdistuu miehiin ja naisiin, jotka syystä tai toisesta eivät koe omakseen yhteiskunnassa asetettuja miehen ja naisen rooleja sekä ylittävät sukupuolirajoja teoillaan tai tyyllillään. Tämäntapaista häirintää kokevat monet esimerkiksi tanssia ja kuvataidetta harrastavat pojat. Nimitelynä on loukkaavasti esimerkiksi homopoika. Tämäntapaista häirintää

kokevat myös transsukupuoliset, joiden koettu sukupuoli ei vastaa heille biologisesti määriteltyä sukupuolta.⁶¹

Transfobinen häirintä kietoutuu joskus myös seksuaalisen suuntautumisen mukaan tapahtuvaan häirintään. Näin on etenkin silloin, kun häirityn sukupuolisena oleminen viittaa tavalla tai toisella selvästi henkilön todelliseen tai koettuun seksuaaliseen suuntautumiseen. Henkilö ei ole normin mukaisesti tarkasteltuna kyllin maskuliininen tai feminiininen. Tämän häirinnän kohteena ovat usein feminiiniset pojat, joiden seksuaalinen halu suuntautuu toisiin poikiin, tai maskuliiniset lesbo-tytöt, ”butchit”.⁶²

Heteroseksuaalinen häirintä (engl. *heterosexual harassment*) Meyerin mukaan tarkoittaa esimerkiksi häirintää, jolla miespuolinen henkilö korostaa omaa maskuliinisuuttaan halventamalla vertaistansa naista. Siihen kuuluvat sellaiset ilmaisut kuin huora, narttu, tyyppi ja tipu. Siihen liittyvät myös seksistisesti viittaavat ilmeet, eleet, vilkuilu, luonteeltaan seksuaaliset kutsut ja houkuttelu, koskettelu, tarttuminen, kiehnääminen tai hankaus sekä seksuaalinen väkivalta, kuten raiskaus. Se on joko suoraa tai epäsuoraa häirintää, joka vahingoittaa ilmapiriä.⁶³

Voiko opettaja koskettaa oppilasta kannustavasti olkapäälle niin ettei sitä tulkita seksuaaliseksi häirinnäksi?

Opettajana toimiva Ella kysyy kriittisesti: *Mikä on seksuaalisesta häirinnästä puhuttaessa kosketuksen raja?* Hän kuvaa itse olevansa herkkä koskettelemaan ja herkkä toisen kosketukselle. Hän sanoo oppineensa urallaan pikkuhiljaa, että ei edes hipaise toista paitsi jos toinen lähestyy ensin. Katsekin on kosketus. Ella on rintava nainen ja pitää erityisen häiritsevänä rintoihin tuijottelua. Hän kuvaa erästä kollegaansa seuraavasti: *Se ei edes tajuu, että se tekee sen näkyvästi ja muut puolustelevat häntä.*

Koulussa opettajat saattavat pitää seksuaalisesti häiritsevänä esimerkiksi tyttöjen osittain näkyviä rintoja tai rintavakoa. He saattavat pitää katsojan halventamisena poikien näkyvää pakaravakoa. Karolina Kiilin tutkimushaastatteluun osallistunut opettaja esitti paheksuvasti:

Ja on semmoista nuorta seksuaalisuutta. Pukeutumistyylinä muotivaatteet, leveät housut pojilla. Kun pojilla on kapea lantio, ne ei tahdo pysyä päällä, peppuvako näkyy. Jos saippuaopperassa on naisilla hirveen avonaista, paljon avonaisia kauluksia, täällä on muotina samat puserot, sillä tavalla, että näkyy aivan yhtä hyvin kuin tv-saippuaopperassa, vaikka ollaan pieniäkin.⁶⁴

Seksuaalisesti häiritseväksi voidaan kokea myös se, jos koulussa juhlaohjelma käsittelee seksististä aihetta tavalla, joka nostaa häpeän tunteen toisten puolesta. Opettaja Valteri kuvaa tunnelmiaan koulunsa juhlissa:

Tulen juuri kouluni (yhtenäiskoulu, yläkoulu) juhlista. Pidän arveluttavana koulun johdon sallimaa ohjelmaa, jossa oppilaan kuului jatkaa aloitettua ns. isojen poikien laulua, ts. alapään ”huumoria” tuli viljellä. Esim. eräskin poika lauloi ”nään eessäni pillun paljaan”. Tämä siis koulun pedagogisen johdon sallimana. Katson, että tällainen loukkaa kuuli-joita, jotka itse ohjelmaa valitsematta joutuvat kuuntelemaan. Joukossa on jopa 12–13-vuotiaita. – Mitähän he tänään koulussa oppivat?

Kuvataiteilija ja taidekasvattaja Kalle Hamm toteaa, että seksuaalisesta häirinnästä puhuttaessa ei pidä unohtaa maahanmuuttajia. Hänen mukaansa seksuaalisessa häirinnässä on myös kulttuurisidonnaisia aspekteja:

Maahanmuuttajat katsovat kiusalliseksi katsoa suomalaisia sarjoja ja elokuvia, koska niissä ollaan aina alasti saunassa. Samoin jotkut muslimit kokevat julkisten tilojen alastompatsaat seksuaaliseksi häirinnäksi, esimerkiksi somalit ja Kolmen sepän patsas, ohhi kävellessä on katsottava tiukasti muualle.

Miten voi tunnistaa seksuaalisen häirinnän?

Seksuaalinen häirintä kietoutuu monella tavalla käyttäytymiseen ja käyttäytymistapoihin eri tilanteissa. Se ei ole vain sanoja, vaan se on teko ja usein toistuva teko, jossa yhdistyvät samanaikaisesti käyttäytyminen, ilmeet, eleet ja viesti. Väestöliitosta Kari ei pidä huonon käyttäytymisen tunnistamista kovin vaikeana. Hän havainnollistaa:

Jos joku nuolee huuliaan ja sanoo sulle, että sulla on tosi kiva pusero. Jos sulla tulee epämiellyttävä olo, on se seksuaalista häirintää.

Eikö enää voi kehua toisen pukeutumista, kampausta tai virettä? Koska häirinnän rajat eivät ole selkeitä, Kari suosittelee: *Saa mutta sävyä pitää miettiä.* Jos viestin sisältö ei ole seksistinen eikä sen tarkoituksena ole nöyryyttää tai loukata toista, viesti voi ollakin molemminpuolista kiusoittelua ja toinen voi ottaa sen esimerkiksi imarteluna⁶⁵.

Kuinka yleistä ja millaista seksuaalinen häirintä on?

Sosiaali- ja terveysministeriön teettämän Tasa-arvobarometri 2008:n mukaan joka toista 15–34-vuotiasta naista on häiritty seksuaalisesti. Selvästi kymmenen viime vuoden aikana on lisääntynyt 35–54-vuotiaisiin naisiin kohdistuva seksuaalinen häirintä. Heistä joka kolmatta on häiritty seksuaalisesti. Useimmiten työn ulkopuolella naisia seksuaalisesti häiritsevä mies on näille tuntematon. Työssä häiritsijä on saattanut olla asiakas tai työtoveri. Kolmasosalla tekijänä on ollut seurustelukumppani, avo- tai aviopuoliso tai entinen kumppani. Vastanneista miehistä 13 prosenttia oli kokenut seksuaalista häirintää. Häirintää kokevien miesten osuus on niin pieni, että tekijästä ei saatu luotettavia tuloksia. Samoin tilastotutkimuksessa ei saatu luotettavia tuloksia perheenjäsenten, opettajien ja oppilaiden osuudesta häiritsijänä. Kolme prosenttia naisista ja miehistä oli kokenut häirintää oman sukupuolen edustajalta. Seksuaalinen häirintä molempien sukupuolten osalta on pysynyt muuttumattomana vuosina 1998–2008.⁶⁶

Seksuaalinen häirintä on ollut Tasa-arvobarometrin mukaan luonteeltaan sukupuolesta riippumatta kaksimielisiä vitsejä, härskejä puheita, asiattomia vartaloon tai seksuaalisuuteen liittyviä huomautuksia, ei-toivottua fyysistä lähentelyä tai seksin ehdottelua epäasiallisessa yhteydessä.⁶⁷

Kiusaaminen ja seksuaalinen häirintä

Miten kiusaaminen ja riita erottuvat toisistaan?

Kiusaaminen (engl. *bullying*) ei ole sama asia kuin riita, ajatusten yhteentörmäys tai osapuolten näkemysten keskinäinen ristiriita. Kiusaaminen on pitkään jatkuvaa ja toistuvaa kaltoinkohtelua, jossa henkilö kokee itsensä nöyryytetyksi, alistetuksi, puolustuskyvyttömäksi, ahdistuneeksi ja jatkuvasti uhatuksi.⁶⁸

Kiusaaminen tapahtuu joskus seksuaalisen häirinnän avulla niin koulussa, harrastuksissa kuin työpaikoilla. Kun seksuaalinen häirintä kietoutuu kiusaamiseen (engl. *sexual bullying*), se ei ainoastaan loukkaa henkilön koskemattomuutta vaan sen lisäksi aiheuttaa henkistä väkivaltaa henkilön seksuaalisuudelle. Seksuaalinen häirintä usein kätkeytyy kiusaamiseen ja sukupuoliseen häirintään tavalla, jossa on vaikea enää sanoa, mitä tosiasiallisesti tapahtuu. Usein kiusaamiseen liittyvät puheta- vat eivät tavoita seksuaalista häirintää vaan pikemminkin kätkevät sen⁶⁹.

Miten kiusaaminen ja seksuaalinen häirintä lomittuvat työpaikoilla?

Toisen pitkäaikainen mitätöinti, kiusaaminen tai sortaminen voi saman- kaisesti olla seksuaalista ja sukupuolista häirintää sekä henkistä väkivaltaa. Kiusaaminen ja seksuaalinen häirintä lomittuvat toisiinsa, jolloin on vaikea eritellä, mistä tosiasiallisesti on kyse. Työterveyslaitos erottaa ryhmitte- lyssään sukupuolisen häirinnän ja ahdistelun omaksi henkisen väkivallan muodokseen. Työterveyslaitoksen mukaan työpaikkakiusaaminen voidaan taustansa perusteella jakaa kahteen ryhmään. Ensimmäinen on ristiriitaan tai kiistaan pohjautuva kiusaaminen. Toinen ovat tilanteet, joissa henkilö ei itse millään tavalla ole provosoinut muita kiusaamiseen.⁷⁰

Osa työpaikkakiusaamisesta saattaa tosiasiallisesti olla seksuaalista häirintää, etenkin suljetuissa miesvaltaisissa työyhteisöissä, joissa seksu-

aalisuus on korostuneessa asemassa osana työpaikan arkea.⁷¹ Kiusaamista, seksuaalista ja sukupuolista häirintää ei kuitenkaan pidä pitää vain miesten taipumuksena tai huonotapaisuutena. Työpaikkakiusaajia ja häiritsijöitä ovat yhtä hyvin myös naiset. Seksuaalinen häirintä työpaikoilla voi tapahtua esimerkiksi elein, ilmein, äänensävyin ja katsein mutta myös suullisin ja kirjallisin viestein tai toisen työnteon vaikeuttamisena. Työnteon vaikeuttaminen tarkoittaisi esimerkiksi sitä, että mikäli työntekijä ei suostu seksiin, hänet suljetaan työyhteisön tiedonvälityksen ulkopuolelle, hänelle annetaan tarkoituksettomia tehtäviä, annetaan vähän tai ei lainkaan työtehtäviä tai osaamiseen nähden ala-arvoisia tehtäviä tai estetään hänen urakehityksensä. Työntekijää saatetaan myös uhkailla irtisanomisella.⁷² Ulla kertoo kokemuksestaan, joka on tyypillinen työelämän häirintätilanteissa:

Esimies ehdotti minulle seksiä. Olisin halunnut kieltäytyä, mutta pelkäsin, koska pomo uhkaili potkuilla ja tarvitsin palkkani elämiseen. Suostuin.

Miten seksuaalinen häirintä ja kiusaaminen lomittuvat koulussa?

Opettajakouluttaja Elizabeth J. Meyer on eritellyt koulussa tapahtuvaa kiusaamista. Hän määrittelee seksuaalisen häirinnän, sukupuolisen häirinnän ja kiusaamisen välisen eron sekä niiden toisiinsa kietoutuvan luonteen seuraavalla tavalla: Sukupuolinen häirintä on termi, jota käytetään kuvaamaan mitä tahansa käyttäytymistä, joka loukkaa perinteisiä sukupuolinormeja, heteroseksuaalista maskuliinisuutta ja feminiinisyttä ja aiheuttaa kielteisiä vaikutuksia kohteena olevalle tai oville tai heidän ympäristölleen. Kiusaaminen on käyttäytymistä, joka toistuvasti päivästä toiseen aiheuttaa vahinkoa toiselle.⁷³ Sukupuolinen ja seksuaalinen häirintä ja kiusaaminen tapahtuvat usein toisiinsa kietoutuneena, mutta niillä on selkeä ero:

- 1) Kiusaajat aiheuttavat tahallaan vahinkoa, kun taas häirintään syyllistyvät saattavat tahallisesti tai tahattomasti luoda vihamielisen ilmapiirin sanoillaan ja toiminnallaan.

- 2) Kiusaaminen vahingoittaa yksilöä. Häirintä saattaa vahingoittaa yksilön lisäksi laajasti jotakin tiettyä ryhmää, kuten tyttöjä tai naisia, erilaisia oppijoita, kuten vammaisia, homoja, lesboja ja transihmisiä, sekä myrkyttää koko yhteisön, kuten luokan, koulun tai työpaikan.⁷⁴

Koulussa ilmenee tutkimusten mukaan niin henkistä kiusaamista kuin väkivaltaa. Yleistä koulussa on etenkin seksuaaliseen suuntautumiseen sekä sukupuolen rooliin ja tyyliin liittyvä häirintä. Niiden lisäksi yleistä oppilaiden kesken on sanallinen kiusaaminen ja sukupuolinen häirintä, jotka jäävät usein huomiotta. Syynä on se, että usein nuoretkaan eivät pysty tunnistamaan, milloin nimittely on kiusaamista ja milloin ei. Sanna Aaltosen tutkimuksessa yhdeksäsluokkalaiset tytöt esittivät useita esimerkkejä nimittelystä, joka ei ole tyttöjen mielestä ollut ”varsinaista kiusaamista” vaan pikemminkin sitä, että ”vuorotellen aina jotakin kiusataan”. Tällöin muut pitävät kohdetta tavalla tai toisella osallisena tilanteen muotoutumiseen.⁷⁵

Milloin kiusaaminen on seksuaalista häirintää, ja kuka joutuu kiusatuksi?

Jokainen voi joutua kiusaamisen kohteeksi koulussa silloin, kun oma sukupuoliytyli tai harrastukset eivät tue normaaleiksi koettuja ja usein kapeasti määriteltyjä heteroseksuaalisia sukupuolimalleja. Toisin sanoen oppilas ei muiden silmissä käyttäydy, pukeudu tai näytä tavalliselta pojalta tai tyttöltä tai hänen vartalonsa on liian kehittynyt tai ei riittävästi kehittynyt määrittelijänä toimivien oppilaiden mielestä. Poika tai ryhmä poikia kiusaa tyttöä tai tyttöryhmää tai päinvastoin. Joskus tytöt häiritsevät toisia tyttöjä ja pojat toisia poikia. Usein kiusaamisen kohteeksi koulussa joutuvat myös avoimesti esiintyvät teini-ikäiset homot ja lesbot sekä tyttöpojat ja poikatytöt riippumatta seksuaalisesta suuntautumisestaan.⁷⁶ Juha (tutkija) kuvaa erillaisuudesta nousevaa häirintää:

Vaikka sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvat eivät olisi ker-toneet olevansa trans tai homo/bi/lesboja, heillä saattaa olla sukupuoli-

tyyli (tai kiinnostus harrastuksiin ym., jotka eivät tue normimalleja), joka ei vahvista normatiivisia malleja tai käsityksiä.

Seksuaalista häirintää koulussa kiusaaminen on silloin, kun kiusaaminen tapahtuu sanoin tai teoin, jotka suuntautuvat toisen ihmisen sukupuoliin, kehoon, seksuaaliseen toimintaan ja vireyteen tai seksuaaliseen suuntautumiseen eli siihen, nimeäkö hän itsensä hetero-, homo- tai biseksuaaliksi. Sukupuoleen suuntautunut seksuaalinen häirintä kohdistuu henkilön sukupuoli-identiteettiin eli siihen, onko hän tyttö, poika, transihminen, androgyyni, transgender tai intersukupuolinen.⁷⁷

Seksuaaliseen häirintään ja sen tapaiseen kiusaamiseen harvoin puututaan koulussa. Se tulkitaan usein normaaliksi osaksi nuorten elämää, nuorten keskinäistä koettelua ja harmitonta kisailua sekä sanankäyttöä. Meyerin mukaan esimerkiksi homofobinen ja transfobinen nimitykset on kiusaamista, jota ei pitäisi sallia.⁷⁸

Useimmat tutkimukset ovat osoittaneet tilastollisia yhteyksiä koulu- kiusaamisen sekä internetissä, sähköpostitse tai tekstiviesteillä tapahtuvan kiusaamisen välillä: oppilaat ja opiskelijat, jotka ovat kiusaajia tai kiusattuja koulussa, ovat todennäköisimmin kiusaajina ja kiusattuina myös sähköisissä viestimissä.⁷⁹ Häirintä pysyy seurauksineen samana, vaikka välineet luovat uusia paikkoja toimia. Siten on hyvä tarkastella kriittisesti sitä, että koulussa näyttäisi olevan suhteellisen vähän seksuaalista häirintää. Tutkimukset eivät ota huomioon seksuaalisen häirinnän kietoutumista muuhun häirintään ja väkivaltaan koulussa. Tutkimuksissa paljastuu lähinnä ilmeinen ja selkeä seksuaalinen häirintä.

Sanna Aaltonen esittää, että joskus on hyvin vaikea tietää, mitä nuoret tarkoittavat termeillä, kun he viittaavat koulussa tapahtuviin konfliktihin. Nuoret käyttävät sekaisin termejä kiusaaminen, kiusoittelu, ahdistelu ja häirintä. Häirinnän erottaminen kiusaamisesta on koettu hankalaksi, vaikka kiusaaminen ei katakaan kaikkia kokemuksia.⁸⁰

Seksuaalinen kaltoinkohtelu

Mikä on sukupuolisen häirinnän ja seksuaalisen häirinnän välinen ero?

Sukupuolinen häirintä kietoutuu usein seksuaaliseen häirintään. Niitä on vaikea erottaa toisistaan. *Sukupuolista häirintää* ovat kaikki sellaiset toisen henkilön eleet, ilmeet, puheet, vitsit sekä vartaloa, pukeutumista tai yksityiselämää koskevat huomautukset tai kysymykset, jotka tuntuvat pahalta oman mieheyden, naiseuden, trans- tai intersukupuolisen identiteetin taikka transgender-identiteetin kannalta.⁸¹

Seksuaalisen häirinnän avulla tapahtuvaa sukupuolista häirintää voisivat olla esille tarkoituksellisesti asetetut pornoaineistot, seksuaalisesti värityneet kirjeet, puhelin- ja sähköpostiviestit, koskettelu sekä sukupuolista kanssakäymistä koskevat ehdotukset ja vaatimukset, jotka selvästi viittaavat henkilön sukupuoli-identiteettiin ja sen ominaisuuksiin. Esimerkiksi toinen lähettelee seksistisiä viestejä siksi, että kohteella on intersukupuolinen tai transsukupuolinen sukupuoli-identiteetti taikka korostunut naisuus tai mieheys, ja loukkaus suunnataan niihin.⁸²

Seksuaalista häirintää ja ahdistelua voidaan tarkastella *sukupuolistuneena kaltoinkohteluna*. Sukupuolistunut kaltoinkohtelu on laajempi kuin vain naisiin kohdistuva seksuaalinen häirintä ja ahdistelu. Sukupuolistunut kaltoinkohtelu sisältää niin miesten naisiin, naisten miehiin, miesten miehiin kuin naisten naisiin kohdistaman seksuaalisen häirinnän ja ahdistelun. Kuten sukupuolistuneen väkivallankin tutkimuksessa, sukupuolistuneen häirinnän ja ahdistelun tarkastelussa sukupuolta tai seksuaalista suuntautumista kiinnostavampia ovat prosessit, tilanteet ja paikat, joissa häirintä ja ahdistelu tapahtuvat.⁸³

Edellä on käynyt ilmi, että seksuaalisella ahdistelulla ja häirinnällä, seksuaalisella kaltoinkohtelulla ja sukupuolitetulla kaltoinkohtelulla viitataan hyvin samanlaisiin asioihin. Lainsäädännössä esimerkiksi käytetään enimmäkseen ilmaisua seksuaalinen häirintä. Väestöliitossa puolestaan käytetään mieluummin ilmaisua seksuaalinen kaltoinkohtelu.

Mitä on seksuaalinen kaltoinkohtelu?

Seksuaalinen kaltoinkohtelu tai sukupuolistunut kaltoinkohtelu korostavat sitä, että kyse ei ole vain toisen häirinnästä vaan toisen kohtelemisesta huonosti, kaltoin, seksuaalisesti tai seksuaalisuuteen viittaavien keinojen avulla. Terminä se sisältää laajasti kaikki seksuaalisen itsemääräämisoikeuden loukkaukset ja myös ne, jotka eivät täytä rikoksen määritelmiä.⁸⁴

Kari Väestöliitosta toteaa, että nuoret ovat aika julmia toisiaan kohtaan myös seksuaalisesti:

Nuorten kohdalla tyypillinen seksuaalinen kaltoinkohtelija on vertaisryhmästä, tyttö tai poika yksin tai ryhmänä, tai aikuinen yksin tai muiden aikuisten kanssa.

Seksuaalinen kaltoinkohtelu on vastoin omaa tahtoa tapahtuvaa seksuaalista puhetta ja toimintaa, joka ei ole kohteen ikätason huomioon ottaen sopivaa hänen seksuaalikehitykselleen ja loukkaa henkilöä henkisesti ja fyysisesti.⁸⁵

Mitä seksuaalinen kaltoinkohtelu voisi käytännössä tarkoittaa?

Seksuaalisen kaltoinkohtelun muotoja on runsaasti. Karin kuvauksesta jää mielikuva, että tapoja on yhtä paljon kuin on tekijöitä⁸⁶:

Seksuaalista kaltoinkohtelua ovat esimerkiksi vartaloon liittyvät vihjailut: läskiperse, hyvät tissit, saisipa noita tissejä/pakaroita/haarojenväliä puristella, ihanat lihakset, joita voisi kosketella, hipelöidä. – – Seksuaaliseen kaltoinkohteluun liittyy myös puhe, johon liittyy uhkailua, kiristämistä, johdattelua tai lahjontaa ovat esimerkiksi: ”jos et anna, niin kerron sun vanhemmille, että dokaat/poltat/huoraat”, ”laitan sun kuvat nettiin, jos et tee niin kuin haluan”, ”totta kai seurusteluun kuuluu seksi”, ”sähän jo niin kuin lupasit, että sulta irtoaa, kun suutelit ja annoit kosketella”, ”jokainen tyttö/poika suostuu ottamaan suihin”, ”ilmoitan poliisille/vanhemmille, että sähän itse teit aloitteen ja halusit, itse asiassa sähän käytät mua hyväksi”.

Karin mukaan käytännössä tilanne nuorten kesken sekä nuorten ja heidän kanssaan seurustelevan vanhemman henkilön välillä on seuraava:

Esimerkiksi katsotaan ensin pornoa vähän ja sitten vähän enemmän. Sitten käydään keskustelua siitä, että porno on ihan ok ja että voitaisiin vähän kokeilla, miltä tuntuu. Lähennellään, kosketellaan, kysytään kiihottumisesta ja hyväksikäytetään nuoren hämmennystä. Arkipäiväistetään porno ja sen katseleminen ja keskitytään pornon herättämiin kiihottuneisuuden tunteisiin. Ei keskustella lainkaan siitä, mitä negatiivisia tunteita porno ja sen katseleminen voi herättää. Kosketellaan, johdattellaan koskettelemaan ”opetusmielessä”, edetään vähitellen kohti omia tavoitteita (= murtaa nuoren vastustus). Johdattelun tavoite on edetä kohti omia fantasioita, motiiveja, perversioita, tyydytystä.

Kari jatkaa:

Lahjonta seksuaalisena kaltoinkohteluna on esimerkiksi sitä, että annetaan nuorelle seksuaalisesta teosta ”vastapalveluksi” jotain, mitä nuori haluaa kuten vaatteita, lippuja, ruokaa, majoitusta, kännykän tai soittoaikaa. Toisin sanoen ostetaan seksipalvelu nuorelta.

Seksipalvelun ostaminen nuorelta on nimetty rikoslaisa, kuten alaluvussa *Seksuaalinen teko rikoksena* on esitetty (s. 18). Tutkimusten mukaan erityisesti herkkyysovaihettaan elävät 12–15-vuotiaat nuoret luottavat herkästi ihailtuihin auktoriteetteihin ja heitä ihaileviin auktoriteetteihin, kuten valmentajiin, harrastusten vetäjiin ja opettajiin. Nuoren miellyttämisen tarve, jännityksen haku ja toisille näyttämisen tarve herkkyyksiässä sekä halu itsenäistyä vanhemmistaan lisäävät riskialttiutta joutua erityisesti perheen ulkopuolella seksuaalisen kaltoinkohtelun uhriksi.⁸⁷

Karin mukaan seksuaaliseen kaltoinkohteluun liittyvät tilanteet ovat sellaisia, joissa nuori on pakotettu seksitilanteisiin kuuntelemaan tai katsomaan. Esimerkiksi voidaan kertoa omia intiimejä, yksityiskohtaisia fantasioita tai tekoja, joita on tehnyt vaikkapa edellisen seurustelukumppanin kanssa, tai samassa tilassa rakastellaan eikä tilasta voi poistua tai se on oman hämmennyksen tai lukkoon menon takia vaikeaa. Pakotettuun kuunteluun ja katseluun kuuluvat myös läähätysoitot ja seksistiset viestit kännykkään. Katsomiseen pakottamista voi olla myös pornofilmiä

katsominen tilanteessa, jossa ei voi kieltäytyä siksi, että pelkää oman sosiaalisen aseman menettämistä.

Kari toteaa, että koskettelukin voi olla seksuaalista kaltoinkohtelua, jos se tapahtuu ”vahingossa” ja toistuvasti intiimialueille esimerkiksi uimahallissa ja väentungoksessa. Se voi olla sukulaisten halaus, jossa käsi vaalaa toistuvasti väärään paikkaan. Vaatteiden alle meneminen tai vaatteiden päältä intiimialueiden koskettelu, puristelu ja kähmiminen ilman toisen suostumusta luetaan myös seksuaaliseksi kaltoinkohteluksi.

Seksuaaliseen kaltoinkohteluun liittyvä kuvallinen toiminta on usein internetin kautta tapahtuvaa kuvien vaihtamista sosiaalisessa mediassa, oman sähköpostin tai webkameran välityksellä. Kari kuvailee, että nuoret vaihtavat estoitta kuvia itsestään:

Esimerkiksi nuori lähettää pyydettyä kuvia itsestään vähäpukuisena, alasti, eroottisessa asennossa tai vaateuksissa tai tyydyttämässä itseään.

Seksuaalista kaltoinkohtelua on kasvotusten, internetissä tai puhelimen kautta tapahtuvat suorat seksiehdotukset ja esimerkiksi Karin mukaan seuraavanlaiset kysymykset: Oletko kiihottunut? Millaisia alusvaatteita käytät? Oletko ajellut karvoituksen pois? Miten tyydytät itsesi? Mistä fantasioit?

Nimittelyä ei osasta yhdistää seksuaaliseen kaltoinkohteluun, mutta Kari Väestöliitosta korostaa, että myös se kuuluu kaltoinkohteluun:

Nuoren haukkuminen ja nimittely homoksi tai lesboksi on jo seksuaalista kaltoinkohtelua. Nimikkeiden rajapinnassa on ajateltava asioita myös tunteen kautta. Kun miettii, miten kokee asian, teon tai nimittelyn, paljastuu se, miten laaja asia seksuaalinen kaltoinkohtelu on.

Nimittely ei ole vain nuorten välistä. Karin mukaan harvoin muistetaan, että oman lapsen nimittely on myös kaltoinkohtelua. Hän antaa esimerkin:

Jos äiti tai isä jatkuvasti huorittelee alle 18-vuotiasta lasta, on turvattava lapsen kehitys ja tehtävä lastensuojeluilmoitus.

Kari esittää, että myös seksuaalikasvatuksen antamatta jättäminen on seksuaalista kaltoinkohtelua:

Seksuaalisena kaltoinkohteluna voidaan pitää myös sitä, että lapselle tai nuorelle ei tarjota/anneta ikätasoisia seksuaalikasvatusta – lapsi/nuori jätetään oman onnensa varaan etsimään asianmukaista ja oikeaa tietoa seksuaalisuudesta ja seksuaalisesta kehityksestä. – Olisi myös tärkeää, että aikuiset kävisivät arvokeskustelua ennen kuin menevät työskentelemään lasten kanssa. – Asioista voi olla eri mieltä, mutta keskustelua pitää olla.

Nimittely: huorittelu ja homottelu seksuaalisena häirintänä

Onko homottelu ja huorittelu seksuaalista häirintää?

Naistutkimuksen professori Päivi Naskali esittää, että homottelu ja huorittelu on seksuaalista ja sukupuolista häirintää, jonka voi sanoa olevan fyysistä ja verbaalista aggressiivisuutta. Naskalin mukaan erityisesti koulussa seksuaalisuus on keskeinen sosiaalisia suhteita määrittävä tekijä. Nuorten keskinäinen kehoon liittyvä määrittely antaa ja ottaa asemia nuorisoryhmissä mutta samalla muokkaa nuoren omaa kuvaa kehostaan. Luotu kuva itsestä ulottuu pitkälle aikuisuuteen.⁸⁸

Suomalaisessa kulttuurissa on kautta aikojen nimetty homoksi henkilöä, joka on toiminut jollakin tavalla paheksuttavasti, ei vastaa sukupuoli-odotuksia tai jolle sanoja on halunnut osoittaa tämän eriarvoisuuden suhteensa itseensä. Lesboksi haukkuminen ei ole muodostunut yhtä yleiseksi käytännöksi samanlaisissa tilanteissa kuin homoksi haukkuminen.⁸⁹ Molemmissa on kyse nimittelystä (engl. *name-calling*), joka luetaan kuuluvaksi seksuaaliseen häirintään.

Onko homottelu ja huorittelu erityisen yleistä esimerkiksi kouluissa?

Nuoret viettävät ison osan ajastaan kouluympäristössä, ja siten nuorten suosimat ilmiöt heijastuvat välittömästi koulumaailmaan. Juha (tutkija) esittää, että ilmiöt siirtyvät muusta kulttuurista koulumaailmaan vaihtelevasti hyvässä ja pahassa:

Nimittely, esimerkiksi homottelun, ja kiusaamisen yleisyys vaihtelee kouluittain. Toisissa niitä esiintyy hyvin vähän ja toisissa se on jatkuvaa ja toistuvaa. Tämänkin kertoo siitä, että kyse on kulttuurisesta ilmiöstä, johon on mahdollisuus vaikuttaa.

Naskali nimeää yhden nimittelyyn johtavan syyn. Hänen mukaansa koulussa on tosiasia, että tyttöihin ja poikiin jaettu koulukulttuuri tekee erilaiseksi nimetyn sukupuolen ja seksuaalisuuden ilmaisuista kiusaamisen ja häirinnän kohteita. Tämä vaikeuttaa näiden ihmisten oman intersukupuolisen, transsukupuolisen tai homoseksuaalisen identiteetin rakentumista.⁹⁰

Keitä huoritellaan ja homotellaan koulussa?

Nuoret käyttävät joskus hyvinkin ronskeja sanoja puhutellessaan toisiaan ja aikuisia. Esimerkiksi koulun pihalla sattumalta kuultu tytön tytölle sanoma aamutervehdys saattaa ulkopuolista hiukan hätkähdyttää: ”Huomenta horo, onks sulla joku vitun ongelma?” Nuorten keskuudessa huorittelu ja homottelu saa monenlaisia merkityksiä. Sitä käytetään niin loukkaavassa merkityksessä kuin myös neutraalina toisen nimittelynä. Tyttöihin kohdistuva huorittelu kimpoaa usein tytön käyttämästä pukeutumistyylistä, joka on sopivan seksikkään ja sopimattoman huorahtavan tyylin välillä. Useimmat tytöt haluavat pukeutua avoimesti, mutta se ei tarkoita, että seksuaalista viehätysoimaa voi pukeutumisella maksimoida. Muodikkaan paljastava pukeutuminen ei ole kaikkien valittavissa.⁹¹

Nimittely ei valikoi, vaan jokainen tyttö tai poika voi joutua nimittelyn kohteeksi ja leimatuksi. Nimittely voi myös alkaa odottamattomasti aivan yhtäkkiä. Nimittelyllä, kuten huorittelulla, lihattelulla ja pukittelulla, jaetaan sekä miehet ja pojat että naiset ja tytöt hyviin ja huonoihin. Nimittelyllä ei kuitenkaan ole eri sukupuolille samoja seurauksia. Erona on, että kulttuurissamme tulkitaan seksin liikaavan tytön ja naisen muttei pojan ja miehen mainetta. Tyttöjen ja poikien keskuudessa edelleen pätee uskomus: hyvien kanssa mennään naimisiin ja huonojen kanssa tyydytetään tarpeet.⁹²

Huorittelussa ja homottelussa on yhdellä tasolla kyse oikeanlaisena pidetyn heteroseksuaalisen naiseuden ja mieheyden valvomisesta. Nuorille kokemattomuus luo myös paineita. He saattavat tulkita olevansa niin epänormaaleja, etteivät kelpaa kenellekään. Jotkut tytöt ja pojat kuitenkin myös tietoisesti säästävät itseään ”sille oikealle” ja pääsääntöisesti heteronormatiivisen ajattelun mukaan vastakkaiselle sukupuolelle.⁹³

Nuoret haluavat tietoisesti ärsyttää puhumalla aikuisille huonotapaisesti. He haluavat katsoa, miten aikuinen reagoi. Protesti kuuluu nuoren elämään, mutta on myös syytä tarkastella asiaa toisinkin päin. Kari Väestöliitosta korostaa, että nuoret elävät vuorovaikutuksessa aikuisten kanssa:

Kuinka paljon nuorten elämä heijastaa aikuisten elämän muutosta? Kuinka paljon nuoret käytöksellään protestoivat kulttuuria ja sitä, mitä aikuiset arvostavat nuorissa? – – Nuorissa on valtava voima, energiaa – – nuoret ovat niin aitoja, onko niin, että aikuiset pelkäävät dynaamisia, kauniita nuoria, joilla on kaikki edessä? – – on vain muistettava, että nuoret ovat aika konservatiivisia, vaikka tavat on toisia – – aikuiset syötävät kuitenkin kaiken aikaa omaa arvomaailmaansa nuorille.

Joissakin nuorisoryhmissä huorittelu ja homottelu saattavat liittyä yleiseen 14–15-vuotiaiden poikien tai tyttöjen rehvasteluun ja rehenteilyyn. Pojilla se saattaa olla osa machoilua ja testosteronihuumaa, joka ei ole kohdistettu kehenkään tiettyyn henkilöön vaan on porukan sisäistä ”jokeltelua”. Sanna Aaltosen tutkimuksessa eräs nuori toteaa, että ”koulussa kaikki nimittelevät toisiaan niin paljon, että ei tiiä, kuka on toisinaan ja kuka ei”. Ystäviltä siedetään huorittelua ja homottelua enemmän kuin selkeästi itseä vanhemmilta, joiden kanssa ei voisi kuvitellakaan seurustelevana. Tyttöjen seksualisoivaa nimittelyä pidetään jo lähes vaikiintuneena käytäntönä ystävien kesken, eikä lutkaksi nimittelyllä ole välttämättä enää mitään tekemistä nimittelyn kohteena olevan seksuaalikäyttäytymisen kanssa. Pojat taas voivat nimittellä lutkaksi tyttöä, joka vain ei ole kiltti heitä kohtaan.⁹⁴

Mistä huorittelu nousee?

Huorittelu nousee usein tyttöjen seurustelutavoista poikien kanssa. Tyttöjen seurustelu on aina ollut kulttuurissamme erityisen tarkkailun ja moraalisen arvioinnin kohteena. Soveliaisuuden ja kunnallisuuden arvioijana ovat toiset samanikäiset nuoret, opettajat, vanhemmat ja naapurit. Arvioinnin kohteena on suhteiden lukumäärä, vaikka kukaan ei tiedä, mikä on liikaa ja mikä liian vähän. Myös kumppanin etnisyys ja ikä ovat arvioinnin kohteena. Esimerkiksi yhdeksäsluokkalaiset tytöt pitivät Aaltosen tekemässä tutkimuksessa sopivana kumppanin ikänä 18–20 vuotta. Kahdenkymmenen vuoden yläikärajaa kumppanille on ehdoton. Vanhemman kanssa seurustelua pidetään nuorten kesken jo hyväksikäyttönä ja vanhemman miehen kiinnostusta alaikäisiin vastenmielisenä ja ”ällöttävänä”.⁹⁵

Erityisesti nuoret tytöt ovat jatkuvan katseen alla. Tyttöä arvostelevan asenteen taustalla saattaa vaikuttaa aito huoli suhteen tasa-arvoisuudesta ja tytön joutumisesta hyväksikäytön kohteeksi. Huoli ei kuitenkaan oikeuta huoritteluun, vaan nimittely on tulkittavissa seksuaaliseksi häirinnäksi. Huonoa mainetta seuraa usein häiritsevä huomio. Huorittelija saattaa olla naapuri, ikätoveri tai vanhempi. Kuitenkin syynä on harvoin tytön huono käytös vaan määrittelijän halu luokitella toisia ihmisiä ja käyttää valtaa. Nuoret tytöt on kulttuurissamme perinteisesti alistettu tälle vallankäytölle.⁹⁶ Tähän asiaan palataan laajemmin luvussa *Seksuaalinen häirintä: tekijät, teon kohteet, tilanne ja toimenpiteet* (s. 69).

Voiko huorittelua tai homottelua sallia?

Kaikenlainen nimittely on huonotapaisuutta. Kari Väestöliitosta toteaa huorittelusta ja homottelusta nimittelytapana:

He [Väestöliitto] eivät hyväksy nuorten homottelua ja huorittelua oli kohde tai syy kuka tai mikä tahansa. He kannattavat nollatoleranssia.

Kari täsmentää, että nimittely voidaan kokea monin eri tavoin:

Siinä, missä joku ei edes kuule, toinen voi kokea abdistavana ja nolaavana. Yksilöllisyys tulee huomioida. Ei myöskään pidä tehdä asiasta traumaattista, jos se ei sitä ole ollut nuorelle. Tärkeää on kysyä asiasta, kuulla nuorta ja kysyä, miltä nuoresta nimittely tuntui ja mitä tunteita herätti.

Nykyisin seksuaalipainotteinen nimittely on niin rutiininomaista ja arkista nuorten keskuudessa, että sen merkitystä jopa vähätellään. Nimittely on kuitenkin aina arvotettu, ja siksi siihen tulisi puuttua. Homottelu ja huorittelu sisältävät erityisesti seksuaalisia arvolatauksia, joiden tavoitteena on määritellä oikeanlaisena pidetty sukupuoli, seksuaalisuus, feminiinisyys ja maskuliinisuus. Huorittelu ja homottelu kyseenalaistavat henkilön oman sukupuoli- ja seksuaalikokemuksen, ja siksi tällainen käytös on erityisen loukkaavaa.⁹⁷

Myös nuorten internetissä käyttämä kieli on usein alatyylisiä ja asiattonta. Puuttuuko virtuaalipoliisi nuorten huoritteluun ja homotteluun internetissä? Matti (poliisi) toteaa, että virtuaalilähipoliisin tehtävä ei ole kasvattaa lapsia kielenkäyttöön ja valvoa sitä netissä:

Virtuaalipoliisi ei puutu netissä nuorten kielenkäyttöön, koska meidän tarkoitus ei ole valvoa nettiä, eikä nettikäyttäytymistä sinällään. Mikäli kyseessä on kiusaaminen ja kiusattu meille siitä ilmoittaa, reagoimme siihen tarpeen vaatimalla tavalla. Internetissä käytettävän kielenkäytön kasvatus- ja valvontavastuu on vanhemmilla.

Voiko huorittelusta ja homottelusta saada tuomion?

Juha (tutkija) pohtii, miten lainvastaiseksi nimittely voidaan tulkita:

Nimittelystä, kuten homottelusta tai homoksi väittämisestä, on nostettu kunnianoikeusjuttuja, joten sinänsä se voidaan tulkita lainvastaiseksi. Toisaalta seksuaalinen häirintä on kiellettyä, joten jos homottelu on häirintää (kuten se on esim. kohdistuessaan toistuvasti/loukkaavasti ja terveydellisiä seurauksia aiheuttaen kohteeseensa), silloin homottelun pitäisi olla lainvastaista.

Matti (poliisi) korostaa, että nimittelystä tuomitsemisessa on kuitenkin ongelmakohtansa:

Useimmissa seksuaalista häirintään liittyivistä teoista ei ole piirteitä, jotta se täyttäisi seksuaalirikosnimikkeen. Näin ollen asianomistaja nostaa kanteen usein esimerkiksi kunnianloukkauksesta. Tämäntapaisia tapauksia ovat esimerkiksi homottelu tai kuvien muokkaaminen niin, että kasvoille vaihdetaan jonkun muun alaston vartalo tai kuvan ohessa kerrotaan henkilön seksuaalisista mieltymyksistä. – – Nimittelyssä mahdollinen rikosnimike olisi kunnianloukkaus, joka on asianomistajarikos. Poliisi voi ottaa tutkittavakseen asianomistajarikoksen vain siinä tapauksessa, että asianomistaja on ilmoittanut poliisille tai syyttäjälle vaativansa rikokseen syyllistyneelle rangaistusta.

Seksuaalisen häirintä, flirtti ja seksuaalihuumori

Mikä on seksuaalisen häirinnän ja flirtin ero?

Flirtti tapahtuu kahden henkilön välillä, jotka tuntevat vetoa toisiinsa ja nauttivat sekä viihtyvät toistensa seurassa. Toisen flirtin tulee tuntua hyvältä, puoleensavetävältä ja viehättävältä, ja flirtin kohde tuntee itsensä varmaksi. Seksuaalinen häirintä taas ei tunnu hyvältä. Se ei ole vastavuoroista. Flirtin kohde tuntee itsensä epävarmaksi, tukahdutetuksi ja alistetuksi.⁹⁸

Kari Väestöliitosta pohtii häirinnäksi määrittelemisen vaikeutta:

Rajanveto flirtin, huumorin ja häirinnän välillä voi olla vaikeaa. Häirintä on aina yksilöllinen kokemus ja ratkaisevaa on, kuka on tekijä, mikä on tilanne, mikä on tekotapa sekä miten kohde tilanteen kokee. Joskus on vaikea sanoa, mitä teolla loukattiin.

Seksuaalisen häirinnän ja flirtin välillä taiteillaan niin mielihyvän ja vaaran kuin miellyttävän ja epämiellyttävän sukupuolisen kanssakäymisen jatkumolla⁹⁹. Rajanvedon vaikeuden pohtimista Kari jatkaa toteamalla, että häirityksi kokeneen henkilön on usein vaikea vastata seuraaviin kysymyksiin:

Milloin ns. normaali käytös muuttui ja häirintä alkoi?

Oliko tilanteessa tulkinnanvaraisuutta?

Tapahtuiko sittenkään sellaista, minkä muutkin kokisivat vääräksi?

Onko miesvaltaisilla aloilla härskien vitsien kertominen erityisen yleistä?

Tutkimusten mukaan miesvaltaisilla aloilla kerrotaan härskéjä vitsejä yleisimmin, mutta vitsiinkin tarvitaan kaksi osapuolta: kertoja ja se, jolle kerrotaan. Kertojalla on harvoin halu loukata ketään, ja usein kertojakin arvioi tilanteen ja kertoo kaikkein rajuimmat vitsinsä rajatulle joukolle. Härskiin vitsiin usein vastataan härskillä vitsillä tai herjalla. Naisille tämä on miesvaltaisilla työpaikoilla usein selviytymiskeino, koska työyhteisössä seksuaalihuumoriin, vitseihin ja herjoihin vastaamattomuus saattaa leimata henkilön. Moni mies ja nainen vastaa seksuaaliväritteeseen vitsiin, vaikka kokee sen häirinnäksi, koska ei halua työyhteisössä esimerkiksi niuhottajan mainetta tai olla uhri muiden silmissä.¹⁰⁰

Tutkimusten mukaan ongelmana on, että härskiin vitsiin tai herjaan vastaamalla samalla ylläpidetään aloitettua häirinnän mallia työyhteisössä.¹⁰¹ Työyhteisöissä on eroja. Joissakin työyhteisöissä seksuaaliväritteistä huumoria tai pilailua ei tulkita seksuaaliseksi häirinnäksi tai ahdisteluksi. Näissä työyhteisöissä naiset ja miehet saattavat pitää viheltelyä ja pieniä kosketteluja piristävänä ja imartelevena. Samanaikaisesti jollekin toiselle sama käytös on tarkoituksellisesti ahdistelevaa ja häpeällistä. Ero häirinnän ja piristävän huumorin välillä on kuitenkin häilyvä, ja tilanne saattaa muuttua, kun työyhteisöön tulee uusia henkilöitä, jotka väistämättä sotkevat hetkeksi yhteisön sosiaaliset kuviot. Yhteisöön tulija ja sen toiminta- ja ajattelutapoihin tutustuva saattaa ymmärtää tilanteen eri tavoin kuin yhteisön aiemmat jäsenet. Kiusoittelun, ironian ja ahdistelun tulkinnat ja muodot ovat hiuksenhienoja.¹⁰²

Häiritsijän tarkoitukset ovat eri yksilöiden näkökulmasta erilaisia, mikä tekee häiritsijän tunnistamisen työyhteisössä ongelmalliseksi. Henkilön seksuaaliviriteinen vitsailu saattaa olla toiselle kohdistettuna harmitonta ja toiselle tarkoituksellisesti haittaa aiheuttavaa. Häiritsijä voi käyttäytyä samalla tavalla, mutta hänen tarkoituksensa vaihtelevat.

Työyhteisön paikallishuumori on paikka, jossa kuljetaan koko ajan muuttuvien perinteiden, sopivuussääntöjen ja säädösten välillä. Siksi työyhteisöt tarvitsevat jatkuvasti avointa työyhteisön puhe- ja toimintatapojen uudelleenarviointia. Seksuaalisen häirinnän ja ahdistelun seuraukset ovat yhteisöllisiä. Ne vaikuttavat koko työyhteisön työhyvinvoin-

tiin. Seksuaalihuumor nostaakin usein työpaikoilla kysymyksen miesten ja naisten välisestä tasa-arvosta ja tasavertaisuudesta.¹⁰³

Mistä seksuaalihuumor nousee työyhteisössä?

Seksuaaliväritteellä huumorilla ja pilailulla on hyvin pitkät juuret niin suullisessa kuin kirjallisessa perinteessä. Ne nousevat kansanhuumorista. Kansanrunous, kaskut, lorut ja sadut ovat kautta aikojen sisältäneet seksuaalihuumor ja -fantasioita. Ne myös siirtyvät sukupolvelta toiselle perheen, naapurien, sukulaisten ja eri-ikäisten työsuokupolvien kesken.¹⁰⁴

Seksistisestä humoriperinteestä on löydettävissä monenlaisia piirteitä. Se voi samanaikaisesti olla työyhteisön karnevalismia, yhteiskunnan vastakulttuuria ja kiistämisen kulttuuria. Seksistinen humoriperinne on miesten ja naisten välillä tasavertaista sanailua, ehkä kosketteluakin, jossa työyhteisön jäsenet asettuvat huumorille alttiiksi ja nauravat itselleen yhdessä toisten kanssa. Jos mies haastaa naisen pilailuun, nainen vastaa pilailuun tuntemillaan kulttuurisilla koodilla ja läpäisee sosiaalisen testin. Vastaavasti mies läpäisee testin asettumalla alttiiksi työyhteisössä yhteisesti hyväksytylle, vaikkakin nöyryyttävälle vastukselle.¹⁰⁵

Lopulta on vaikea määritellä sitä, millaista häirintä on erilaisissa työympäristöissä, koska samankin alan työpaikoilla on hyvin erilaisia tapoja. Miesvaltaisilla aloilla herjat ja härskit vitsit ovat yleisempiä kuin aloilla, jossa on sekä miehiä että naisia. Ne kuuluvat osana työkuulttuuriin ja ovat osa työpaikan arkipäivää, jota voidaan pitää pikemminkin lapsellisuutena tai sivistymättömyytenä kuin tarkoituksellisena häirintänä. Seksuaalihuumorin onkin katsottu olevan lähtöisin miehistä. Nainen jää seksuaalihuumorissa alistaiseen asemaan; se koetaan naista nöyryyttäväksi ja usein naisen taholta flirtiksi. Nainen myös harvoin haluaa tehdä aloitetta seksuaaliväritteisestä huumorista. Naiselta kuitenkin odotetaan, että hän uskaltaa ja osaa vastata miehen tekemään aloitteeseen.¹⁰⁶ Myös naisvaltaisilla aloilla, joissa työskentelee nuoria miehiä, naiset häiritsevät seksuaalisesti miehiä ja aloite kiusoitteeluun tulee usein naisilta.¹⁰⁷

Onko työyhteisöjen seksistinen huumoriperinne muuttumassa?

Häirintään ja seksuaalisuuteen liittyvä kulttuuri on kaksijaksoista. Työyhteisöissä kerrotaan härskejä vitsejä sekä kiusoitellaan miesvaltaisilla aloilla naisia ja naisvaltaisilla aloilla miehiä. Samanaikaisesti sukupuolesta ja seksuaalisuudesta ei puhuta työkulttuurissa kuin ehkä yleisellä tasolla. Tämä tilanne on kaiken aikaa muuttumassa, koska julkinen keskustelu muuttaa pikkuhiljaa seksuaalisuuteen liittyvää vaikenemiskulttuuria työyhteisöissä. Naiset ja miehet ovat hiljalleen tiedostamassa tasa-arvon, häirinnän ja seksuaalisuuden merkityksen työyhteisössä ja uskaltavat joutua nostaa niitä ainakin yleisellä tasolla esille kahvipöytäkeskusteluissaan. Silti valtaosa häirintätapauksista jää arkana ja kiusallisena asiana vain häiritsijän ja häirityn tietoon. Useimmissa työpaikoissa seksuaalista häirintää on enemmän kuin siitä puhutaan.¹⁰⁸ Seksuaalisuuden avulla tapahtuva sukupuolinen häirintä ja ahdistelu ovat myös keino pitää yllä tietynlaista kuvaa ja toistaa stereotyyppistä mielikuvaa miehen ja naisen seksuaalisuudesta.¹⁰⁹

Tiede, taide, uskonto ja seksuaalinen häirintä

Voiko tiede olla tai tukea seksuaalista häirintää yhteiskunnassa?

Psykologia ja lääketiede ovat pyrkineet selittämään, mistä homoseksuaalisuus johtuu. Lääketieteessä on harrastettu selitysmalleja, joissa homoseksuaalisuus on tulkittu synnynnäiseksi mutta yhteiskunnassa ei-toivotuksi ominaisuudeksi. Selityksenä ovat olleet niin hormonit kuin aivojen poikkeava rakenne. Nykyään geenitutkimuksessa uskotaan ”homogeenin” olemassaoloon. Psykologiassa on uskottu toisaalta siihen, että homoseksuaalisuus on synnynnäistä, mutta myös siihen, että se on hankittu ominaisuus. Taustalla on joko lapsuuden leimaavia kokemuksia tai myöhemmällä iällä opittu käyttäytymismalli.¹¹⁰

Tieteen tarkoitus ei ole olla seksuaalisesti häiritsevää. Tieteen vastuu on kuitenkin suuri. Tieteen popularisoinnin kautta tieteen käsitykset vaikuttavat kaikkien ihmisten käsityksiin homoseksuaalisuudesta, heteroseksuaalisuudesta ja niiden syistä. Ne luovat käsitystämme sekä ihmisen biologiasta eli lajin lisääntymisestä että oikeanlaisesta seksuaalisuhteiden ja sosiaalisten suhteiden järjestämisestä. Tiede voi tiedostamatta ja tietoisesti luoda seksuaalista häirintää tukevia ja mahdollistavia käytäntöjä. Yleisiin käsityksiin vaikuttaessa on tärkeää se, miten kirjoitetaan. Tutkimuseettisesti tarkasteltuna eri ryhmistä ei pidä kirjoittaa siten, että ryhmä joutuu halveksunnan, vihan tai pilkan kohteeksi.¹¹¹

Tieteen näkökulma on puolueellinen, jos eri tieteenalojen ajatuksena on, että kaikkien tulisi olla heteroseksuaalisia ja heteroseksuaalisuus on ”luonnollinen” tapa järjestää elämä. Se esineellistää homoseksuaalisuuden ja biseksuaalisuuden kohteeksi, jota voi tutkia, mitata ja hoitaa. Se eriarvoistaa homo- ja biseksuaalit ihmiset ja tieteellisellä ilmaisutavallaan luo keinoja syrjiä, nöyryyttää, syyllistää ja leimata homo- ja biseksuaalisia ihmisiä.¹¹² Sama koskee transihmisiä ja intersukupuolisia ihmisiä. Tiede luo välineitä ymmärtää erilaisia sukupuoliä, mutta samalla se luo välineitä, jotka ehkä sallivat erilaisten ihmisten häiritsemisen, ahdistelun

ja väkivallan. Ajatus yhdenlaisesta normin mukaisesta ja normaalista elämästä on jo lähtökohtana syrjivä. Tieteeseen siis voi sisään rakentua eriarvoistamisen ansa ja siten seksuaalisen häirinnän, ahdistelun ja väkivallan salliminen.¹¹³

Tieteeseen kietoutuu niin eettinen kuin poliittinen ulottuvuus. Siten ne nivoutuvat tiukasti osaksi ihmisten jokapäiväistä arkea, koulua ja terveydenhoitoa. Poliitiikka sisältää valtaa ja vastuuta, ja sillä on ammattikäytäntöjen kautta mahdollisuus nimetä asioita. Puhe on se, jonka kautta ammatilliset arvot ja ihanteet vaikuttavat asiakkaaseen, oppilaaseen tai opiskelijaan. On seksuaalisesti häiritsevää ja ahdistavaa sekä eettisesti väärin, jos ammattilainen puhuu tavalla, joka loukkaa, sortaa ja halveksii toisen sukupuoli- tai seksuaali-identiteettiä. Myös toisen ohittaminen katseella tai sanomatta jättämisellä on häirintää, kuten edellä on esitetty. Tieteellisen tai ammatillisen kielenkäytön lopputuloksena voi olla eettisesti kyseenalaisia ja seksuaalisen häirinnän ja ahdistelun sallivia päätelmiä.¹¹⁴

Voiko uskonto olla seksuaalisesti häiritsevää?

Uskonto on auktoriteettiasemaltaan ihmisten arjessa rinnastettavissa tieteeseen. Esimerkiksi katolisen kirkon Raamatun tulkintaa on tarkasteltu kriittisin painoin. Tekstien, joita aiemmin on käytetty homoseksuaalisuutta vastaan, voidaan nykyään ajatella tarkoittavan jotakin muuta. Tekstin tulkintojen vaikutus ulottuu kuitenkin monta sukupolvea ihmisten arvoihin ja arvostuksiin. Kirkon mukaan ihmisen on pidettävä seksuaalisuuttaan Jumalan suurena lahjana, mutta toisaalta se haluaa ihmisten ”parantuvan” ei-toivotusta seksuaalisuudesta. Katolinen kirkko on ottanut kantaa myös sukupuolenkorjaukseen. Sen tulkinnan mukaan todellinen sukupuoli määritellään syntymän hetkellä ja leikkaus on vain ulkoinen toimenpide, joka ei muuta sukupuolta. Tästä seuraa syrjiviä käytäntöjä. Esimerkiksi korjauksen läpikäynyt ei voi katolisissa maissa solmia pätevää avioliittoa.¹¹⁵

Voiko taide olla seksuaalisesti häiritsevää?

Filosofi Juha Varto esittää, että perinteemme on voimakkaasti keskittynyt silmään ja katseella määrittelemiseen. Katseella voi alistaa ja ottaa omaksi. Kun katse on ottanut avuksi kameran, siitä on tullut ikuista ja lähes rajatonta.¹¹⁶ Visuaalisena häirintänä on alettu pitää erityisesti julkisten tilojen mainoskuvastoa, joka on pornografistunut siinä määrin, että sen voidaan katsoa häiritsevän nuorten ja lasten kasvurauhaa. Kuvastojen kautta seksi ja häirityksi tuleminen ovat muodostuneet osaksi jokaisen arkea lapsesta vanhukseen.¹¹⁷ Tähän aiheeseen palataan luvussa *Yhteiskunnan pornoistuminen, media ja seksuaalinen häirintä* (s. 107).

Kuvataiteessa taiteen häiritsevyys asettaa ajoittain julkista keskustelua. Kuvataiteilija Kalle Hamm toteaa:

Teokset, joissa on nähty viitteitä seksuaaliseen häirintään, muodostuvat usein taidehistorian ”virstanpylvästeoksiksi”, koska ovat herättäneet aikalaiskeskustelua ajassa vallinneista asenteista ja arvoista. Esimerkkinä mainittakoon Teemu Mäen ”Works in Progress”, Ulla Karttusen ”Neitsythuorakirkko” ja miksei myös Jari Järnströmin teoksen ”Pyhät miehet” poistaminen ”Toiseuden kohtaaminen”-näyttelystä. Viimeinen esimerkki valaisee kiinnostavasti häirinnän, syrjinnän ja arvostirriitojen välisiä suhteita. Näyttelyn tilaajataho koki Järnströmin loukkaavan seksuaalisesti näyttelyn yleisöä, kun taas Järnström koki taas puolestaan kohdanneensa syrjintää. Miksei myös Kalervo Palsan tuotanto.

Esimerkiksi kesän 2010 Renko-viikoilla Kaloisten Tukikohdan kesänäyttelystä poistettiin Mira Sinisillan teos ”Elämän eliksiiri”, koska sen katsottiin olevan liian rohkea näytteille pantavaksi. Yleisön katseelle oli häiritsevää teoksen seesteinen, alaston nainen, joka tihkuu ja ryöppyää nesteitä. Myös Turussa vuonna 2011 avattu Tom of Finlandin retrospektiivinen näyttely aiheutti julkista keskustelua näyttelyn sopivuudesta lapsille ja näyttelyyn pääsyn ikärajoista.

Eroottinen taide on pornografistunut ja tuonut taiteeseen mukaan tuotantoa, jonka symbolisia seksuaalisia merkityksiä ei ole sovittu¹¹⁸. Häirinnän raja on yhä vaikeampi vetää, kuvataiteilija Kalle Hamm toteaa:

Taide, nykyaika ja yhteiskunta kietoutuvat toisiinsa erottamattomasti. Taide heijastaa aina oman aikansa arvoja, asenteita ja ilmiöitä. Taide

näyttää myös jotakin sellaista, mitä ei haluta nähdä. Kyse on taiteen koskettavuudesta. Tällaista taiteen koskettavuutta tarvitaan, koska se tekee näkyväksi piilotettuja haluja, valtasuhteita, positioita... Taide on toisin ajattelun ja kokemisen paikka. Taiteellista ilmaisua ei voi rajoittaa, koska silloin menetämme taas jonkin äänen, joka kertoisi, mitä kaikkea ihminen voi olla. Taiteellisen ilmaisun tulokset, itse teokset, esitetään taidekontekstissa (vrt. pöytälaatikkorunous). Ne eivät läheskään aina käsittele sitä, mitä teoksessa eksplisiittisesti näkyy tai on. Usein mukana on jokin kriittinen, vertauskuvallinen tai parodinen sävy. Taiteellisessa työskentelyssä itsesensuuri ei ole ratkaisu seksuaalisen häirinnän vähentämisessä.

Tiivistetysti seksuaalinen häirintä on terminä monimerkityksinen ja täsmentämätön. Se kietoutuu monella tavoin flirttiin, seksuaalihuumoriin, kiusaamiseen ja nimittelyyn. Siten se on vaikea tunnistaa muusta työyhteisössä, koulussa, korkeakoulussa ja vapaa-aikana esimerkiksi perheessä tapahtuvasta kiusaamisesta ja häirinnästä. Seksuaalisen häirinnän tunnistaminen ja nimeäminen edellyttää herkkyyttä ja tilannetajua.

Seksuaalinen häirintä: tekijät, teon kohteet, tilanne ja toimenpiteet

Tässä luvussa esitellään, kuka on tavallisesti häiritsijä ja kuka häiritty sekä voiko häiritsijöitä tai häirinnän kohteita olla samanaikaisesti useita. Luvussa vastataan myös kysymyksiin, millaisia seurauksia seksuaalisesta häirinnästä on yksilölle, (työ)yhteisölle ja yhteiskunnalle. Milloin ja kehen kannattaa ottaa seksuaalisessa häirintätilanteessa yhteyttä ja millaisia matalan kynnyksen tukipalveluita yhteiskuntamme tarjoaa? Avainsanoja ovat tekijä, teon kohde, tekotilanne ja teon seuraukset.

Häiritsijät ja häirinnän kohteet

Onko nainen tai tyttö ainoa seksuaalisesti häiritty?

Seksuaalinen häirintä kohdistuu maailmanlaajuisesti tarkasteltuna tutkimusten mukaan usein naisiin. Tyttöjen ja naisten kohdalla häirintä voi koskea ketä tahansa ikään, ulkonäköön, etniseen taustaan tai seksuaaliseen suuntautumiseen katsomatta. Tämä ei tarkoita, että miehiä ja poikia ei häirittäisi. Miehiin kohdistuva seksuaalinen häirintä on vasta noussemassa julkiseen keskusteluun. Sosiaali- ja terveysministeriön tasa-arvo-barometri 2008:n mukaan noin 19 prosenttia alle 35-vuotiaista miehistä on kokenut naisilta seksuaalista häirintää. Usein kohteena ovat homo-seksuaalit miehet.¹¹⁹ Poikia ja miehiä ei voi siten luokitella seksuaaliselle häirinnälle immuuneiksi ja tyttöjä sekä naisia häirintään kykenemättömiksi¹²⁰. Aiemmin on tullut esille, että sukupuoli ei suojele häirinnältä. Myös ikä on huono suojelija. Jo ala-asteikäiset saattavat joutua kokemaan loukkaavaa seksuaalisävytteistä nimittelyä ja omaan kehoonsa kohdistuvaa arvostelua ja kajoamista niin vertaisryhmältä, lähipiiristään kuin ulkopuolisilta ihmisiltä¹²¹.

Raiskauskriisikeskus Tukinainen 2009 -tilaston mukaan kriisipäivystyksessä uhri on alle 16-vuotias lapsi 25,8 prosentissa yhteydenotoista ja juristipäivystyksessä 22,6 prosentissa yhteydenotoista. Poliisin tietoon tuli vuonna 2010 ensimmäisen neljänneksen eli tammi–maaliskuun aikana yhteensä 586 seksuaalirikosta, joista 255 liittyi lapsen seksuaaliseen hyväksikäyttöön ja 244 tapausta raiskauksiin. Vuoden 2005 Naisuhritutkimuksen kyselyssä noin neljännes vastanneista alle 50-vuotiaista naisista oli kokenut 5–14-vuotiaana seksuaalista väkivaltaa tai uhkaa.¹²²

Lapsiin ja erityisesti poikiin liittyvästä seksuaalisesta väkivallasta on kuitenkin riittämättömästi tietoa. Tapaukset tulevat äärimmäisen harvoin viranomaisten tietoon, koska ne tapahtuvat yleensä perheessä tai perheen lähipiirissä. Eri maissa tehtyjen tutkimusten mukaan tyttöjen seksuaalinen hyväksikäyttö on 1,5–3 kertaa yleisempää kuin poikien seksuaalinen hyväksikäyttö.¹²³ Molemmat sukupuolet saattavat kuitenkin

kin joutua seksuaalisesti hyväksikäytetyksi. Sukupuoli ei siis suojele seksuaalirikoksen tai häirinnän kohteeksi joutumiselta.

Internet ja etenkin sosiaalinen media ovat lisänneet maailmanlaajuisesti riskiä alle 16-vuotiaisiin lapsiin kohdistuvaan seksuaaliseen hyväksikäyttöön ja valtioiden rajat ylittävään lapsiprostituutioon ja lapsikauppaan. Häiritty voi siis olla myös kuka tahansa internetkäyttäjä.

Nuorilla sukupuolen mukainen käyttäytyminen on erityisen katseen alla. Poikkeamat ”normaalista” sukupuolen mukaisesta käyttäytymisestä ovat riski joutua seksuaalisesti häirityksi: tyttöjen poikamaisuus on sallitumpaa kuin poikien tyttömäisyys, mutta pojilla on seksuaalisia vapauksia tyttöjä enemmän¹²⁴.

Voiko opettaja olla seksuaalisesti häiritty?

Vuonna 2008 tehdyn Opettajauhritutkimuksen mukaan oppilaan taholta seksuaalista häirintää oli kokenut tutkimukseen vastanneista naisopettajista kymmenen prosenttia ja miesopettajista kuusi prosenttia. Lukuvuoden 2007–2008 aikana naisopettajista kolme prosenttia ja miesopettajista kaksi prosenttia koki seksuaalista häirintää. Useimmiten opettajien kokema seksuaalinen häirintä on ollut rivouksien puhumista, ulkonäön kommentointia ja elehtimistä. Joissakin tapauksissa häirintä on sisältänyt myös ehdottelua ja koskettelua. Tilastojen mukaan koulussa muunnainen opettajiin kohdistuva loukkaava käytös ja häirintä ovat huomattavasti yleisempiä kuin seksuaalinen häirintä.¹²⁵

Tutkimusten mukaan erityisesti yläasteen opettajien kokema häirintä ja väkivalta on yleistä. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen vuonna 2008 toteuttaman kyselyn mukaan 45 prosenttia opettajista oli viimeksi kulu-
neen vuoden aikana kokenut opiskelijan käyttäytyvän loukkaavasti. Seksuaalista häirintää kokeneita oli kolme prosenttia. Nuorisorikollisuus-
kyselyn ja Opettajakyselyn tuloksien vertailu osoittaa, että opettajaan kohdistuvassa väkivallassa ja häirinnässä ei ole tapahtunut 2000-luvulla merkittäviä muutoksia.¹²⁶

Kuka on tavallisesti häiritsijä?

Vaikka tasa-arvobarometrissa ei saatukaan luotettavia tuloksia miesten, opettajien ja oppilaiden kohdalta, se ei kuitenkaan merkitse, että näissä ryhmissä ei olisi häiritsijöitä. Jokainen seksuaalinen häirintätilanne on yhteiskunnallisesti, sosiaalisesti ja yksilön kannalta inhimillisesti ottaen merkityksellinen, vaikka se ei olisi tilastollisesti mitattavissa. Miehiä pidetään usein hyväksikäyttäjinä mutta harvoin uhrina. Tätä suhtautumistapaa voidaan pitää rakenteellisena hyväksikäyttönä. Tämä johtunee siitä, että miesten kynnys hakea apua on korkea. Seksuaalista väkivaltaa lapsena kokeneita miehiä on tutkimusten mukaan 1–4 prosenttia miehistä, ja usein lapsena seksuaalista häirintää tai hyväksikäyttöä kokenut henkilö on itse hyväksikäyttäjä tai yliseksuaalisesti tai häiritsevästi käyttäytyvä ihminen aikuisuudessa.¹²⁷

Yleisesti seksuaalisuuden mielletään kietoutuvan sukupuoleen valtasuhteen ja sen osoittamisen erityismuotona. Naisliike erityisesti on korostanut, että seksuaalinen häirintä, kuten kähmintä ja työttely, ei johdu henkilökohtaisista ominaisuuksista vaan on osa laajempaa rakenteellista sukupuolten välistä epätasa-arvoa ja naisten järjestelmällistä vähättelyä.¹²⁸ Sanna Aaltosen tutkimukseen osallistuneet pojat vahvistavat tätä näkemystä. Tutkimuksessa pojat korostivat, että häirinnässä on kyse heikon ja vahvan kohtaamisesta. Koska pojat ovat tyttöjä vahvempia, he voivat häiritä, mutta heitä ei voi häiritä. Kaikkien tyttöjen mielestä on kuitenkin jonkinlainen mahdollisuus myös siihen, että tytöt häiritsevät poikaa. Tämä johtunee Aaltosen tulokinnan mukaan siitä, että tytöt haluavat varata mahdollisuuden toimia samalla tavalla kuin pojat. ”Villiintyminen ei ole poikien ’yksinoikeus’”, eräs tyttö Aaltosen tutkimuksessa toteaa.¹²⁹

Sukupuolistuneen väkivallan tutkija dosentti Suvi Keskinen esittää, että vaikka valtaosa poliisin tietoon tulleista väkivallantekijöistä on miehiä, on naisten osuus väkivallan tekijöistä viime vuosina lisääntynyt.¹³⁰ Voidaan olettaa, että kehityksen suunta on seksuaalisessa häirinnässä ja ahdistelussa samanlainen. Kun miesten on aiempaa helpompi ilmoittaa poliisille tai ottaa työyhteisössä esiin naisten tekemä seksuaalinen häirintä ja ahdistelu, kasvaa myös naishäiritsijöiden osuus. Naisia suojelee nyt mieskulttuuri, joka ei salli miehen tuoda esiin nöyryyttäviä etenkin naisen aiheuttamia kokemuksia.

Missä seksuaalista häirintää tapahtuu?

Aiemmin on jo esitetty, että tasa-arvolaki (1986/609) pyrkii puuttumaan ensisijaisesti työpaikalla tapahtuvaan häirintään. Seksuaalista häirintää voi kuitenkin tapahtua kaikkialla, missä ihmiset kohtaavat. Nykyään seksuaalista häirintää toteutetaan myös useiden kanavien kautta. Sitä tapahtuu kasvotusten mutta myös puhelimitse esimerkiksi tekstiviesteillä ja internetissä riippumatta osapuolten iästä ja sukupuolesta.

Monet työikäiset ovat sitä mieltä, että seksuaalisen häirinnän kannalta vaikeimpia tilanteita ovat työmatkat. Niissä seksuaalisia ehdotuksia ja lähentelyjä tulee useammin ja huomattavasti törkeämmällä tavalla esitettyinä kuin muissa työkuvioissa, koska työmatkalla ollaan lähimmän sosiaalisen ympäristön tavoittamattomissa. Häiritsijä ei välttämättä ole oman työyhteisön jäsen vaan esimerkiksi samassa asemassa toisessa yrityksessä oleva henkilö.¹³¹ Myös nuorten seksuaalisen häirinnän kokemuksissa korostuu erityinen tilanne Rikosuhripäivystyksen työntekijän Niinan mukaan:

Nuorten keskinäisessä seksuaalisessa häirinnässä tai hyväksikäytössä on usein mukana alkoholi. Tavallinen paikka kokea seksuaalista häirintää on nuorten bileet ja kesäiset musiikkifestivaalit, nuorten juhlaristeilyt.

Tutkijoiden mukaan osa nuorista miehistä rakentaa maskuliinisuuttaan siten, että he kohdistavat häirintää ja väkivallantekoja erityisesti normirajoja rikkoviin naisiin sekä naismaisiin ja homoiksi luokiteltaviin miehiin. Tästä syystä lienevät nuoret miehet usein yliedustettuna niin sanottujen homohakkaajien joukossa. Usein tekijöinä ovat joukkona kulkevat päihtyneet nuoret miehet tai pojat ja tapahtumapaikkana homo- ja bi-miesten suosimat puistot tai homoravintoloiden tai -diskojen edustat.¹³²

Ilmiönä seksuaalinen häirintä on kuitenkin monimuotoisempi kuin maskuliinisuuttaan rakentavien miesten ”homohakkaaminen” tai naisten häirintä seksuaalisesti. Myös nainen voi olla häiritsijä. Iäkkäämmät naiset saattavat kutsua vanhempaa miestä vanhaksi kupeeksi ja siten mitätöidä heidän seksuaalisuuttaan. Rikosuhripäivystäjä Niina toteaa työsä saamiinsa kokemuksiinsa nojaten:

Naiset osaavat loukata miestä seksuaalisesti. Yleistä naisten toteuttamaa häirintää on, että esimerkiksi parisuhteessa nainen haluaa mitätöidä mie-

hen seksuaalisuuden ja nöyryyttää häntä. Toinen naisille tyypillinen tapa on, että työpaikalla komeaa ja kehostaan hyvää huolta pitänyttä miestä pidetään yleisenä riistana. Miestä häiriköidään sähköpostitse ja kahvipöydän ääressä antaen ymmärtää, että halutaan olla hänen seksikumppaneitaan.

Sairaalamailma naisvaltaisena työpaikkana on apulaisyliääkärinä toimivan Matin mukaan häirinnän kannalta haastava. Hän kuvailee kokemuksiaan:

Seksuaalista häirintää on varmasti sairaalamailmassa hyvin paljon. Itsekin sitä olen kokenut, kun suurin osa työkavereista on naisia ja oletus on, että minä miehenä olisin heistä kiinnostunut. Kun en ole ollut niin on jokuunen yrittänyt ”uida liiveihin” eikä aina selkeä ”ei” sanakaan ole tuntunut menevän perille. Siksi en juuri käy missään osastojen pippaloissa enää.

Onko olemassa tekijöitä, jotka kutsuvat seksuaalisen häirinnän esille?

Seksuaalisessa häirinnässä on nähtävissä häiritsijän ja häirityn välillä joitakin sosiaalisia tekijöitä, jotka tekevät kulttuurissamme tilauksen seksistiseen pilailuun ja pidemmälle vietyinä seksuaaliseen häirintään. Aiemmin esitettiin Päivi Naskalin tutkimukseen viitaten, että koulussa heteroseksuaalinen oletus tekee mahdolliseksi erilaisten ihmisten häiritsemisen. Muita tekijöitä ovat ikä, sukupuoli, siviilisäätö, huumoriperinteen maskuliinisuus, ulkonäkö ja seksikumppanuuden mahdottomuus. Vanhempi mies suuntaa seksistiset pilailunsa yleensä nuoriin naisiin ja ylemmässä asemassa oleva alemmassa asemassa olevaan henkilöön. Vanhemmat naiset suuntaavat seksistiset pilailunsa nuoriin miehiin. Tutkimusten mukaan niin sanotut kauniit naiset joutuvat herkemmin häirinnän kohteeksi kuin muut naiset. Avioliitto ja ikä antavat mahdollisuuden seksististen vitsien dominointiin. Sen sijaan lapset eivät estä naista joutumasta häirinnän kohteeksi. Asia on päinvastoin, koska juuri lapset tekevät mahdottomaksi tai heidän katsotaan rajoittavan seksikumppanuutta.¹³³ Häirinnän kohteen eli naisen omat lapset ikään kuin suojelevat häiritsijää ja estävät ryhtymisen sanoista tekoihin.

Nuoret tytöt joutuvat herkästi vihellysten ja huuteluiden kohteeksi. Moni nuori tyttö haluaa olla seksuaalisesti avoin, itsevarma ja pukeutua muodikkaan paljastavasti. Osittain synnä pidetään sitä, että nuorilla tyttöillä on suuri tarve erottua seksittömistä tytöistä ja rikkoa kiltin tytön mielikuvaa. Seksuaalinen häirintä keitetään sosiaalisesti paremmin kuin suojauduminen häirinnältä. Merkityksillä ladatut vaatekappaleet, kuten minihame ja napapaita, eivät vielä aseta kantajan seksuaalimoraalia kyseenalaiseksi mutta saattavat antaa aseman ja paikan nuorten kulttuurissa.¹³⁴ Häirintä saattaa jopa nostaa omaa profiilia vertaisryhmässä.

Maahanmuuttajat ovat tuoneet uusia piirteitä seksuaalisen häirinnän. Rikosuhripäivystäjä Niinan mukaan tyypillinen tilanne suurissa kaupungeissa on, että ulkomaalaistaustaiset nuoret miehet seurustelevat suomalaisen tytön kanssa julkisilla paikoilla tavalla, joka saattaa herättää tyttöjen mielessä ajatuksen seksuaalisen häirinnän kohteeksi joutumisesta. On tärkeää tarkastella tämäntapaisia tilanteita kulttuurien kohtaamisena ja oman kulttuurin säilyttämisenä. Useissa kulttuureissa pojat eivät saa seurustella seksuaaliväritteisesti oman kulttuurin samanikäisten tyttöjen kanssa, koska nämä tytöt on varattu avioliittoon. Heidän sijaansa suomalaiset tytöt ovat vapaata riistaa, ja siksi heitä voi kohdella miten vain. Vaikka esiaviollinen seksi on islamin säädösten mukaan kiellettyä sekä tytöiltä että pojilta, käytännössä yhteisön erilainen suhtautuminen tyttöjen ja poikien seurustelukäyttäytymiseen antaa mahdollisuuden poikien seksuaalisille kokeiluille. Anu Isotalon haastateltavien mukaan somalipojat voivat saada kokemuksia seksistä Suomessa suomalaistytöjen kanssa. Toimintatapa on kaksinaismoralistinen, ja ikä, sukupuoli, rotu ja etnisyys kietoutuvat siinä seksuaalisuuden avulla toisiinsa.¹³⁵ Tällöin myös seksuaalisen ahdistelun, häirinnän ja seksuaalisen hyväksikäytön riskit kasvavat, vaikka osapuolet eivät tiedosta sitä.

Somalitytöt joutuvat Suomessa usein yläasteikäisestä lähtien erilaisen sukupuolisen ja seksuaalisen häirinnän kohteeksi. Somalitytöt alkavat käyttää yläasteikäisenä hametta ja huivia, mihin suomalaiset nuoret usein kiinnittävät huomiota. Häirintä liittyykin usein pukeutumiseen. Isotalon haastateltava kertoo, että koulussa pojat yrittävät viedä toistuvasti tytön huivin ja saada tytön hiukset näkyviin. Pojat pitävät tyttöjen hiuksia seksikkäinä ja pohtivat muun muassa sitä, onko somalitytön hiusten näkeminen sama asia kuin olisi ollut hänen kanssaan sängyssä.¹³⁶

On syytä olettaa, että samantapaista häirintää koulussa kokevat myös teini-ikäiset romanitytöt.

Rikosuhripäivystäjät Reetta ja Niina kertovat, että joihinkin maahanmuuttajiin kohdistuu työpaikoilla seksuaalista häirintää. Yleensä häirinnällä halutaan osoittaa valtaa ja omaa ylemmyyttä Suomesta turvapaikan saanutta ulkomaalaista kohtaan. Häiritsijä on useissa tapauksissa suomalainen miespuolinen esimies, joka uhkailee ulkomaalaistaustaista nais-työntekijää Niinan käyttämin sanoin:

Saat kenkää, jos et alistu kosketteluun.

Riskeistä huolimatta ei nuorten seurustelusuhteita oman ja toisen kulttuurin nuorten kanssa eikä oman seksuaalisuuden etsimistä ja löytämistä pidä estää. Niiden sijaan on syytä kiinnittää huomio seurustelevien nuorten ikään ja keskinäiseen ikäeroon. Seurustelusuhdetta ei pidetä lain mukaan iän ja kokemuksen kannalta tarkasteltuna tasa-arvoisena, jos 12–15-vuotias tyttö tai poika seurustelee 25–30-vuotiaan miehen tai naisen kanssa. Kuitenkaan erityisesti nuorten miesten seurustelua itseään vanhempien naisten kanssa ei mielletä rikokseksi vaan sitä pidetään haluttuna ja ihailtuna ”seksiopetuksena”, joka pitää ottaa iloitin vastaan¹³⁷. Nuorten miesten sanoin ”saalistetaan puumia”, mitä pidetään arjessa tavoiteltavana ja seksikkäänä. Suurella ikäerolla on myös varjopuolensa: aikuisella on aina enemmän kokemusta ja keinoja johdatella, taivutella ja koukuttaa nuori tekoihin, joita tämä ei ehkä haluaisi, oli taivuttelijana sitten mies tai nainen. Rikosuhripäivystäjä Niina lainaa erään asiakkaansa, nuoren tytön sanoja:

Kun nyt on järkevämpi ja mieltii, menetin jotakin sellaista, jota ei saa takaisin – ujosti ja kokemattomana yhdessä harjoittelua poikaystävänsä kanssa.

Usea nuori teinityttö puhuu toivovansa, että ensimmäinen kerta seksissä olisi hellän pojan kanssa, jota rakastaa, joka antaisi vastarakkautta ja jonka kanssa voisi puhua kaikesta. Ikää ja järkeä olisi myös tarpeeksi.¹³⁸ Nuorten keskuudessa ajatellaan, että teinityttöjen tehtävänä on valvoa neitsyyttään vanhemmilta miehiltä, ettei menetä neitsyyttään liian nuorena tai tule ekakerrasta raskaaksi. Ajattelutapa asettaa tytöille vastuun, joka ei heille juridisesti kuulu suhteessa vanhempaan mieheen. Vastuu

on aina aikuisella. Kun vanhempi henkilö taivuttelee alaikäisen seksisuhteeseen, on kyse rikoksesta.

Miksi tyttöjä huoritellaan?

Nykyajan koulumaailmaa voidaan pitää hyvin julmana. Niina Rikosuhripäivystyksestä toteaa, että nuoret seurustelevat ja lopettavat seurusteluitaan ja eroilla saattaa olla seurauksensa:

Jätetty poika ei aina tyydy tilanteeseen vaan saattaa panna tytöstä liikkeelle huhun koulussa: ”Tiedätkös ton horon?” Tytön päälle lankeaa huoran maine. Tyttö saattaa vaihtaa koulua, mutta maine kulkee edellä ja nimittely jatkuu, vaikka tyttö voi olla täysin kokematon.

Homon tai huoran rooli on raskas kantaa, jos vasta etsii omaa seksuaalisuuttaan. Nuorten keskustelujen perusteella huorittelu on sitä todennäköisempää, mitä useampia seksikumppaneita tytöllä on tai mitä nuorempana tyttö ”menettää” tai ”antaa” neitsyytensä. Myös humala, kokenutta esittäminen, vanhempi seksikumppani, ulkomaalainen seksikumppani tai julkinen seksipaikka altistavat huorittelulle. Nopeasti kehittyvät tytöt saattavat kuulla läskiperse-nimittelyä. Hitaasti kehittyvät tytöt taas saavat kuulla olevansa lautarintoja, seksuaalista aktiivisuutta ilmentävät tytöt teinilutkia ja pojat pilluhaukkoja¹³⁹. Huorittelua tarkoittavia nimittelytapoja on useita. Nuoret käyttävät esimerkiksi sanoja horo, jakorasia, lutka, teinilutka, teinipillu ja teiniliha. Niillä viitataan samanaikaisesti sekä tytön olemukseen että hänen maineeseensa. Poikaa, jonka motiiveja epäillään ja jolle kelpaa kuka tahansa tai vain itseään nuoremmat tytöt, nimitellään nuorten keskuudessa pukiksi, pilluhaukaksi tai amikseksi. Teininuoret elävät itse luomassaan ja ylläpitämässään nuorisokulttuurissa, jossa muodostetaan asemia toisiinsa nuorisoryhmään kuuluviin ja jossa on alati varottava joutumasta seksuaalisesti liian aktiivisen maineeseen eli kiertopalkinnoksi. Samanaikaisesti on yritettävä välttää epäseksuaalisen niuhon tai tiukkapipon leimaa.¹⁴⁰

Tyttöä voidaan huoritella myös siksi, että hän on tyttö. Somalityttöä saatetaan nimittää oman kulttuuripiirinsä keskuudessa huoraksi tai huonoksi tyttöksi vain siksi, että hän liikkuu kaupungilla liikaa. Siihen

ei vaikuta kontakti vastakkaiseen sukupuoleen.¹⁴¹ Suomalaisten nuorten keskuudessa huorittelijana ovat yhtä hyvin tytöt kuin pojat. Nuorten kohdalla pitänee muistaa, että heille nimittely ei aina ole häirintää. Nimittelyä pidetään luonnollisena. Tilanne ja keskustelun muu sisältö määrittävät lopulta sen, onko kysymys nuorten keskinäisestä puhetavasta vai tietoisien haitan aiheuttamisesta toiselle. Vittu voi tarkoittaa nuorten puheessa naisen elintä tai välimerkkiä. Huorittelu ja homottelu ei kuitenkaan ole ongelmatonta, koska etenkin nuoret liittävät huora- ja teinipillu-nimittelyyn käsityksen, että tytön henkinen ja fyysinen hyväksikäyttö sekä raiskaus on oikeutettua.¹⁴²

Anu Isotalon tutkimuksen mukaan somalitytöt käyttävät usein sanoja kunnia ja maine synonyymeinä. Heille oma kunnia ja maine on samalla perheen kunnia ja maine. Omalla käytöksellään ja säädylisellä pukeutumisellaan haastatellut somalitytöt ilmaisivat perheensä kunnallisuutta. Yksilön huonosta maineesta seuraa yksilön ja perheen sosiaalisen kunnian menettäminen.¹⁴³ Somalityttöihin kohdistuvat kahden kulttuurin käyttäytymiseen liittyvät tavat ja säännöt sekä lisäksi kahden nuorisokulttuurin, sekä somali- että suomalaisen nuorisokulttuurin muoti, seurustelutavat ja ”lähän heittäminen”. Tästä syystä huora- ja homojuorujen sekä jakorasialtarinoiden levittäminen koulussa arabi- ja muslimikulttuuriin kuuluvista tytöistä on erityisen julma seksuaalisen ahdistelun ja häirinnän teko. Somalitytöt ovat julkisissa paikoissa alati oman kulttuurin miesten ja poikien valvovan katseen alla, ja tyttöjen käytöksen syitä ja motiiveja arvioidaan tarkoin¹⁴⁴.

Isotalon haastattelema somalityttö kertoo, että oman kulttuurin pojat seuraavat somalityttöjen liikkumista kaupungilla ja kertovat siitä tuille:

Esimerkiksi jos mä olen monta kertaa. Tänään hän on mennyt tai sitten heti seuraava päivänä mä olen taas ja hän on nähnyt. Että tulee mieleen ”mihin hän on menossa. Pakko olla hän jotain takana [miesasioihin liittyvä taka-ajatus], että hän nyt tekee.” Siis he kiinnostuvat enemmän, että mitä minä teen siellä. Mihin olen menossa. Kenen kanssa olen.¹⁴⁵

Somaliperheissä, kuten suomalaisissakin perheissä, kasvatusperiaatteet vaihtelevat perheittäin. Jotkut Isotalon haastattelemat somalitytöt sanovatkin, että he eivät välitä puheista mutta eivät tieten tahtoen halua tulla

somalien leimaamiksi huonoiksi tytöiksi. Tärkeintä kuitenkin tytöille oli, että he itse tiesivät, mitä tekivät, ja että heillä oli perheen luottamus.¹⁴⁶

Miten seksuaalinen häirintä ilmenee eri elämänaueilla?

Tekijöiden mukaan tarkasteltuna voidaan todeta, että seksuaalista häirintää ja seksuaalista hyväksikäyttöä tapahtuu niin kotona, koulussa kuin harrastustoiminnassa. Tilastojen mukaan seksuaalista häirintää tai hyväksikäyttöä voi harjoittaa läheinen, kuten vanhempi tai puoliso, esimerkiksi silloin, kun oma lapsi, puoliso tai tyttö- tai poikaystävä kertoo olevansa homo, lesbo, transvestiitti tai transsukupuolinen. Ulostulo on usein kaikille osapuolille vaikea, ja se saattaa johtaa joissakin tapauksissa kaltoinkohteluun, väkivaltaan, seksuaaliseen hyväksikäyttöön tai raiskaukseen.¹⁴⁷

Lasten seksuaalisessa hyväksikäytössä on tekijänä usein lapselle tuttu sukulainen, jolla on auktoriteettiasema lapseen ja lapsella riippuvuus-suhde tuohon auktoriteettiin. Tekijänä voi olla sukulainen, kuten isovanhempi, serkku tai muu sukulainen, taikka ystävä, esimerkiksi lapsen koulukaveri tai muu perhetuttu. Raiskauksen tai seksuaalisen hyväksikäytön tekijänä on ollut internettuttu yhdessä prosentissa tapauksista. Saman verran raiskauksissa ja hyväksikäytössä on yhteydenottoja, kun tekijänä on perheenjäsen.¹⁴⁸

Rikosuhripäivystäjä Niinan mukaan seksuaalinen häirintä tapahtuu usein piilotettuna harrastustoiminnassa:

RIKUun on tullut yhteydenottoja intiimialueiden kommentoimisesta, pakaroiden ja rintojen koskettelusta. Häiritsijä voi olla oma valmentaja, ohjaaja tai kerhonohjaaja, jotka lupaavat vastalahjaksi enemmän mahdollisuuksia ja menestystä harrastuksen parissa.

Niina korostaa, että häirintä ei ole keskittynyt millään tavalla tiettyihin työpaikkoihin, kouluihin, harrastukseen tai ammattialaan:

Seksuaalinen häirintä ei ole harrastuksesta, ammattialasta ja koulusta kiinni, vaan niissä toimivissa yksittäisistä häiritsevällä tavalla käyttäytyvistä ihmisistä. Moni häirintään syyllistyvistä aikuisista on ollut itse tavalla tai toisella hyväksikäytetty lapsena.

Eläkkeellä oleva Olli kuvailee kokemuksiaan:

Olin liittynyt paikalliseen suunnistusseuraan, olinhan harrastanut urheilua, hiihtoa ja juoksua jo pienen ikäni. Eräänä syksynä seuraan ilmestyi hyvin vilkas, välitön ja muutenkin mukavan tuntuinen kaveri vähän kauempaa muualta Suomesta. Hän kilpaili sarjassa miehet 35v eli ikämiehet, olkoon hän tässä jutussa vaikka nimellä Einari. Einari viihtyi tai hakeutui aina meidän pikkupoikien seuraan kilpailutilanteissa ja matkoilla – ja meillehän se passas, kun oli joku, joka neuvoi suunnistuksen saloissa. Iltakilpailut lähikunnissa ja viikonloppukilpailut kauempana maakunnissa ja muualla Suomessa tehtiin pääasiassa seuralaisten autoilla. Einari oli toiminut jo vuosikausia opettajana ja hänellä oli auto, joten hän kuskasi meitä nuoria kilpailumatkoilla, joka oli omiaan lisäämään ystävyyttä. Asia oli ihan ok, Einari kävi monesti minunkin kotona kyläilemässä, – –. Myös äitini piti Einarin iloisuudesta ja välittömyydestä. Asia meni entisellään jonkin aikaa, kunnes meidän (Einarin ja minun) välillemme alkoi tulla etäisyyttä. Alkoi tapahtua välittömiä (melkein vahingossa) halailuja, kosketteluja, kähmintöjä jopa kouraisuja, jotka koin epämiellyttävänä, mutta uskoin ja halusin uskoa harmittomiksi vahingoksi. Viimeinen ”niitti” ystävyteemme tuli sitten, kun olimme Einarin kanssa kahden seuran majalla saunomassa, hän käyttäytyi erittäin aggressiivisesti ja törkeästi, mutta onneksi selvisin loppujen lopuksi tästä hyvin, enkä lähtenyt ollenkaan hänen touhuihin mukaan.

Monella alalla ei ole tai ei ole vielä tunnistettu seksuaalista häirintää. Ammattikorkeakouluopettaja Ella kuvaa, että hänen miesvaltaisella alallaan seksuaalinen häirintä saattaa olla vasta tulossa alan naisistumisen myötä. Ellan mukaan heidän alallaan seksuaalinen häirintä on nyt hyvin hienovaraista suhteessa naisiin:

Naiset eivät tiedosta alalla seksuaalista häirintää mutta alitajuisesti mukautuvat esimerkiksi niin, että eivät pukeudu kovin avokaulaisiin yläosiin, vaikka niin olisi tehnyt vielä alalle tullessa.

Ella esittää, että mukautuminen tarkoittaa, että muuttaa huomaimatta omaa henkilökohtaista käyttäytymistapaansa ja tyyliänsä alalle sopivammaksi. Opiskelijan kohdalla mukautuminen voi tarkoittaa, että

hän lopettaa opiskelun häirinnän takia tai ohittaa tilanteen huumorilla ja väistellen tapahtunutta:

Androgynisyys, neutraali sukupuoliuus, on heidän alalleen tyypillistä.

Voiko homo- tai transperhetausta altistaa seksuaalisen häirinnän kohteeksi joutumiselle?

Edellä esitettiin, miten Elizabeth J. Meyer on eritellyt heteroseksuaaliin, homoihin ja transihmisiin kohdistuvan häirinnän. Lastenpsykiatri Tytti Solantauksen mukaan Suomessa homoperheiden lapset eivät joudu nimittelyn ja seksuaalisen häirinnän kohteeksi sen useammin kuin heteroperheiden lapsetkaan. Eroa ei tehdä lapsen perhetaustan mukaan. Vanhempien homoseksuaalisuus ei tunnu nousevan erityiseksi syyksi, vaikka murrosikäisissä on niitäkin nuoria, jotka ovat joutuneet kiusatuksi vanhempiensa homoseksuaalisuuden vuoksi. Solantauksen mukaan tämä kertoo siitä, että homoperheiden lapsilla ja nuorilla on omat vahvat sosiaaliset verkostonsa ystävineen ja kavereineen, jotka tukevat myös homovastaisessa ympäristössä.¹⁴⁹

Monissa länsimaissa on todettu, että transsukupuolisilla nuorilla on tilastojen mukaan runsaasti kokemuksia itsemurhayrityksistä ja kiusatuksi tulemisesta. Myös seksuaalinen häirintä ja viharikokset ovat keskimääräin yleisempiä kuin muilla nuorilla. Setan Transtukupisteen johtavan sosiaaliryöntekijän mukaan Suomen tilannetta ei tiedetä.¹⁵⁰

Yhteenvetona voi todeta, että kuka vain voi olla häiritsijä ja kuka vain voi olla häiritty. On hyvin vaikea ennakoida, kuka, miten ja missä joutuu seksuaalisesti häirityksi tai kenestä tulee häiritsijä. Harvemmin ihmiset arvioivat ja pohdiskelivat kriittisesti omia häiritsijäkokemuksiaan¹⁵¹. Jokainen tekee eron itsensä ja häiritsijän välille. Tällainen epäkriittisyys omaa käyttäytymistä kohtaan on jossain määrin ongelmallista seksuaalisen häirinnän ehkäisemisessä. Ennalta ehkäiseviä keinoja on, ja niitä käsitellään lähemmin luvussa *Seksuaalikehitys, seksuaalikasvatus ja seksuaalinen häirintä* (s. 125).

Yhteydenotto viranomaisiin: kuka ilmoittaa häirinnästä?

Ottavatko seksuaalisesti häirityt heti yhteyttä auttajiin?

Seksuaalisessa häirinnässä harvoin otetaan yhteyttä viranomaisiin. Syy on usein jokin muu tekijä. Raiskauskriisikeskus Tukinaisen vuoden 2009 tilaston mukaan keskukseen soiton syynä on ollut raiskaus tai seksuaalinen hyväksikäyttö. Yhteydenotoissa näkyy myös seksuaalisen väkivallan ja hyväksikäytön monimuotoisuus yksittäisistä häirinnän kokemuksista aina pitkään jatkuneeseen perheen sisäiseen seksuaalisen väkivaltaan tai hyväksikäyttöön. Juristilinjalle otetun yhteyden syy on useimmin lähisuhdeväkivalta. Lähisuhdeväkivallalla tarkoitetaan läheisten välillä esimerkiksi parisuhteessa tapahtuvaa väkivaltaa. Siihen luetaan fyysinen, henkinen ja seksuaalinen väkivalta, kuten raiskaus tai seksuaalisiin tekoihin pakottaminen.¹⁵²

Hyväksikäytöissä ja raiskauksissa Kriisipäivystykseen otetaan usein yhteyttä alle parin viikon kuluttua tapahtuneesta, mutta joskus vasta kun tapahtuneesta on kulunut jopa kymmenen vuotta. Esimerkiksi seksuaalisen hyväksikäytön kokemuksiin haetaan apua usein vasta myöhemmässä elämänvaiheessa, kuten jossakin muussa kriisitilanteessa tai oman lapsen synnyttyä ja kasvaessa. Akuuteissa raiskaustapauksissa otetaan yhteyttä nopeammin.¹⁵³

Seksuaalirikoksissa viive yhteydenotossa on Matin (poliisin) mukaan ongelmallinen:

Vakavissa tapauksissa valitettavan harva ilmoittaa asiasta heti tapahtuman jälkeen poliisille. Mitä kauemmin aikaa tapahtumasta kuluu, sitä korkeammaksi kynnys nousee ottaa poliisiin yhteyttä.

Raiskauskriisikeskus Tukinaisen kriisipäivystyksen ja juristipäivystyksen tilastobarometrin mukaan päivystykseen ottaa yhteyden useimmin uhri itse ja toiseksi eniten lähiomaiset, ammattiauttajat ja viranomai-

set. 96 prosentissa yhteydenotoista uhri oli nainen ja neljässä prosentissa mies. Uhreista 98,4 prosenttia oli suomalaisia, ja vain 1,6 prosentissa uhri oli ulkomaalainen.¹⁵⁴ Tästä ei pidä tulkita, että ulkomaalainen joutuisi harvemmin uhriksi kuin suomalainen. Ulkomaalaiset eivät useinkaan tiedä oikeuksiaan Suomessa. Myös kulttuuritausta ja kasvatus saattavat olla esteitä ottaa yhteyttä tukipalveluihin ja viranomaiseen.

Voiko joku muu ottaa yhteyttä viranomaiseen kuin teon kohde?

Lastensuojelun Keskusliittoon on tullut kyselyitä myös ei-kohteeksi joutuneilta. Kyselyt liittyvät esimerkiksi tilanteeseen, jossa joku uskoo jonkun joutuvan hyväksikäytön kohteeksi ja kysyy, mitä pitäisi tehdä. Rikosuhripäivystäjä Niinan mukaan myös koulukuraattorit, kouluterveydenhoitajat, työterveyshuolto, opettajat ja joskus myös häirinnän kohteeksi joutuneen läheiset ottavat yhteyttä. Kari Väestöliitosta toteaa, että yhteydenotot tulevat hyvin monelta taholta häirityn ympäristöstä:

Ammattilaisten, vanhempien ja läheisten yhteydenotot ovat lisääntyneet Nuska-projektin ja medianäkyvyyden myötä. Myös henkilöt, jotka ovat lapsena joutuneet hyväksikäytön kohteeksi ottavat nimettöminä tai nimen kera yhteyttä kertoakseen oman kokemuksensa ja sen, miten tapahtunut on vaikuttanut heidän elämäänsä ja miten he ovat eheytyneet tapahtuneesta.

Kari Väestöliitosta toteaa, että myös ammattilaiset kaipaavat yhä enemmän tietoa toimintansa tueksi:

He ovat hyvin yksin nuoren kanssa, ja pelkäävät toimivatko väärin tai oikein. Mieltivät vanhempien yhteydenottoa sekä lastensuojelun velvoitteita ja mitä siitä seuraa nuorelle tai ammattilaiselle. Kirjaamiseen liittyvistä asioista keskustellaan. Ammattilaiset hakevat myös työhönselustusta tukea sekä kaipaavat vertaisten tukea asiantiedon lisäksi.

Karin mukaan vanhemmat ja läheiset vuorostaan ovat huolissaan nuoren selviytymisestä ja tulevaisuudesta:

Miten toimia nuoren kanssa, kun on tullut ilmi tai epäily nuoreen kohdistuneesta hyväksikäytöstä? Miten tukea nuorta? Mistä saa keskusteluapua? Milloin pitäisi tehdä rikosilmoitus? Miten rikosprosessi tai lastensuojeluprosessi etenee ja mitä käytännössä tapahtuu? Saako nuori oikeutta, kestääkö nuori tämän kaiken? Miten läheisenä tai vanhempana kestää tapahtuneen ja usein on erittäin suuri huoli nuoren tulevaisuudesta ja siitä, miten trauma vaikuttaa nuoren tulevaisuudessa. Omien ristiriitaisten tunteiden käsittely ja niiden kanssa toimeen tuleminen. Kriisin vaiheiden eriaikaisuus esim. vanhemmilla (äiti tai isä) sekä nuorella. Keskustelutuen tarve sekä käytännön ohjauksen tarve on huutava. Miten sietää tilanne, kun nuori joutuu odottamaan keskusteluapua toisinaan jopa useamman kuukauden ajan. Kuka on luotettava ja turvallinen auttaja?

Matti (poliisi) toteaa, että Virtuaalilähipoliisiin tulee koko ajan enemmän yhteydenottoja, jotka käsittelevät seksuaalista häirintää, ahdistelua tai hyväksikäyttöä:

Ihan laidasta laitaan. Kiusaamiseen liittyviä asioita, kuten on tullut ero poika- tai tyttöystävästä ja sitten toinen osapuoli levittelee asiattomia seksistisiä juttuja toisesta. Kaverille on sattunut jotakin ikävää. Meille kerrotaan myös omakohtaisia kokemuksia seksuaalisesta hyväksikäytöstä. Tapahtumista on saattanut kulua jo muutamia vuosia, mutta ne vaivaavat edelleen nuoren mieltä, eikä hän ole useinkaan puhunut asiasta aikaisemmin kenellekään.

Häirinnän kokenut ottaa pääsääntöisesti yhteyttä itse joko Rikosuhripäivystykseen soittamalla tai verkon kautta tai esimerkiksi Tukinaiseen. Rikosuhripäivystäjä Niinan mukaan moni haluaa myös varmistaa, onko oma kokemus ns. oikea:

Tyypillinen yhteydenottaja on henkilö, joka on jo pidemmän aikaa joutunut epäasiallisen käytöksen kohteeksi ja haluaa vahvistusta siihen, onko oma pahaolo ja kokemus ”oikea” tilanteissa, joihin hän on joutunut.

Rikosuhripäivystäjä Reetan mukaan rikosuhripäivystykseen yhteyden ottaa useimmiten uhrina oleva nainen:

Miehet eivät ota ehkä yhteyttä siksi, että he mieltävät seksuaalisen häirinnän eri tavalla kuin naiset. Miehillä saattaa olla myös roolimallien takia vaikea puhua seksuaalisesta häirinnästä.

Tutkimusten mukaan miesten seksuaalinen häirintä on kaiken aikaa lisääntynyt niin poliisien kuin opettajienkin keskuudessa, vaikka seksuaalinen häirintä tilastollisesti tarkasteltuna on vähentynyt. Reetan mukaan myös maahanmuuttajat ovat havahtuneet kotoutuessaan siihen, että suomalaisessa yhteiskunnassa ei tarvitse sallia kaikenlaista seksuaalisesti väritynyttä käytöstä.

Rikosuhripäivystys tuottaa palveluja myös ulkomaalaistaustaisille, mutta päivystyksen työntekijöiden mukaan ulkomaalaistaustaiset ottavat aivan liian vähän yhteyttä tukipalveluihin. Samoin romanit eivät käytä palveluja. Tämä ei kuitenkaan anna aiheutta tulkitta, että heidän keskuudessaan ei olisi seksuaalista häirintää, ahdistelua ja seksuaalista hyväksikäyttöä.

Väestöliiton työntekijän Karin mukaan heille tulee esimerkiksi nuorilta suoria yhteydenottoja harvakseltaan, eikä niissä ole tapahtunut muutoksia viime vuosina. Nuoret ottavat yhteyttä puhelimitse, sähköpostitse tai reaaliaikaisesti chat-tyyppisen nettivastaanoton kautta. Karin mukaan nuoret usein kysyvät:

Mitä tulisi tehdä, kun kaveri on raiskattu tai joutunut seksuaalisen väkivallan kohteeksi? Mistä voisi saada keskusteluapua itselle? Mitä se on, jota olen kokenut?

Moni teon kohteeksi joutunut ei hae apua lainkaan, vaikka esimerkiksi lapsena koettu seksuaalinen hyväksikäyttö ei unohdu koskaan. Se ei lähde pois mielestä, ja se haittaa ihmissuhteita läpi elämän. Se saattaa olla kokemuksena tuhoavaa ja ahdistavaa vallankäyttöä. Tutkimusten mukaan monet tytöt salaavat häirintäkokemukset äideiltään, vaikka avoimuus olisi tärkeä sekä tytön nykyhetken elämän että tulevaisuuden kannalta.¹⁵⁵ Epäilemättä myöskään pojat eivät kerro vanhemmilleen koetusta seksuaalisesta häirinnästä. Useimmat nuoret eivät kerro myöskään vanhemmilleen nykyään hyvin yleisestä internetissä tapahtuneesta häirinnästä tai ahdistelusta.¹⁵⁶

Miksi lapsi tai nuori ei kerro kenellekään joutuneensa uhriksi?

Vaikenemisen syyt ovat moninaiset. Etenkin nuoret häirityt ja hyväksikäytetyt pelkäävät, että heidät torjutaan tai ohitetaan. Nuoret pelkäävät aikuisen rangaistusta ja moitetta sekä syylistämistä siitä, että he olisivat jollakin tapaa osallisia tapahtuneeseen. Teon kohde usein pelkää, että hän ei tule riittävästi ymmärretyksi. Pojat pelkäävät leimautumista homoiksi tai nynnyksi, koska eivät ole yhteiskuntamme maskuliinisten uskomusten mukaan kyenneet puolustamaan itseään, jopa aggressiivisesti.¹⁵⁷ Olli on nyt 61-vuotias ja kuvaa nuoruuden kokemustaan:

En puhunut silloisten kavereiden kanssa, mutta en usko, että olin ainut porukassa, joka joutui Einarin yrityksen kohteeksi. Oli meitä sen verran iso porukka seurassa, joka oli aktiivisesta ohjaajasta mielissään. Me kaikki varmaan nuolemme haavojamme tahoillamme. – En ole mielestäni asiasta kyllä isommin kärsinyt ja olen yrittänyt sulkea sen pois, mutta en myöskään halua samaa kenellekään toiselle, jolla ei ole viettejä siihen suuntaan. Tätä asiaa en ole kylläkään kertonut kuin kahdelle lähimmäisistäni, edesmenneelle äidilleni, jolle tämä oli kova isku, ja vaimolleni... niin ja nyt sinulle. Oli tosi kiva purkaa vanhoja paineita.

Lapsella ja nuorella sanoituksen vaikeus korostuu. Kun ymmärrys on lisääntynyt ja kokemuksille on saanut sanat, ei ole välttämättä rohkeutta kertoa. Moni hyväksikäytetty nimittäin vielä aikuisenakin olettaa, että on itse jotenkin edesauttanut joutumistaan hyväksikäytetyksi ja ollut hyväksikäytettynä mutta omasta mielestään osallisena vapaaehtoisesti. Tosiasia on, että hyväksikäyttäjät ovat osaavia hivuttautumaan lapsen ja nuoren elämään. Hyväksikäyttäjät eivät hyökkää yllättäen puskasta ja raiskaa. 41-vuotias nainen kertoo hyväksikäytöstä, joka alkoi, kun hän oli alle 10-vuotias:

Hyväksikäyttäjänä oli valmentajani urheiluseurassa. Suurin osa meistä tytöistä oli häneen ihastuneita. Olin ylpeä, kun hän valitsi minut. – Arviolta ensimmäiseen puoleen vuoteen ei tapahtunut mitään vakavaa. Valmentaja antoi kyydin kotiin, hipaisi kättä, halasi. Kun hyväksikäyttö muuttui vakavaksi, olin varma, että olin itse iskenyt valmentajan; sitä hänkin minulle korosti. Uskoin, lapset kai usein uskovat aikuisia. Samoin uskoin, että olin syyllinen hänen huonoon avioliittoonsa ja sii-

hen, että hänen tyttärensä käytti huumeita, koska valmentaja sanoi niin. Syyllistyminen näin hirveisiin asioihin oli lapselle käsittämätöntä, että mielestäni minun piti vain ottaa vastaan tekojeni seuraukset. Minulla oli hyvät vanhemmat, joille olisi voinut kertoa.¹⁵⁸

Hyväksikäytetty, ahdisteltu tai häiritty saattaa kokea, että hän ei voi puhua tapahtuneesta luottohenkilölle, tutulle aikuiselle tai vanhemmilleen. Nuoret luottavat vanhempiensa kykyyn selvittää asioita ja järjestää hoitoa, mutta toisaalta he kokevat monenlaisia rajoituksia ja varauksia vanhemmille kertomisessa. Lapsi ja nuori saattaa pelätä, millaisen ahdistuksen he aiheuttavat luottavaisille vanhemmilleen esimerkiksi sillä, että murskaavat kerralla näiden käsityksen lapsensa viattomuudesta, jopa järjestyksestä ja harkitsevasta suhtautumisesta asioihin.¹⁵⁹ Lapset ja nuoret suojelevat vanhempiensa käsityksiä heistä. 46-vuotias nainen kertoo:

Tunsin, etten voi järkyttää vanhempiani kertomalla, mitä minulle on tapahtunut. Olin hyväksikäytön aikaan 10–12-vuotias. Tekijä oli koulun talonmies. Tiesin jo kyllä lapsena, että se, mitä minulle tehtiin, oli väärin. Mutta olin aivan varma, että vanhempani eivät selviäisi, jos he tietäisivät asiasta. Koin, että minä kyllä kestan tämän jutun ja pystyn hoitamaan sen. Ajattelin, että minun ei tarvitse kertoa vanhemmille, jotta he eivät muserru. Minulla oli vahva tunne siitä, että minun piti kannatella sitä kuvaa viattomasta lapsesta, joka vanhemmillani oli. Ettei sitä käsitystä voinut rikkoa. – – Ajattelin, että vanhempani tahtovat tavallisen lapsen, viattoman tytön. Eivät semmoista kuin minä oikeasti olin. Kun en kertonut asiasta, pystyin säilyttämään heidän illuusionsa.¹⁶⁰

Seksuaalinen hyväksikäyttö on kokemuksena moninainen ja sisältää tuntemuksia, jotka saattavat saada hyväksikäytetyn lapsen tai nuoren uskomaan, että he haluavat sitä, mitä heille tapahtuu. Uskoutuminen asiaan vanhemmille tai luotetulle aikuiselle on silloin vieläkin hankalampaa. 46-vuotias nainen kertoo:

Todellisuudessa en mielestäni ollut viaton. Suurimman osan ajasta hyväksikäyttö tuntui lievimmillään kiusalliselta, pahimmillaan hirvittävältä, mutta oli myös ohikiitäviä hetkiä, jolloin nautin seksuaalisesti. Tiesin, etten olisi saanut nauttia, ja koska nautin, olin huono. En viaton enkä edes tavallinen lapsi.¹⁶¹

Vanhemmille kertomiseen ja viranomaisilmoituksen tekemiseen vaikuttaa muukin kuin ahdistavaksi koettu teko. Kulttuuritausta tulee hyvin esiin esimerkiksi nuorten yhteydenotoissa Väestöliittoon. Väestöliittoon yhteyttä ottaneet maahanmuuttajatytöt avaavat Karin mukaan hyvin kulttuurin asennoitumista seksuaaliseen häirintään:

Nuorten tyttöjen näkemyksissä korostuu ajatus, että seksuaalisen väkivallan kohteeksi joutuminen on oma syy ja siitä seuraa perheen häpeän kokemus. Teko voidaan salata täysin perheeltä juuri häpeän takia siitä pelosta, että nuori joutuu pois kotoa, karkotetaan. Nuori ei halua omalla käytöksellään tuottaa perheelle ja sitä kautta perheen lähiyhteisölle häpeää.

Salailusta voi tulla tapa, eikä asioista uskalleta puhua silloin kun olisi tarpeen. Avoimuus edellyttää monen esteen voittamista. Prosessi on raskas. Siinä menettää ja saa paljon. Esimerkiksi työelämässä seksuaaliseen painostukseen alistuminen ja seksuaalinen kanssakäyminen esimerkiksi esimiehen kanssa saattaa tuoda suuria etuja, kuten ylennyksen organisaatiossa, palkankorotuksia ja erityisaseman työyhteisön kehittämistehtävissä. Suhteen aloittaminen voi olla aluksi kiehtovaa, jännittävää ja antavaa. Tämän kaiken voi myös menettää, kun suhde katkeaa. Seksisuhde saattaa paljastua seksuaaliseksi hyväksikäytöksi. Henkilö menettää työpaikan ja oman ammattinsa ja arvokkuutensa.¹⁶²

Suomalaisessa yhteiskunnassa uhrin pelko, häpeä ja syyllisyys sekä niistä johtuva salailu ovat tekijöitä, joiden takia häiritsijä saattaa pystyä jatkamaan toimintaansa pitkään. Häpeäntunne pitää häirinnän piilossa. Mitä pienempi paikkakunta, koulu tai työyhteisö on, sitä vaikeampi asiaa on nostaa esille.¹⁶³

Luottohenkilölle avautuminen

Mitä häiritsijälle voisi sanoa?

Rikosuhripäivystyksestä Reetta toteaa, että toisinaan ongelmallinen tilanne ratkeaa, kun sen vain ottaa puheeksi ja tekee häiritsijän tietoiseksi käytöksensä sopimattomuudesta:

Häirintätilanteessa suoraan asiaan meneminen ja siitä puhuminen tekijän kanssa sekä vaihtoehtojen etsiminen yhdessä ovat tärkeitä. Häiritsijälle voi sanoa suoraan ja painokkaasti: Yritä käyttäytyä! Mä en hyväksy tuollaista käytöstä. Sä oot menny aivan liian pitkälle! Aina kuitenkin itse ei pysty lopettamaan häirintää. Kaikkiin ei tehoa suora ”ei”-sana.

Tällöin luotettu henkilö on se, jonka avulla voi päästä häirinnästä eroon.

Kuka voi olla häirityn luotettu henkilö?

Kuka tahansa voi olla luotettu, jolle seksuaalisesti häiritty haluaa ensimmäiseksi kertoa kokemansa. Lapset ja nuoret saattavat valita luottohenkilöksi esimerkiksi opettajan, harrastuksen ohjaajan tai valmentajan, kouluterveydenhoitajan, äidin, isän, sisaren, veljen, kaverin vanhemman, naapurin sedän tai tädin. Työyhteisössä se saattaa olla kollega, esimies, työterveyshoitaja tai lääkäri, siistijä tai vahtimestari. Luottohenkilö valitaan aina harkiten, koska koulussa ja työyhteisössä tapahtuvan seksuaalisen häirinnän esille ottaja kohtaa usein ensin hämmennystä.

Tutkimusten mukaan seksuaalisen häirinnän kohteeksi joutuminen aiheuttaa useimmille masentuneisuutta ja itsesyytöksiä. Niitä ei uhrin kohdalla pitäisi lisätä hänen kertoessaan häirinnästä. Suositus onkin, että henkilö, jolle uhri avautuu, ei kohtele kertojaa kaltoin, esimerkiksi vähättele ja syyllistä häirinnän kohteeksi joutunutta.¹⁶⁴ Matti (poliisi) toteaa, että yhteydenottoon kannustaminen ja toisen kokemukseen uskominen ovat tärkeitä asioita:

Kun uhri uskaltautuu kertomaan asiasta jollekin, on erityisen vahingoittavaa, jos hänen kertomustaan ei uskota. Tämä vahvistaa uhrin negatiivista kokemusta itsestään ja omasta pahuudestaan. Todennäköisemmin hän ei enää koskaan tämän jälkeen puhu asiasta. Uhria kannattaa rohkaista yhteydenottoon ja kertoa, että poliisin kohtaamisessa ei ole mitään pelättävää. Yhteydenotto kannattaa tehdä mahdollisimman pian ja jättää poliisin arvioitavaksi se, minkä rikoksen tunnusmerkistö täyttyy vai täyttyykö. Mikäli aikaa kuluu tapahtumasta, uhri saattaa tietoisesti torjua muistoja tapahtumasta ja kenties rakentaa niitä itselleen hyödyllisempään, helpommin sulatettavaan muotoon. Samaa voi tapahtua, mikäli asiaa on puitu paljon jossakin auttavassa tahossa. Etenkin nuorten ja lasten kohdalla tulee painottaa sitä, että he eivät ole tehneet mitään väärää ja kehua siitä, että ovat uskaltaneet ottaa asian puheeksi. Vastuu näissä rikoksissa on aina aikuisella.

Matti (poliisi) jatkaa pohtimalla erityisesti lapsiin ja nuoriin kohdistuvaa piilorikollisuutta:

Etenkin lapsiin ja nuoriin kohdistuva seksuaalirikollisuus on piilorikollisuutta, joka paljastuu vain uhrin oman kertoman perusteella. Jos oma vanhempi on rikoksesta epäiltynä, olisi tietenkin ideaalitalanne, jos nuorella on joku muu luotettava aikuinen, jolle voi asiasta kertoa. Jos sellaista ei ole lähipiirissä, esimerkiksi koulun terkkari voisi olla vaihtoehto. Usein näistä asioista on kuitenkin niin vaikea puhua, että se jää tekemättä. – – virtuaalisille lähipoliiseille voi tulla juttelemaan asiasta anonyymisti. – – Innokkaita auttajia voi löytyä netistä muualtakin, mutta vaikka tietoa tarjoava sivusto ja siellä esiintyvät ihmiset vaikuttaisivat virallisilta, ne eivät kuitenkaan välttämättä ole sitä. Netissä ei voi aina olla täysin varma kuka keskustelukumppani oikeasti on. Nuorilla nettitiedon luotettavuuden arviointi voi olla hataraa.

Juha (tutkija) toteaa, että etenkin koulussa vertaisryhmästä on usein saatavilla suurin apu ainakin prosessin alkuvaiheessa:

Opettajalle tai kouluterveydenhoitajalle tms. voisi asiasta kertoa tai omalle vanhemmalle. Kaveria voi tukea ja kaverilta voi pyytää tukea. Pääasia ettei syyllistä itseään.

Vertaisryhmän tuessa on riskinsä. Ystäviltä ei välttämättä saa oikeanlaista tukea, mikäli he tulkitsevat häirityn kokemukset tilanteeseen normaalina kuuluvaksi (hetero)seksuaaliseksi kanssakäymiseksi.¹⁶⁵

Miten luotettu henkilö voi edistää asian käsittelyä?

Puhuminen tai asian käsittely on usein myös luottohenkilölle vaikeaa. Ammattilaisten suositus on, että mitä avuttomammasta henkilöstä teon kohteena on kyse, sitä harkitsevammin asiasta pitää puhua. Väestöliitosta Kari neuvoo aikuista luottohenkilöä aloittamaan esimerkiksi seuraavin sanoin:

On vaikea pukea sanoiksi sitä, mitä on tapahtunut. Yritä kertoa, mitä on tapahtunut – kaikkea ei tarvitse kertoa yksityiskohtaisesti. Kertomuksen ei tarvitse olla johdonmukainen. Jos tuntuu siltä, ettet yksinkertaisesti pysty puhumaan tapahtuneesta, kirjoita tapahtunut pääpiirteittäin tai edes osittain paperille ja näytä tämä sitten toiselle. Lähetä turvalliselle aikuiselle tekstari, sähköpostia tai kirjoita kirje. Piirrä tai tee runo, laulu tai muu vastaava. Voit pyytää kaverin mukaan, kun kerrot tapahtuneesta, jos se tuntuu sinusta hyvältä ja luontevalta.

Rikosuhripäivystäjä Niina opastaa: *Suoraan kysymykseen saa suoran vastauksen.* Hän suosittelee tekemään esimerkiksi seuraavia kysymyksiä:

*Satuttiko joku sua?
Mitä tapahtui?
Missä tämä tapahtui?
Keitä oli läsnä?
Miltä sinusta nyt tuntuu?*

Kari ja Niina molemmat painottavat, että etenkin hyväksikäytetylle tai häiritylle lapselle ja nuorelle tulee korostaa, että toinen on toiminnut väärin ja että lapsi tai nuori ei ole syyllistynyt mihinkään. Asia tulee käsitellä lapsen kehitystason mukaisesti. Seksuaaliterapeutti Kirsi Porras Väestöliitosta ohjeistaa:

Ota asia puheeksi, näe, huomaa.

Järjestä rauhallinen ja turvallinen ympäristö, jossa ei ole riskiä häiriötekijöihin.

Kuuntele.

Usko. Henkilön kertomus voi olla epäjohdonmukainen.

Tee tarvittaessa ei-johdattelevia lisäkysymyksiä. Henkilöä ei saa painostaa tai pakottaa kertomaan tapahtuneesta. Esimerkiksi nuoret usein esittävät: Voisitko sä kysyä jotakin?

Kestä. Henkilö on itse kokenut kertomansa asiat. Hän olettaa, että sinä turvallisena aikuisena tai ammattilaisena kestät kuulemasi eikä sinua tarvitse tukea.

Autta olemalla läsnä ja kiitä henkilöä rohkeudesta puhua asiasta.

Ota selvää. Jos et tiedä, miten pitää toimia, sano henkilölle, että selvität asian. Voitte selvittää toimintatavan myös yhdessä.

Kannatele ja herätä luottamus. Selvitä asiaa henkilön kuullen. Älä jätä henkilöä yksin.

Tee muistiinpanot. Kirjaa henkilön kokemukset ja kertomus suoraan lainaten mutta nimettömänä.

Konsultoi. Muista, että voit myös ammattiroolissa konsultoida nimettömänä. Aikuisten kohdalla kysy esimerkiksi poliisilta. Alaikäisten kohdalla kysy lastensuojelusta. Hyviä tahoja ovat myös Nuska-kohtaamisprojektin työntekijä tai Tukinainen.

Ohjaa henkilö tarvittavien näytteiden ottoon.

Jos seksuaalisesti hyväksikäytetty on alle 18-vuotias, konsultoi, varmista asia ja tee sen jälkeen lastensuojeluilmoitus. Selitä henkilölle sen merkitys. Tehkää ilmoitus yhdessä. Älä toimi teon kohteelta salaa!

Ohjaa tuen piiriin. Myös lähiomaiset ja kaverei(t) saattavat tarvita kriisiapua.¹⁶⁶

Miten toimia, jos sinulle uskoutunut henkilö on raiskattu?

Raiskatun, seksiin pakotetun tai hyväksikäytetyn henkilön suositellaan käymään välittömästi ennen peseytymistä lääkärin tutkimuksissa. Raiskausriisikeskus Tukinaisen kriisipäivystyksen ja Juristipäivystyksen tilastobarometri 2010:n mukaan vain vajaa kolmasosa käy lääkärissä heti väkivaltakokemuksen jälkeen, 65,8 prosentille tutkimusta ei ole tehty ja 5 prosentille on tehty vain osittain, esimerkiksi vain sukupuolitauditestit on tehty.¹⁶⁷

Kaikenikäisten uhrien tapauksessa on tärkeää, että luottohenkilö ei tuomitse uhria. Väestöliitossa toimivan Karin kokemuksen mukaan etenkin nuoren olotila helpottuu huomattavasti, kun nuori huomaa, että aikuinen ei tuomitse häntä tapahtuneesta vaan on empaattisesti läsnä, kuulee nuorta aidosti ja osoittaa myötätuntoa häntä kohtaan.

Kari antaa toimintaohjeen vanhemmille, jos he ovat ensimmäisiä nuoren uskottuja:

Ensimmäiseksi vanhemman tulisi kiittää nuorta siitä, että tämä on luottanut vanhempaan niin paljon, että on kertonut asiasta hänelle. Tukea nuorta siinä, että on toiminut oikein. Vasta tämän jälkeen vanhempi voi arvioida, onko nuori välittömässä vaarassa ja toimia sitten tilanteen vaatimalla tavalla.

Ammattilaiselle nousee monta kysymystä mieleen, kun nuori avautuu tapahtuneesta hänelle. Kari Väestöliitosta kehottaa toimimaan harmiten ja maltilla:

Mikäli ei ole kyse niin sanotusta akuutista hyväksikäytöstä, ei ole tulipalokiire. – Nuoren kanssa voi yhdessä miettiä rikosilmoituksen tekemistä, avun hakemista, nuoren suojaamista, vanhemmille kertomista – rauhallisesti edeten ja nuoren omaa jaksamista kunnioittaen. Aikuisen tulee pysyä rauhallisena (vaikka mielessä risteilisi tuhansia ajatuksia, tunteita ja reaktioita), rauhoittaa tilanne; kysyä, mitä nuori kokee tarvitsevasa juuri sillä hetkellä. Tukea nuorta siinä, että on tehnyt oikein, kun on antanut kaverilleen luvan kertoa asiasta aikuiselle. Jos kaveri on ensimmäinen, jolle hän on kertonut tapahtuneesta, nuori pitää päästää myös vastuustaan vapaaksi. Ottaa aikuisen vastuu ja alkaa nuoren luvalla ja yhteisymmärryksessä nuoren kanssa selvittämään käytännön asioita.

Oli luottohenkilö sitten vanhempi tai ammattilainen, hänen tulee Karin mukaan tukea nuorta jatkamaan mahdollisimman normaalia elämää ja ylläpitämään ihmissuhteita sekä kertomaan mahdollisista reaktioista, esimerkiksi peloista. Hänen mukaansa aikuisen ei tarvitse ryhtyä nuoren terapeutiksi.

– – *vaan toimia vastuullisen aikuisena, joka ottaa vastuun siitä tai vahvistaa nuorta siihen, että nuoren ei tarvitse lähteä hoitamaan asiaa eteenpäin.*

Kari korostaa, että nuoren kokemusta ei saa vähätellä:

Älä täytä tilaa turhilla puheilla ja lohdutuksilla tyyliin, ”onneksi sua ei raiskattu”, ”olisi voinut käydä vielä pabemmin”.

Voisiko luotettu henkilö tarvita itse tukea?

Vaikka nuori on hyväksikäytetty tai häiritty, usein myös uskotun roolissa ollut aikuinen, esimerkiksi isä tai äiti, sekä sisarukset tarvitsevat tukea. He tarvitsevat keskustelua omista tunteistaan, jotka ovat yleensä avuttomuutta, surullisuutta tai aggressiivisuutta. Kari Väestöliitosta ehdottaa, että aikuinen hakisi tarvittaessa tukea toisilta aikuisilta, esimerkiksi järjestöistä tai työtoverilta.

Onko tukea aina saatavissa sekä häiritylle että luottohenkilölle esimerkiksi koulussa?

Kouluissa ja useimmilla työpaikoilla suurin ongelma häirityn ja uskotun henkilön tuen saamisessa on se, että ei ole yhteisiä menettelyohjeita tilanteisiin, joissa itse tai toinen on todistettavasti kokenut seksuaalista ahdistelua, häirintää tai hyväksikäyttöä. Juha (tutkija) toteaa, että etenkin koulut ovat huonosti ohjeistaneet opettajia seksuaaliseen häirintään liittyviin tilanteisiin:

Olisi hyvä jos kouluissa/oppilaitoksissa olisi ohjeet siitä. Silloin niitä voisi noudattaa. – – Tärkeää olisi saada yhteiset sopimukset menettelytavoista

sekä koulun työntekijöiden kesken että koko kouluyhteisön osalta. – – sopimukset ja säännöt auttaisivat, jottei aina pitäisi miettiä asiaa yksin ja ilman tukea.

Kouluissa ongelmallista on myös se, että opettajilta usein puuttuu ilman virallista linjausta myös luottamus siihen, että hallinto viime kädessä tukisi heidän kouluarjessa tekemäänsä työtä häirinnän ehkäisemiseksi ja etenkin silloin, kun häirintään pitäisi puuttua.¹⁶⁸ Häirintätilanteessa opettajan tulisi toimia aktiivisesti. Hänen tulisi tukea häirittyä ja ohjata tämä tukipalveluihin. Tukipalveluista myös opettaja saa tukea siihen, miten häirittyä voi arjen tilanteessa koulussa auttaa. Aktiivinen toiminta kuitenkin usein kaatuu siihen, että opettaja pelkää jäävänsä vaikeassa asiassa yksin tai kahdestaan häirityn kanssa.

Tukipalvelut

Mistä apua tai tukea voi hakea?

Seksuaalisesta häirintäkokemuksesta on vaikea puhua, mutta usein vielä vaikeampaa on löytää se, kenelle asiasta voisi tai haluaisi puhua¹⁶⁹. Yhteiskuntamme tarjoaa palveluita, joita voi käyttää nimettömänä. Kenenkään ei tarvitse jäädä yksin tapahtuneen kanssa tai yksin uskotuksi henkilöksi. Yhteyttä voi ottaa puhelimitse tai internetin kautta Rikosuhripäivystykseen, Delfins ry:hyn, Väestöliittoon, Lastensuojelun Keskusliittoon, poliisiin, Tukinaiseen, Tyttöjen taloon ja muihin niin sanottuihin matalan kynnyksen palveluihin. Työyhteisössä tapahtuneessa seksuaalisessa häirinnässä yhteyttä voi ottaa työsuojeluviranomaiseen.

Virtuaalilähipoliisi IRC-galleriassa, Facebookissa tai Messengerissä on myös kenelle tahansa aikuiselle ja nuorelle toimiva paikka ottaa nimettömänä yhteyttä ja selvittää, onko tilanteessa tapahtunut rikosta. Matti (poliisi) toteaa, että aina voi ottaa yhteyttä Virtuaalilähipoliisiin:

– yhdessä mietitään, onko asiassa tapahtunut rikos ja miten sitä voidaan lähteä viemään eteenpäin. Asiasta tarvittaessa kirjataan rikosilmoitus ja nuorta ohjaillaan tarvittaessa muun tuen piiriin.

Poliisi muistuttaa myös, että seksuaalirikoksen ja lähisuhdeväkivallan kohteeksi joutuneella henkilöllä on oikeus valtion varoista maksettavaan oikeudenkäyntiavustajaan, jonka kanssa voi tehdä yhdessä myös rikosilmoituksen. Avustaja voi olla esimerkiksi oikeusaputoimiston julkinen avustaja, asianajaja tai muu oikeustieteen kandidaatin tai oikeustieteen maisterin tutkinnon suorittanut henkilö, joka lain mukaan saa toimia asiamiehenä.¹⁷⁰

Milloin häirityn tai uskotun henkilön kannattaa tehdä ilmoitus viranomaiselle?

Matti (poliisi) kehottaa, että asian todenperäisyydestä kannattaa kuitenkin aina ottaa selvää ennen radikaaleja toimenpiteitä:

Mieti ennen kuin toimit! Yhteydenotto saattaa aiheuttaa asianomaiselle vahinkoa, jos epäily on aiheeton. Yhteyttä kannattaa ottaa silloin, kun herää ajatus siitä, että kuuluisikohan asia poliisille. Suositeltavaa on ottaa ensin yhteyttä matalan kynnyksen palveluihin (esim. Virtuaalilähipoliisi, Rikosuhripäivystys, Väestöliitto) nimettömänä. Mahdollisuus ottaa yhteyttä netin kautta poliisiin anonyymisti on helpottanut tapahtumasta puhumista ja tarjonnut mahdollisuuden saada poliisilta vastauksen usein jopa vuosia mieltä askarruttaneeseen kysymykseen, että onko joutunut seksuaalirikoksen uhriksi ja mitä asialle vielä voisi tehdä.

Toimintaohje häiritylle tai uskotulle henkilölle

Ota yhteys matalan kynnyksen palveluihin nimettömänä.

Kuvaa asiasi.

Kuuntele.

Harkitse ja toimi saamiesi ohjeiden mukaan.

Ilmoita viranomaiselle.

Jos lapsi tai nuori on välittömässä vaarassa, tee lastensuojeluilmoitus heti.

Väestöliitto on nuoria varten. Kari Väestöliitosta pitää tärkeänä helpoa yhteydenottoa nuorille:

Kynnys yhteydenottoon pidetään erittäin matalana. Ei tarvitse pelätä, että nuorta leimataan vaivaajaksi tai turhan epäilijäksi. Mieluimmin on yhteydessä vaikka vain kysyäkseen yleensä asioista kuin että jää ottamatta yhteyttä. Nimeään ei tarvitse sanoa ja voi soittaa vaikka tuntemattomasta numerosta. Pääasia on, että lähtee hakemaan apua.

Yhteydenotto ei aina ole helppoa, vaikka se olisi aiheellinen. Kuvataiteilija ja taidekasvattaja Kalle Hamm toteaa, ettei ottaisi kovin herkästi yhteyttä viranomaiseen:

Pakko sanoa, että jos ei kohdistu itseeni, niin vain ”selkeissä” tapauksissa, esim. pedofilia tai raiskaus. Tosin autan mielelläni prosessissa, jos joku pyytää minua avukseen tai tuekseen. Oletusarvoisesti en ole mukana tilanteissa tarkkailemassa, onko tässä häirintää vai ei, mutta sellaisen kohdatessa kyllä huomautan asiasta.

Vanhemman omaan lapseen kohdistuvassa hyväksikäytön epäilyssä Hamm ottaisi ensin yhteyttä kouluun tai päiväkotiin. Työtoverin tai esimiehen toteuttamassa itseen kohdistuvassa häirinnässä hän keskustelisi ensin asianomaisen kanssa:

– – jos ei lopeta häirintää, kääntyisin esimiehen ja viranomaistahojen puoleen.

Korkea puuttumiskyvnys kuvaa Hammin mukaan sitä, miten paljon meillä siedetään asioita.

Voiko kokeilla muita keinoja, jos yhteydenotto viranomaisiin ei tunnu luontevalta ratkaisulta?

Ensiapuna voi ajatella etäisyyden ottamista kyseiseen henkilöön, jolla on tapana puhua kaksimielisiä ja tilanteeseen sopimattomia ei-toivotuja asioita tai lähennellä. Naisilla on tapana suhtautua äidillisellä hymähdyksellä tai huumorilla.¹⁷¹ Sietämisen jaksaminen ei kuitenkaan ole ratkaisu, koska seksuaalinen häirintä usein liittyy sosiaalisiin valtarakenteisiin. Toistuva seksuaalinen häirintä on toisen koskemattomuuteen kohdistuvaa vallankäyttöä ja väkivaltaa.

Onko seksuaalinen häirintä, seksuaalinen hyväksikäyttö tai kaltoinkohtelu vain yksilön asia?

Seksuaalisuus on yksityistä, mutta esimerkiksi työpaikka ja koulu ovat julkisia paikkoja. Häirintätapauksissa yksityisyys ja julkisuus kietoutuvat toisiinsa. Seksuaalisen häirinnän kohteeksi joutuvalla on tärkeää saada seksuaaliseen häirintään ja hyväksikäyttöön liittyvät kokemuksensa kuulluksi. Tämä on tärkeää henkilön itsensä mutta myös koko työyhteisön ja koulun hyvinvoinnin kannalta, jotta kaikki oppisivat ymmärtämään häirintään liittyvien ilmiöiden laajuutta ja moninaisuutta.¹⁷²

Puuttuminen ja tukipalveluiden käyttö on sitä tärkeämpää, mitä avuttomampi hyväksikäytön kohde on. Avuttomia ovat muun muassa lapset, nuoret naiset ja pojat, mielenterveyspotilaat ja kehitysvammaiset. Kehitysvammaliiton arvioiden mukaan viisi prosenttia kehitysvammaisista joutuu vakavan seksuaalisen hyväksikäytön uhriksi. Joka kahdeskymmenes kehitysvammaisen joutuu kokemaan raiskauksen. Uhri on usein aikuinen, vaikka myös kehitysvammaiset lapset joutuvat hyväksikäytetyksi. Tavallisesti tekijä on vammaton aikuinen.

Seksuaalisen häirinnän seuraukset

Mitä seurauksia seksuaalisesta häirinnästä voi olla yksilölle itselleen ja hänen lähipiirilleen?

Seksuaalisen häirinnän haitta yksilölle on, että se kohdistuu henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ja siten se on verrattavissa mihin hyvänsä käsiksi käymiseen tai suoraan väkivaltaan.¹⁷³ Aiemmin on jo mainittu, että seksuaalisen häirinnän kohteeksi joutuneella tapahtumien toistuminen ja jatkuminen kokonaisuutena on sietämätöntä. Kokemus on tärkeä osa henkilöhistoriaa. Sitä ei kuitenkaan tule pitää ohitettavana ja esimerkiksi nuorilla tiettyyn ikäkauteen kuuluvana maineen menetyksenä tai ilmiönä. Seksuaalisen häirinnän kokemus voi olla jo menneisyyttä, mutta se rakentaa merkittävällä tavalla sitä kautta nykyhetkeä ja tulevaisuutta. Tapahtumaa ei kannatakaan unohtaa vaan yrittää uudelleen järjestellä tunteita, muistikuvia ja ajatuksia hallittavammaksi puhumalla, kirjoittamalla tai maalaamalla. Moni häirinnän kohteeksi joutunut määrittelee itsensä, seksuaalisuutensa ja elämänsä uudelleen.¹⁷⁴

Rikosuhripäivystäjä Niina kertoo omasta kokemuksestaan:

Koulussa oli historianopettaja, joka kutsui taululle vain tytöt, joilla oli hame päällä. Kun tuo opettaja tulee kadulla vastaan, vieläkin inhottaa.

Seksuaalinen häirintä ja ahdistelu työpaikalla johtaa usein siihen, että häiritty vaihtaa työpaikkaa tai jopa alaa. Henkilökohtaisen häirinnän kokemuksen kieltäminen vie luottamuksen koko alaan ja naisilla usein pohdintaan omasta asemasta naisena työmarkkinoilla. Eräs 23-vuotias naisvaltaisessa tehtaassa työskennellyt mies toteaa suurin piirtein näin: naisyyhteisön ronski huumori, koskettelu ja ehdottelu oli ahdistavaa.¹⁷⁵

Henkinen väkivalta seksuaalisena häirintänä saattaa aiheuttaa häirinnän kohteelle omanarvontunnon huononemista, itseluottamuksen murenemista ja oman hyvinvoinnin ja jaksamisen heikkenemistä. Tästä saattaa olla seurauksena henkilön sairastuminen, työyhteisöstä syrjäytyminen, ennenaikaiselle eläkkeelle siirtyminen ja ääritapauksissa jopa it-

semurha. Henkinen väkivalta seksuaalisena häirintänä ei jää vain yksilön ja työyhteisön asiaksi. Se vaikuttaa väistämättä parisuhteeseen, ihmissuhteisiin, perheen hyvinvointiin ja ystävyyssuhteisiin.¹⁷⁶

Seksuaalinen väkivallan tai hyväksikäytön, lähisuhdeväkivallan ja eristeisen häirinnän seuraukset ovat moninaiset. Psykkisiä vaikutuksia ovat esimerkiksi traumaoireet ja masennus, joita on 88 prosentilla uhreista. Väkivallan seurauksia voivat olla myös raskaus, sukupuolitaudit tai vammautuminen. Sosiaaliseen elämään väkivalta vaikuttaa eniten silloin, kun tekijänä on puoliso tai työtoveri.¹⁷⁷

Koulussa seksuaalinen häirintä saattaa olla taitavasti kätkeytynyt kiusaamiseen. Lastenpsykiatri Tytti Solantaus toteaa, että kiusaamisen jo yksistään on todettu haavoittavan lasta ja nuorta tavalla, jonka merkitys kantaa pitkälle aikuisuuteen. Kiusatuilla on lisääntynyt masennus- ja itsemurha-alttius, koska he kasvavat ja kehittyvät ilmapiirissä, jossa he eivät koe olevansa niin kuin muut eikä heitä kelpuuteta ikätovereiden joukkoon. Häirinnällä on todettu olevan myös vaikutusta henkilön koulunkäyntiin ja sen kautta jatkomahdollisuuksiin opiskelussa.¹⁷⁸

Nettitukinaisen käypä hoito -suosituksen mukaan voimakkaasti järkyttävän tapahtuman, esimerkiksi raiskauksen tai seksuaalisen hyväksikäytön, seurauksena henkilölle voi muodostua traumaperäinen stressihäiriö, joka on normaalia reagointia. Traumaperäinen stressihäiriö saattaa tarvita psykoterapiaa ja lääkehoitoa. Pahimmassa tapauksessa siihen yhdistyy samanaikaisesti erilaisia masennustiloja, alkoholin ja muiden lääkkeiden väärinkäyttöä sekä erilaisia ahdistushäiriöitä. Traumaperäinen stressireaktio saattaa ilmetä psyykkisesti esimerkiksi pelon, syyllisyyden ja häpeän tunteina sekä fyysisesti univaikeuksina, pahoinvointina ja voimattomuutena. Myös muistivaikeudet kuuluvat trauman jälkeiseen tilaan.¹⁷⁹

Seksuaalisen häirinnän nimeäminen, kokemuksesta puhuminen, tapahtuneen läpikäyminen ja sen ymmärtäminen voivat avata myös uusia mahdollisuuksia aiemmin kohtuuttomilta tai hämmentäviltä tuntuneille omille tunteille. Alistavan kokemuksen uudelleen arvioiminen voi myös luoda välineitä asian tunnistamiseen eri tilanteissa ja siihen, ettei enää toistamiseen suostu samanlaiseen kaltoinkohteluun. Itseen puolustamalla henkilö pyrkii haastamaan ja muuttamaan suhtautumista toiseen ja seksuaaliseen häirintään. Asian vähättely ei muuta seksistisiä asetelmia ja suhtautumista seksuaaliseen häirintään.¹⁸⁰

Häirintäkokemus ei jätä. Siitä jää jälki koko elämän ajaksi. Jo eläkkeellä oleva opettaja Olli kuvaa kokemuksiiaan:

En tehnyt tästä tapauksesta mitään ”mörköä” itselleni, mutta kyllähän se monesti on mietityttänyt ja varsinkin silloin, kun ne tapahtuivat. Enemmän olen huolissani niistä ”toisista”, jotka ovat joutuneet saman henkilön ”käsittelyyn” ja ovat olleet vielä nuorempia ja puolustuskyvyttömämpiä kuin minä tuolloin ja ja uskon, että heitä on paljon. Minä varmaan selvisin jo ikäni (16+) turvin, olihan minulla jo omiakin mielipiteitä ja puolustuskykyä.

Miten tietoisuus riskeistä vaikuttaa toimintatapoihin?

Nuoret ovat tietoisia riskeistä. Tyttöjen käsitykset riskeistä julkisilla paikoilla liittyvät ensisijaisesti ruumiin puolustamiseen, karkean häirinnän, väkivallan ja erityisesti seksuaalisen väkivallan kohteeksi joutumiseen. Ilman kokemuksia näistä ne vaikuttavat tyttöjen vapaa-ajanviettotapoihin ja liikkumistottumuksiin sen mukaan, millaisella alueella tytöt elävät ja millaista viestiä alueen turvallisuudesta tytöt ovat saaneet.¹⁸¹ Tavallista myös aikuisille naisille on, että he välttelevät tiettyjä paikkoja ja niissä liikkumista pimeän aikaan. Eräs 50-vuotias nainen kertoo:

Käytän aina iltaopetuksen päätyttyä oppilaitoksen vierestä lähtevää linja-autoa. Haluan pimeällä välttää liikkumista pienillä rautatieasemilla.

Jo riski tulla häirityksi muuttaa ihmisten toimintatapoja.

Tosiasia on, että myös transvestiitit, homot ja lesbot säätelevät olemustaan ja käyttäytymistään häirinnän estämiseksi. Itsevarma asenne, viivasuora suu (ei hymyilyä), määrätietoinen ja reipas eteneminen kadulla sekä ennakoiva varovaisuus ehkäisevät häirinnän kohteeksi joutumista julkisella paikalla. Tytöt ja naiset myös miettivät ennalta, miten selvitään hankalista tilanteista. Jos jotain sattuu, tytöt ja naiset ajattelevat ensin, mitä olisi voinut tehdä itse toisin ja miten ehkä olisi voinut välttää häirinnän kohteeksi joutumisen. Mitä tästä voisi päätellä? Yleinen käsitys siitä, että ahdistelu, hyväksikäyttö ja häirintä ovat aina jollakin tapaa uhrin syy, on jokaiseen tyttöön ja naiseen sisäänkirjattuna. Tämä johtaa

siihen, että arki edellyttää pahimmillaan kaiken aikaa tietoista ja tiedostamatonta rajantekoa oman yksityisyyden ja koskemattomuuden suojelemiseksi, koska työn turvallisuus- tai ongelmanhakuisuus joutuu aina arvioinnin ja jälkiviisauden kohteeksi.¹⁸²

Mitä seurauksia seksuaalisesta häirinnästä voi olla yhteiskunnalle?

Seksuaalisella häirinnällä voi olla taloudellisia seurauksia yhteiskunnalle. Esimerkiksi turismista merkittävän toimeentulonsa saaville valtioille on erityisen tärkeää, että turistit voivat oleskella maassa turvallisesti ilman seksuaalista häirintää. Seksuaalinen häirintä vähentää turismia. Esimerkiksi Yhdysvallat on alkanut varoittaa naismatkailijoita häirinnästä, koska häirintä on merkittävästi lisääntynyt viime vuosina.

Seksuaalinen häirintä on henkilökohtainen kokemus, joka kietoutuu osaksi yhteiskuntaa uhrin tarvitsemien tukipalveluiden kautta. Esimerkiksi voimakkaan traumaperäisen stressihäiriön hoitoaika on pitkä ja vaatii erikoissairaanhoidoa.

Mitä seurauksia seksuaalisesta häirinnästä voi olla työyhteisölle?

Työyhteisöt ja yhteiskunta kietoutuvat toisiinsa. Segregaatio on ilmiö, joka luonnehtii suomalaisia työmarkkinoita. Se tarkoittaa, että työmarkkinat ovat selvästi jakautuneet sukupuolen mukaan. Toisin sanoen miehet ja naiset toimivat eri ammateissa ja eri tehtävissä. Valtaosa työntekijöistä työskentelee joko hyvin naisvaltaisissa tai hyvin miesvaltaisissa työympäristöissä. Ammattia tai työtehtävää pidetään selvästi eriytyneenä, jos työntekijöistä yli 60 prosenttia on yksinomaan miehiä tai naisia.¹⁸³

On käyty keskustelua siitä, onko sukupuolen mukainen eriytyminen, segregaatio, työmarkkinoilla haitallista vai olisiko siitä jopa etua sekä naisille että miehille. Segregaation on muun muassa ajateltu suojaavan seksuaaliselta häirinnältä ja ahdistelulta. Kuitenkin yleisesti pidetään ammattien ja tehtävien eriytyminen kielteisenä seurauksena sitä, että naisvaltaistumi-

nen johtaa selvästi ammatin arvostuksen ja palkkatason alenemiseen. Työelämän sukupuolikiusymyksiin erikoistuneen professori Päivi Korvajärven mukaan palkkaero vaihtelee kuitenkin naisten ja miesten yhteiskunnallisen aseman mukaan. Palkkaero on pienin työntekijäasemissa, vaikka juuri työntekijätehtävät ovat vahvimmin sukupuolen mukaan eriytyneet. Palkkaero on sen sijaan suurin asiantuntijoiden ja toimihenkilöiden tehtävissä. Korvajärvi pitää tärkeänä huomiona myös sitä, että naisten keskinäiset palkkaerot ovat selkeitä etenkin yksihuoltajaaideilla ja vasta äidiksi tulleilla naisilla. Segregaatio ei siis selitä kaikkea.¹⁸⁴

Korvajärven mukaan sukupuolen mukaisella eriytymisellä on kuitenkin merkitystä työpaikkojen jokapäiväisissä käytännöissä, koska näissä käytännöissä ja vuorovaikutuksissa luodaan naisten ja miesten, femiinisyyden ja maskuliinisuuden välisiä eroja.¹⁸⁵ Sukupuolen mukaisella eriytymisellä voidaan sanoa olevan erityisesti merkitystä, kun tarkastellaan työkuulttuureja seksuaalisen häirinnän kannalta.

Usein tutkimuksissa naiset ja miehet toteavat, että heidän työpaikoiltaan ei esiinny seksuaalista häirintää ja ahdistelua. Samaan hengenvetoon kuitenkin jokainen kertoo tietävänsä jonkun, ystävän tai tuttavän, joka on joutunut häirinnän tai ahdistelun kohteeksi toisella työpaikalla.¹⁸⁶

Kun häirintä nostetaan julkiseksi työyhteisössä, joutuu työyhteisö koetukselle ja vallitsevat seksuaaliset ja sukupuolitetut käytännöt saattavat muuttua. Seksuaalinen häirintä työyhteisössä ei ole koskaan yksilöasia vaan aina yhteisöasia, jonka julkituomiseen väistämättä osallistuu oma työyhteisö, ammattiala ja laajemmin työelämä sekä oikeuslaitokset. Siten seksuaalinen häirintä ja ahdistelu ovat samanaikaisesti yksilön, yhteisön ja yhteiskunnan asia, vaikka niiden painopiste ja rooli saattavat häirintäprosessin aikana vaihdella.¹⁸⁷

Kuvataiteilija ja taidekasvattaja Kalle Hammin mukaan toimintatavat ovat hänen alallaan muuttuneet:

– – esimerkiksi taidemaailmassa on karsiutunut viimeisen kymmenen vuoden aikana toimintatapaa, jossa näyttelyyn pääsy olisi kiinni siitä, millaiseen seksuaaliseen suhteeseen suostut asettumaan. Jos joku esittää, että ”et pääse näyttelyyn, jos et anna” -tyyppisiä kommentteja sana leviää nopeasti. Jos kyseinen henkilö ei korjaa käyttäytymistään, hänen kanssaan ei vain enää tehdä yhteistyötä.

Häirintä ei koskaan jää työyhteisössä vain yksilön asiaksi. Siitä tulee väistämättä osa työyhteisön kokemusta. Tyypillisimmillään sen aistii painostavana työilmapiirinä, joka vaikuttaa myös muiden työyhteisön jäsenten työhyvinvointiin ja koko työyhteisön työilmapiiriin mutta heijastuu myös asiakassuhteisiin ja työyhteisön imagoon ulkopuolisten silmissä.¹⁸⁸ Työyhteisössä usein täytyy ensin tapahtua vakavaa häirintää ennen kuin asiaan puututaan toiminnallisesti, ohjein ja sopimuksin. Psykiatriina toimiva Olli kuvaa oman työpaikkansa toimintatapaa:

Olemme kyllä työsuojelupalaverissa sivunneet kysymystä, siis mitä olisi seksuaalinen häirintä, ja että sitä kuten ei muutakaan työpaikkakiusaamista tulisi sallia. Työpaikkakiusaamisen subteen on eräiden tapahtumien jälkeen johto asettanut nollatoleranssinkin. Kriteerit s-häirinnälle ovat jossakin paperissa minulla olemassa kirjallisenakin. – oma työpisteeni on psykiatrinen avohoitoyksikkö. En ole muistaakseni kuullutkaan tai nähnyt täällä seksuaalista häirintää.

Yhteiskunnan pornoistuminen, media ja seksuaalinen häirintä

Tässä luvussa tarkastellaan yhteiskunnan pornoistumisen, median ja seksuaalisen häirinnän välisiä suhteita. Luvussa vastataan myös kysymykseen, kuka on häiritsijä tai hyväksikäyttäjä internetissä sekä miten hän toimii. Avainsanat ovat pornoistuminen, media ja internethäirintä.

Pornoistuminen

Mitä yhteiskunnan pornoistuminen tarkoittaa?

Pornoistuminen (engl. *pornification*) käsitteenä kattaa pornon eri ulottuvuudet yksittäisestä esitystavasta kokonaisuun tuotantoprosesseihin. Yhteiskunnan ja kulttuurin pornoistuminen kuvaa yhtäältä pornografian ja internetin muuttunutta suhdetta. Muuttunut suhde teki mahdolliseksi pornografian kasvun globaaliksi pornoteollisuudeksi 1990-luvulta 2000-luvulle. Se tarkoittaa kovan pornon entistä suurempaa näkyvyyttä osana valtakulttuuria esimerkiksi maksuttomilla televisiokanavilla ja internetissä. Toisaalta pornoistuminen tarkoittaa pornografisten esitystapojen, tyylien ja poseerausten leviämistä kaikkien silmille populaarikulttuurin eri osa-alueille, kuten mainoksiin, urheilumainoksiin, elokuviin, aikakaus- ja iltapäivälehtiin ja kulutukseen, ei-kaupallisena pornon tuottajana ja itsensä esittämisenä.¹⁸⁹

Kuvataiteilija ja taidekasvattaja Kalle Hamm pohtii vakavasti yhteiskunnan pornoistumisen seurauksia ja kysyy:

Yhteiskunnan pornoistuminen on nähtävissä kaikissa medioissa. Julkinen tila kaupallistuu. Näkyvyyttä saa ostamalla mainostilaa. Miten enää erottaa pahan kirkkoveneen ja hyvän kirkkoveneen?

Miksi pornoistumisen käsitteleminen seksuaalisen häirinnän yhteydessä on tärkeää?

Tutkimusten mukaan vanhempien ohella nuorten keskeisiä seksuaalisuutta ja seksiä käsitteleviä tiedonlähteitä ovat tyttöjen lehdet ja pornolehdet sekä näitä samoja medioita käyttävät ystävät. Seksin oppiminen on siirtynyt pitkälti uusiin oppimisympäristöihin, joista tärkeimpiä lienevät sähköiset viestimet, etusijalla internet ja televisio.¹⁹⁰

Tutkijat korostavat, että kukaan ei enää elä pornosta vapaana. Mainonta, television esittämät draamat, sarjat ja musiikkivideot esittävät heteroseksististä pornoa kaiken aikaa tavalla, jossa se oikeutetaan opetussellisilla ja esteettisillä arvoilla. Toisaalta on nähtävissä, että osaksi pehmpornon ansiosta kova porno jää ulkopuolelle ja marginaaliin. Porno valtavirtaistuu, moniarvoistuu ja demokratisoituu. Kulttuuri seksuaalisoituu entisestään, koska laajalle mediaan levittäytynyt pehmporno on kaupallisesti kannattavampaa kuin avantgarde - tai kova porno. Pehmpornon valtavirtaistumisen vuoksi pornosta on tullut merkittävällä tavalla muutakin kuin seksuaalisia akteja. Se on lajityyppettä. Se jakaa tietoa seksisuhteista, ”hyvästä seksistä”, tyyleistä, käytännöistä ja siitä, miten elämme omaa seksuaalisuuttamme kaupunkikulttuurissa ennen kaikkea seksuaalisuuteen liittyvien ilmiöiden kuluttajina.¹⁹¹

Julkisessa keskustelussa katse on kohdistettu pornon käyttäjiin ja tekijöihin, koska internet on merkittävästi muuttanut pornon tuotantoa ja tuonut pornon kaikkien ulottuville. Eri tahojen mukaan ongelmaksi on muodostunut se, että kaikki sivut ovat avoimena internetissä iästä riippumatta mutta internetin käyttäjiltä, etenkin lapsilta ja nuorilta, usein puuttuu pornografian lukutaito. Lapset ja nuoret muun muassa eivät kykene tunnistamaan eroja uhkaavan, alistavan ja seksuaalista valtaa esittävän pornon sekä ironisen, satiirisen, humoristisen, leikillisen sekä pastis-sin välillä, puhumattakaan pornografian sisäisiin viittauksiin rakentuvasta pornosta, erilaisista pornografian valta-, ala- ja vastakulttuureista tai siitä, mikä on ”normaalia” pornoa ja mikä kaupallista pornoa.¹⁹²

Suomalaisten seksitutkimusten mukaan samalla kun seksin arvostus on kasvanut, myös ihmisten tyytymättömyys omaan seksuaalikäyttäytymiseen on lisääntynyt. Yhtenä syynä saattavat olla puutteelliset pornolukutaidot: ilmeisen sijaan pitäisi löytää myös kuvan ja tekstin symbolinen taso. Richard Dyerin ajatuksin tämä edellyttäisi luopumista käsityksestä, jonka mukaan porno ilmaisee tai vapauttaa porvarillisen yhteiskunnan tukahdutettua seksuaalisuutta. Viihteen kuvastot ja mainonta näyttävät tietä, millaisiksi meidän on tultava. Ne opettavat näkemään sukupuolen ja seksuaalisuuden tietyllä tavalla ja tietyssä valossa sekä kohtelemaan toisia ihmisiä sellaisina, millaisiksi heidät näemme suhteessa kuvastoihin ja mainontaan.¹⁹³

Miten pornoa tulkitaan?

Pornografian vastustajat pitävät pornoa naista alistavana. Vastustajien kritiikki nousee usein heteroseksistisestä ja miehille suunnatusta pornokuvastosta. Yksi naistyyppi on tuolle kuvastolle ominainen: cosmo girl-tai pin-up-tyyppinen nainen, jolla on avoin suu, kosteat ja punatut huulet, puoliavoimet silmäluomet tai kädet vihjailevasti asetettuna paljaalle rinnalle tai vatsalle.¹⁹⁴

Pornografiaa on monenlaista, kuten homopornoa ja transgender-pornoa, ja pornon eri muodot esittävät hyvin monenlaisia tulkintoja sukupuoli- ja seksuaalisuudesta. Myös pornografiaa koskevat tulkinnat ovat monenlaisia. Kaikki eivät yksiselitteisesti tulkitse pornografiaa naista alistavaksi. Tulkinta riippuu katsojan suhteesta pornografisiin kuviin ja kuvastojen tulkintaan. Naisen rooli on myös pehmopornon yleistyessä muuttunut. Esimerkiksi sarjat ja draamat esittävät naisen usein arkipäivän elämässä vahvana, seksuaalisena ja riippumattomana. Pornoistuminen on luonut mahdollisuuden määritellä uudelleen nainen, naisuus, naisellisuus, seksuaalisuuden alkuperä ja merkitys. Erityisesti näin tehdään visuaalisesti musiikkivideoiden avulla (vrt. Madonna) mutta myös laulujen teksteissä.¹⁹⁵

Loppuuko porno medioista?

Pornon tulevaisuus on taattu vaihtoehtopornolla (engl. *alt porn, alternative porn, indie*). Harrastelijoilla ja puoliammatillisilla on eri alakulttuureissa yhä enemmän omaa ei-kaupallista pornotuotantoa. Porno on länsimaissa yhteiskunnan teknistyessä siirtynyt merkittävässä määrin painetusta materiaalista, kuten peli- ja postikorteista ja lehdistä, internetiin esimerkiksi web-kameran avulla tuotettuun pornoon. Vanhat pornofilmit ja -videot on tallennettu dvd:lle. Porno on uusien innovaatioiden ansiosta kaikkien saatavilla ja itse tuotettavissa kovasta pornosta pehmeään pornoon. Pornon tuotanto onkin yhä enemmän siirtymässä harrastelijoille, jotka luovat ja muuttavat mediakulttuuria pornoistamalla persoonallisuutensa ja esittämällä itseään tai kehon osiaan alasti esimerkiksi web-kameran välityksellä.¹⁹⁶

Tulevaisuuden käytetyimmät ja laajimmin levinneet pornografiat ovat internetissä jaettuina ja sisältävät monipuolisesti vaihtoehtoja. Tulevaisuuden pornon vaihtaminen tapahtuu aktiivisessa vertaisryhmien verkossa huolimatta siitä, että nämä verkot ovat myös voimakkaasti säädeltyjä. Vuorovaikutus tapahtuu yhä enemmän sosiaalisessa mediassa usein kokeilevasti ja enemmän tai vähemmän leikkimielisesti.¹⁹⁷

Edellä kuvattu lisää jokaisen riskiä joutua iästä ja sukupuolesta riippumatta kotonaan seksuaalisen häirinnän tai hyväksikäytön kohteeksi. Lasten ja nuorten seksuaalinen hyväksikäyttö on huomattavasti laajempaa kuin tilastot kuvaavat. Hyväksikäytön painopisteen sanotaan siirtyneen suorasta kontaktista internetissä tapahtuvaan häirintään ja ehdotteluun. Tosiasiassa hyväksikäyttö ei ole muuttunut. Hyväksikäyttäjän tavoite on yhä suora fyysinen seksuaalinen kontakti valitsemansa lapsen tai nuoren kanssa. Kontaktin ottamisen tapa on siirtynyt suorasta kasvotusten tapahtuvasta yhteydenotosta internetin kautta tapahtuvaan yhteydenottoon: hivuttautuminen nuoren elämään tapahtuu todennäköisemmin internetissä kuin kasvotusten.¹⁹⁸

Media ja seksuaalinen häirintä

Millainen on lasten ja nuorten kehityksen ja median välinen suhde?

Nykyisin median vaikutus lasten ja nuorten kehitykseen on merkittävä. Uudet median muodot vaikuttavat heidän maailmankuvaansa ja muokkaavat sitä jatkuvasti. Koulusta on tullut vain yksi oppimisympäristö, ja media ja populaarikulttuuri toimivat nykyään niin merkittävinä kasvatuksen paikkoina, että niistä ei voi puhua enää oheisina.¹⁹⁹ Lapset ja nuoret ovat monella tavalla seksissä ja seksuaalisuudessa tietäviä, vaikka ehkä eri asioissa kuin niissä, jotka ovat koulun seksuaalikasvatuksen tavoitteita. Oppi on tullut ennen koulua ja koulun rinnalla, kuten edellisessä luvussa esitettiin, muun muassa katumainoksista, perhesarjoista, pornosivuilta, tyttölehdistä ja mainoksista.

Media on nostanut kasvatuskusteluun kriittisiä ja eettisiä kannanottoja. Kuvataiteilija Kalle Hamm erittelee mediassa ja julkisessa tilassa tapahtuvaa seksuaalista häirintää:

— *Mediassa ja julkisessa tilassa esiintyvän seksuaalisen häirinnän muodoista: provokaatio, propaganda, populismi, stereotypia. Mediakuvaston ongelmana ovat usein rinnastukset, rajaukset ja alleiviivaukset, jotka tekevät kuvasta kontekstittoman. Missä määrin itesesensuuri koskee mainosten suunnittelijoita?*

Mannerheimin Lastensuojeluliiton mukaan nykyajan mainonta ja mediaviihde esineellistävät tyttöjä ja naisia. Esineellistämistä pidetään yleisesti nuoren kasvun ja kehityksen kannalta haitallisena sen kautta, että mediassa on tapana esittää käyttäytymis- ja toimintamalleja, joilla usein heijastuvat lasten ja nuorten elämään, esimerkiksi puheeseen, käyttäytymis- ja ajattelutapoihin, tyyliin ja pukeutumiseen. Median pornografistuminen on Mannerheimin Lastensuojeluliiton kannanoton mukaan omiaan lisäämään tyttöjen ja naisten joutumista seksuaalisen

häirinnän kohteeksi. Mannerheimin Lastensuojeluliiton mielestä viranomaisten tulisi tehokkaammin valvoa sukupuolisiveellisyyttä loukkaavaa markkinointia.²⁰⁰

Myös tasa-arvobarometri 2008:n vastaajista valtaosa oli sitä mieltä, että seksuaalisuuden korostaminen on liiallista ja että televisio, internet, mainokset ja muu viihde vaikuttavat liikaa lasten ja nuorten käsityksiin seksuaalisuudesta. Esimerkiksi mediajulkisuus edellyttää nykyään yhä enemmän seksikkyyttä mies- ja naisurheilijoilta: paljastavia vaatteita, meikkiä, pitkiä hiuksia ja kynsiä, koruja, esteettistä erosisointia. Tasa-arvobarometriin vastanneista kolme neljäsosaa naisista ja puolet miehistä kannatti sitä, että ulkomainonnassa alastomien vartaloiden esittämistä vähennettäisiin. Vastaajista suuri osa piti myös tytöille myytäviä vaatteita liian seksikkäinä.²⁰¹

Tytöt eivät ole muuttuneen mediakulttuurin ainoita kohteita. 1970-luvulta alkanut mieskehon seksuaalisoitunut ja jopa pornoistunut esittäminen on luonut myös identiteetikamppailuaan käyville pojille haasteita. Haluttava poika tai mies on lihaksikas, urheilullinen, sisukas, luja ja kestävä ja seksuaalisesti aktiivinen toimija. Mediakuvasto on luonut ulkonäköpaineita pojille, ja heidän on pelätty alkavan kärsiä tyttöjen ja naisten tapaan patologisesta tyytymättömyydestä omaan kehoonsa. Mediakuvasto esittää tytöt ja naiset solakoina, ikuisesti nuorina, hyvän näköisinä ja heterofemiinisinä.²⁰²

Media on luonut lähes kaikille uuden paikan toteuttaa sosiaalista kanssakäymistä. Se on muuttanut merkittävästi seksuaalisen häirinnän toteuttamisen paikkoja, ja siksi yhdeksi nykyajan isoksi haasteeksi ammattikasvattajien kannalta on muodostunut lasten ja heidän perheidensä suhde mediaan. Aikuiset ovat harvoin tietoisia elokuvien ikärajojen sitovuudesta ja elokuvien vaikutuksesta lapsiin. Moni vanhempi myös uskoo, että lapset eivät siedä rajoituksia, ja jos rajoja on, ne ovat aina neuvoteltavissa. Lapsen kovapintaisuutta saatetaan pitää hyvän itsetunnon merkinä, vaikka se saattaa kertoa lapsen turtumisesta ja empatiakyvyn puutteesta. Aikuiset saattavat myös uskoa, että kaikki lapsille suunnattu mediamateriaali on lapsille sopivaa eikä sitä tarvitse aikuisen erikseen varmistaa. Lapsen tunne-elämän kehityksen taso sekä mieleen palauttaminen, muistaminen, nopeus ja tekninen osaaminen sekoittuvat, ja siten lapsen tunne-elämän kehitystaso tulee herkästi yliarvioiduksi.²⁰³

Leikki-ikäinen ei ole aina varma siitä, mikä on totta ja mikä tarua. Lapsi ei myöskään pysty täysin kuvaamaan tai nimeämään tunteitaan aikuiselle. Lapsi ei siten tavoita oman pahan olonsa, ahdistuneisuutensa ja pelkonsa lähdeksi. Näin on erityisesti silloin, kun lapsi käyttää mediaa yksin eikä vanhempansa seurassa. Lapsi ei pysty välttämättä suodattamaan kaikkea kohtaamaansa visuaalista materiaalia, joka on tunteisällöltään tehokasta. Elokuvan symbolinen taso on luotu valmiiksi. Lukutaitoisella lapsella kuvamateriaali ja luetun tekstin vaikutus sekoituvat. Lapsen suojautumiskyky kehittyy yhdessä psyykkisen kehityksensä myötä.²⁰⁴

Mediassa, jota lapset ja nuoret käyttävät, puhutaan avoimesti seksuaalisuudesta, seurustelusta, seksistä ja pornosta. Nuorille ei aina ole selvää, mikä on seksin ja pornon välinen ero. Nuorten käyttämässä mediassa jää myös mielikuva, että seksi on ainoa tapa osoittaa hellyyttä. Seksi ja seurustelu ovat sama asia ja seksi ainoastaan heteroiden oikeus. Aikuisilta vaaditaan nykyään paljon, jotta lapsen ja nuoren seksuaalikehitys ei etenisi yksipuolisen tiedon valossa. Seksi ja seksuaalisuus ovat muutakin kuin seksiin liittyviä asentoja ja toisen esineellistämistä omalle nautinnolle ja hyötymisen kohteeksi. Seksi on tärkeä osa oman seksuaalidentiteetin mukaista seksuaalikehitystä, ja sillä tavoitellaan yhdessä toisen kanssa läheisyyttä, hyvää oloa, kiihottumista ja nautintoa.

Ongelma ei niinkään ole median pornoistuminen vaan pikemminkin yleinen taitamattomuus lukea ja tulkita kaikkialle katu- ja tavaratalomai-noksiin, perhesarjoihin ja musiikkivideoihin levinnyttä heteroseksistä pehmpornoa, joka kaiken aikaa heijastaa sukupuolten, seksuaalisuuden ja vallan jakautumisen tapoja ja merkityksiä nykypäivänä²⁰⁵. Heteroseksistä pehmpornoa voidaan pitää huonona pornona, koska se vahvistaa pääosin maskuliinisuuden pahimpia puolia suhteessa naisiin²⁰⁶.

Elokuvatutkija Richard Dyer toteaa, että pornon puolustaminen lajityyppinä ei merkitse kaiken tarjolla olevan pornon puolustamista. Esimerkiksi ruumiillisiin vaikutuksiin nojautuva taide saattaa antaa katsojalle sellaista kehoa koskevaa tietoa, johon muu taide ei kykene. Porno tarjoaa Dyerin mukaan myös kehoa koskevaa ymmärrystä. Se voi toimia hänen mukaansa ”halun uudelleen koulutuksen” kenttänä: rakentaa halua kehossa. Tämä edellyttää, että olemassa olevaa pornoa tutkittaisiin myös kriittisesti osana koulutusta. Näin pystyttäisiin muuttamaan sitä

pornon ylläpitämää kuvaa sukupuolten valtasuhteista ja naisesta, jota määrittävät vain ikuinen tyttöys, ikä, sukupuoli ja seksuaalinen viehätysvoima. Tällainen porno Dyerin mukaan ylläpitää ajatusta, että nainen on miehiä ja miehen seksuaalisuutta varten.²⁰⁷

Mediakasvatus²⁰⁸ on noussut merkittävään rooliin muun muassa kouluissa. Mediakasvatus ei kuitenkaan vielä opasta tulkitsemaan ja arvioimaan kaikkialla esiintyvää pehmopornoa. Pornon käsittely ei kuulu koulujen opetusohjelmaan. Pornolukutaitoa kuitenkin edistää se, että jo varhain opitaan tarkastelemaan ja tulkitsemaan kaikkialla olevia kuvia ja kriittisesti kysymään:

Miten kuvattu katsoo kuvan katsojaa?

Kuka tai ketkä on ajateltu katsojaksi kuvalle?

Miten kuvatun katse, ilme, eleet ja asento ilmaisevat seksuaalisuutta?

Millaista seksuaalisuutta ne ilmaisevat?

Millaisia valtasuhteita kuvassa sukupuolille asetetaan?

Miten erilaisin tavoin samaa esimerkiksi kuvaa, mainosta ja musiikkivideota voidaan seksuaalisuuden näkökulmasta tulkita?²⁰⁹

Hyväksikäyttäjä ja häiritsijä internetissä

Missä nuorten tekemä seksuaalinen häirintä tapahtuu nykyään?

Nuoret toteuttavat seksuaalista häirintää yleensä siellä, missä ei ole opettajien, vanhempien tai muiden aikuisten valvovaa katsetta: kodin ja koulun ulkopuolella. Siksi siihen on vaikea puuttua. Uudenlainen kiusaamisen väline on sähköinen muoto (engl. *cyber-bullying*). Häirintä ja kiusaaminen tapahtuvat esimerkiksi internetissä, sosiaalisessa mediassa, blogeissa, keskustelupalstoilla, sähköpostitse tai tekstiviesteinä. Vaikka koulussa kasvatusten tapahtuva häirintä on siirtymässä osittain sähköisiin välineisiin, sen vaikutukset kantavat myös kouluun, koulutyöskentelyyn, nuoren vapaa-aikaan ja identiteetin muotoutumiseen.²¹⁰

Miten häirinnän siirtyminen sähköisiin viestimiin vaikuttaa opettajan työhön?

Nykyisin opettajat joutuvat selkeää häirintää useammin tekemisiin häirinnän seurausten kanssa, joita ovat opiskelijoiden ja oppilaiden heikko koulumenestys, ahdistuneisuus, masentuneisuus, syrjäytyminen, itsemurhat ja väkivallanteot koulussa. Nettihäirintä ja verkkokiusaaminen saattavat niin häirityllä kuin häiritsijällä näkyä ongelmina koulussa, esimerkiksi keskittymisen häiriintymisenä, toisten häirintänä luokassa ja välitunnilla tai tehtävien laiminlyömisinä. Heillä on muita enemmän tunne-, keskittymis- ja käytösongelmia sekä suhtautumisongelmia ikätovereihinsa. Kiusatuilla ja häirityillä voi ilmetä myös pää- ja vatsakipuja sekä unettomuutta. Opettajien tulisikin ymmärtää paremmin sukupuolisen ja seksuaalisen häirinnän seurausten merkkejä ja niiden kietoutumista muuhun häirintään koulussa erilaisten medioiden avulla sekä oppilaiden ja opiskelijoiden toiminnassa. Opettajien olisi tärkeää ymmärtää myös, millä tavalla heteroseksuaalinen oletus ihmisten välillä luo

jo ajatuksellisesti sijan erilaisten ihmisten häirinnälle. Muutoksen hyvä puoli on se, että häirintä on helpompi todentaa, jos häiritsijä jää kiinni toestaan eikä häiritty ole hävittänyt saamiaan viestejä.²¹¹

Häirinnän siirtyminen sähköisiin viestintävälineisiin ei merkitse sitä, että häirintä olisi opettajien väliintulon ulottumattomissa.²¹² Nuorten käyttämät sivustot ovat yhtä hyvin vanhempien ja opettajien käytettävissä. Sosiaalinen media, kuten Twitter, blogit, keskustelupalstat ja ystävä-sivustot, esimerkiksi Facebook, ovat avoimia kaikille eivätkä vain nuorille.

Millaista seksuaalinen häirintä internetissä on ja miksi se on niin helppoa?

Internetissä oma keho ei ole toisten keskustelijoiden nähtävissä. Se tekee mahdolliseksi keskustella omana itsenään, roolihahmossa tai näiden sekoituksena sekä kuvattuna että kerrottuna. Toisaalta tämä kaikki helpottaa puhumista intiimeistä asioista ja henkilökohtaisista ongelmista. Toisaalta se tekee mahdolliseksi sanallisen häiriköinnin ja aggressiivisuuden.²¹³

Matin (poliisi) mukaan seksuaalinen häirintä voi ilmetä internetissä seuraavalla tavalla:

– – *kuvan muokkaaminen, vaikka niin, että kasvot vaihdetaan alastomaan vartaloon, profiilin perustamista toisen tiedoilla ja profiiliin laitettaiisiin seksuaalista materiaalia, kuten kuvailtaisiin, mistä henkilö seksuaalisesti pitää.*

Miten tunnistaa häiritsijän internetissä?

Nuoret mutta myös monet aikuiset hakevat nykyään erityisesti internetin välityksellä tietoa seksistä ja luovat sen kautta uusia sosiaalisia suhteita.²¹⁴ Tämä antaa tilaisuuden myös seksuaaliselle häirinnälle ja ennen kaikkea aikuisille hyväksikäyttäjille, jotka tietoisesti etsivät internetissä seksistä kiinnostuneita nuoria. Seksin kiinnostavuus saa usein lapsen ja nuoren jatkamaan päivittäistä yhteydenpitoa, vaikka hänelle esitetyt kysymykset tuntuvat oudoilta ja ahdistavilta ja osapuoli on osoittautunut

selvästi vanhemmaksi henkilöksi.

Matti (poliisi) kuvaa haastattelussaan internethäirinnän luonnetta:

Seksuaalinen häirintä tapahtuu netissä usein ilman, että osapuolet milloinkaan tapaavat kasvotusten. Usein kohteena on lapsi tai nuori. Häiritsijä on heitä vanhempi mutta nuorena esiintyvä henkilö, joka aktiivisesti ja tietoisesti hakeutuu nuorten sivustoille netissä ja etsii mahdollisia kohteita sekä mese- ja sähköpostiosoitteita.

Useimmat nuoret tunnistavat hyväksikäyttäjän. Nuorten keskuudessa epäilyttävää nettikeskustelijaa nimitetään ”trolliksi”. Hän on nuorten mukaan henkilö, joka valehtelee ikänsä tai sukupuolensa tai jonka tarinan todenperäisyyttä epäillään. Nuoret myös osaavat tunnistaa trollin esimerkiksi siitä, että nettikeskustelijan puheet ovat epäuskottavia ja kypsymättömiä. Tunnistaminen ei kuitenkaan tyrehdytä keskustelua, vaan usein nuoret pysyvät verkossa, koska he kokevat, että trollin viesteissä on myös jotakin vakavasti otettavaa tai kiehtovaa.²¹⁵

Miksi hyväksikäyttäjä usein onnistuu jatkamaan yhteydenpitoa?

Jo aiemmin tuli esille, että nuoria kiinnostaa seksi aiheena. Jos nuori haluaa tiedon lisäksi sosiaalisia suhteita internetissä, hän usein jatkaa itse yhteydenpitoa. Hyväksikäyttäjä, häiritsijä, on myös taitava, ja hän osaa ohjata ja manipuloida lasta ja nuorta jatkamaan keskustelua. Hyväksikäyttäjä siis suunnittelee ja valmistelelee hyväksikäyttöä (engl. *grooming*). Hänen tavoitteensa on saavuttaa lapsen tai nuoren luottamus, joka johdaisi seksuaaliseen kanssakäymiseen.²¹⁶

Hyväksikäyttäjä pyytää usein nuorta lähettämään seksististä kuvamateriaalia itsestään. Myös hyväksikäyttäjä lähettää itsestään kuvia rakentaakseen luottamuksellista suhdetta. Näin molempiin suuntiin siirtyy kuvia itsestä tai sukupuolielimistä ja web-kameran välityksellä kuvaa riisuuntumisesta tai jopa itsetydytyksestä. Moni hyväksikäyttäjä myös jakaa saamaansa kuvamateriaalia toisille hyväksikäyttäjille internetissä. Tässä vaiheessa nuori on tekemisissä rikoksen tekijän kanssa. Jo sukupuolisiveellisyttä loukkaavan lasta ja nuorta esittävän kuvan hallussapi-

to ja levittämien on rikos.²¹⁷

Hyväksikäyttäjät usein haluavat tavata lapsen tai nuoren kasvotusten ja painostavatkin heitä siihen. Lapsille ja nuorille luvataan sitä, mistä he pitävät ja mitä he haluavat. Heille luvataan lempiruokaa, viedään ostoksille tai elokuvaan. Todellisuudessa hyväksikäyttäjä haluaa fyysiseen kosketukseen lapsen tai nuoren kanssa: suudella, kosketella, harrastaa suuseksiä ja jopa yhdyntää. Hän haluaa nämä vastapalveluksi lapselle tai nuorelle antamastaan ruoasta, lahjoista tai rahasta. Aiemmin on tullut jo esille, että Suomessa seksipalveluiden ostaminen tai ostamisen yritys nuorelta on rikos.²¹⁸

Hyväksikäytön eteneminen internetissä

- 1) Hyväksikäyttäjä esiintyy usein, mutta ei aina, nuorena henkilönä.
- 2) Hyväksikäyttäjä aloittaa keskustelun lapsia ja nuoria kiinnostavista aiheista, kuten lemmikeistä, harrastuksista, koulunkäynnistä ja seurustelemisesta.
- 3) Hyväksikäyttäjä siirtyy pikkuhiljaa seksiaiheisiin.
- 4) Keskustelu jatkuu, koska nuoret kokevat seksiaiheet jännittäviksi ja kiinnostaviksi.
- 5) Välillä keskustellaan muistakin aiheista, mutta seksiin aina palataan.
- 6) Yhteydenotto on tiivistä. Usein se tapahtuu päivittäin.
- 7) Kun nuoren tai lapsen luottamus on saavutettu, hyväksikäyttäjä alkaa vaatia nuorta lähettämään itsestään kuvamateriaalia.
- 8) Hyväksikäyttäjä painostaa lasta tai nuorta fyysiseen tapamiseen.²¹⁹

Miten pitäisi toimia, jos tunnistaa seksuaalista häirintää ja ahdistelua internetissä?

Poliisin suositus on seuraava:

- 1) Yhteydenpito häiritsijään pitää lopettaa heti.
- 2) Lapsen tai nuoren ollessa häirinnän kohteena asiasta pitää kertoa vanhemmille.
- 3) Asiasta puhuminen netissä on helpompaa ja sen voi tehdä nimettömänä. Ilmoita asia esimerkiksi virtuaalilähipoliisille osoitteessa www.poliisi.fi/irc-galleria.

Miten internetissä voi toimia turvallisesti?

Jokainen sosiaalinen media esittää säännöt, miten sivustolla käyttäydytään. Ohessa on myös usein mainittu seuraamukset, joita sivuston sääntöjen rikkomisesta aiheutuu. Nämä säännöt kasvattajat, opettajat ja vanhemmat voivat käydä läpi yhdessä lasten ja nuorten kanssa ennen kuin he aloittavat itsenäisen internetin käytön. Sääntöjen tarkoitus ei ole rajoittaa ihmisten toimintaa netissä vaan tehdä viihtyisä ja turvallinen palvelu kaikille käyttäjille. IRC-gallerian säännöt toimivat runkona seuraaville perusohjeille²²⁰:

Vältä seksiin liittyvää nimimerkkiä.

Älä pane verkkoon poseerauskuvia, joissa olet vähissä vaatteissa tai kuvasta jää vaikutelma, että olet avuton.

Älä parjaa, kiusaa, käytä loukkaavia kommentteja, ahdistele, uhkaa tai painosta muita netin käyttäjiä.

Käytä toisen ottamia kuvia ja materiaalia vain kuvaajan ja materiaalin tuottaneen luvalla.

Älä lisää internetiin kuvia tai videoita toisesta henkilöstä ilman asianomaisen lupaa.

Älä pane verkkoon henkilötietojasi, yhteystietojasi ja salasanojasi. Pane ainoastaan kotisivuosoite, messenger-, skype- tai lastfm-tunnus.

Vältä seksuaalista ehdottelua, nettiseksin harjoittamista, ehdottelua ja sen myymistä.

Noudata lakia: vältä sukupuoleen, ikään, seksuaalisuuteen, etnisyyteen, rotuun ja uskontoon liittyviä syrjiviä, vähätteleviä ja halventavia kommentteja²²¹, mutta myös laittoman toiminnan valmistelua, yllyttämistä tai siinä avustamista.

Noudata aina käyttämäsi sosiaalisen median asettamia sääntöjä. Lue ensin sosiaalisen median käyttäjälle asetetut säännöt ja hyväksy säännöt vasta sen jälkeen.

Nuorille joutuu usein perustelemaan, miksi ohjeiden noudattaminen myös internetikäyttäytymisessä on tärkeää. Aikuinen voi perustella asian seuraavilla argumenteilla:

- 1) Koska monet vältettävät asiat ovat syöttejä hyväksikäyttäjille netissä.
- 2) Koska kuvia voivat katsoa kaikki internetin käyttäjät ympäri maailman eivätkä vain kaverit.
- 3) Ylläpitäjä poistaa sinut sivustalta, jos rikot käyttämäsi sosiaalisen median asettamia sääntöjä. Jos rikot sivustolla lakia, ylläpitäjä ilmoittaa asian poliisille. Siten menetät hyvän keskustelupaikan ikäistesi kanssa.

Nuori ei ole yksin vastuullinen internetkanssakäymisestään. Internet on julkinen tila. Kuvataiteilija ja taidekasvattaja Kalle Hamm peräänkuuluttaa median osapuolten vastuuta julkaisijana:

Kenellä on oikeus päättää, mitä julkisessa tilassa esitetään? Vastuu on mediassa ja eri instituutioissa pääasiassa julkaisija- ja esittäjätabolla.

Perheasian neuvottelukunnan johtaja Päivi Kähkönen Hämeenlinna-Vanajan seurakunnasta korostaa, että vastuu lapsista ei rajoitu vain van-

hempiin, koteihin, päivähoitoon, kouluihin, seurakuntiin ja harrastuspiireihin vaan kaikkialle yhteiskuntaan niin tiedotusvälineisiin kuin sosiaaliseen mediaan.²²²

Pitäisikö nuorten internetin käyttöä rajoittaa?

Nuorten käyttämät sähköiset välineet ovat samat, joissa harrastelijat ja puoliammattilaiset sekä nuoret itse tuottavat muun muassa pehmpornoa. Pornon kaikenlainen näkyvyys muuttaa internetin käyttäjän näkemyksiä normaalista ja ei-normaalista. Kaikenikäisille käyttäjille seksuaalisen häirinnän ja seksihuumorin rajapinnasta on tullut yhä häilyvämpi ja vaikeampi tunnistaa. Esimerkiksi sähköpostitse leviävät seksuaalihuumoria sisältävät kiertokirjeet ovat monen mielestä siinä rajoilla, katso taanko se häirinnäksi vai ei. Usein saadun viestin leima nimetään lähettäjän mukaan.

Virtuaalitodellisuuteen ei kuitenkaan liity käytännössä mitään sen suurempia riskejä, joita ei kuuluisi tavalliseen kasvotusten tapahtuvaan arjen kohtaamiseen. Molemmissa voi kohdata häiriköitä, ja molemmissa on aivan yhtä helppo tutustua Aku Ankkaan, Muumilehteen, Kalleen tai Jalluun.

Nuorten mahdollisuutta internetissä keskustelemiseen ei pidä täysin estää. Kaikilla nuorilla ei ole läsnä olevia vanhempia tai sellaisia vanhempia, joilta olisi helppo kysyä esimerkiksi seksiin ja seksuaalisuuteen liittyviä asioita. Myös monille opettajille näiden asioiden käsittely on vaikeaa. Sosiaalinen media, kuten Twitter, blogit, keskustelupalstat ja ystäväsivustot, esimerkiksi Facebook, ovat avoimia ovia nuorten keskinäiseen vuorovaikutukseen ja heitä askarruttaviin kysymyksiin.

Nuoria kuitenkin kiinnostavat seksi ja seksuaalisuus. He haluavat jakaa ja vertailla kokemuksiaan, hakea tietoa, apua ja hyväksyntää, kertoa mielipiteensä, vastustaa kaksinaismoraalia sekä neuvoa ja valistaa muita samanikäisiä. He haluavat viihdyttää itseään, pilailia, päteä, naureskella toisille, huijata, jopa provosoida ja häiriköidä, vaikka sivustojen säännöt yrittävät ennalta ehkäistä epäasiallista käyttäytymistä ja viestintää sivustolla.²²³ Internet on tuonut myös uusia mahdollisuuksia nuorille ja aikuisille etsiä seuraa ja solmia tuttavuuksia sekä vaihtaa ajatuksia tabuiksi

nimetyistä asioista. Internetkeskustelut ovat lopulta suhteellisen turvallinen tapa tehdä identiteettikokeiluja.

Onko nettideittailu turvallista?

Nettideittailu on yleistynyt kaikissa väestöryhmissä, ja uusia deittipalveluja tulee kaiken aikaa lisää. Matti (poliisi) pitää kehitystä myönteisenä, kunhan internettaidot ovat kunnossa:

Nettideittailu voi tarjota paljon positiivisia uusia kontakteja erilaisiin ihmisiin ja tätä kautta reaali maailmassa yksinäinen nuori voi löytää ystäviä ja vertaistukea. Jälleen kerran ajantasaiset nettitaidot ovat kaiken a ja o. – Hyvät medialukutaidot antavat valmiuden käyttäytyä asiallisesti sekä suojautua rikoksen uhriksi joutumiselta virtuaalimaailmassa.

Mannerheimin Lastensuojeluliiton internetsivuilla on mahdollisuus löytää opastusta turvalliseen käyttäytymiseen virtuaalimaailmassa. Viisaasti verkossa -turvaohjeet on suunnattu sekä aikuisille että lapsille. Osoitteen löydät kirjan kohdasta *Hyödyllisiä internetsivuja* (s. 187).

Tiivistetysti yhteiskunnan ja kulttuurin pornoistuminen näkyy nykyisin kaikkialla. Erityisesti se näkyy mainonnassa ja internetissä tapahtuvana ei-ammattillisena pornon tuotantona sekä lisääntyneenä keskusteluna seksistä ja seksuaalisuudesta. Myös seksuaalinen häirintä on internetissä saanut uusia muotoja ja lisännyt mahdollisuuksia myös rikolliseen toimintaan, esimerkiksi houkutteluun ja seksipalveluiden ostoon alaikäisiltä. Turvallinen internetin käyttö edellyttää käyttäjältä monenlaista osaamista, kuten medialukutaitoa ja toisen huomioivaa käyttäytymistä verkossa.

Seksuaalikehitys, seksuaalikasvatus ja seksuaalinen häirintä

Tässä luvussa paneudutaan lyhyesti lasten ja nuorten seksuaalikehitykseen. Sen tuntemalla voi tunnistaa häiriöllisen kehityksen. Lisäksi käsitellään seksuaalikasvatusta ja seksuaalisen häirinnän ennaltaehkäisyä. Avainsanat ovat seksuaalikehitys ja seksuaalikasvatus.

Seksuaalikehitys ja seksuaalinen häirintä

Milloin seksuaalikehitys alkaa?

Vauvan ensimmäisistä päivästä asti luodaan perustaa hänen ruumiinkuvansa, seksuaalisen identiteettinsä ja itsetuntonsa kehittymiselle. Rintaa imiessään vauva aistii häntä ympäröivää maailmaa. Vauva vastaanottaa muiden hyväksyntää lapsen kannalta myönteisillä fyysisillä ja psyykkisillä tuntemuksilla ja kokemuksilla. Niitä rakentavat vanhempien ihokosketukset, huolenpito, helliminen ja hyväily.²²⁴

Taaperoikäinen, alle kolmivuotias, suhtautuu aikuisiin yleensä estoitta. Hän rakastuu helposti läheisiin ihmisiin. Lapsen sanotaan siirtyvän uteliaisuusvaiheeseen, joka on tärkeä koko lapsen seksuaalikehityksen kannalta. Lapsi on vielä avuton suojaamaan itseään. Hän ei tee eroa ihmisten ikäerojen ja sukupuolen mukaan, ja hän on kiinnostunut vanhempiensa sukupuolielimistä ja -elämästä.²²⁵

Taaperoikäistä kiinnostaa, mistä lapset tulevat. Vanhempi ei kuitenkaan voi jakaa omaa seksuaalista elämäänsä. Lapsi tutustuu seksuaalisuuteensa ensisijaisesti aistisesti, tuntien ja tunnustellen, omaa kehoaan ja tuntemuksiaan tutkimalla. Hän saattaa estoitta näyttää naapurin aikuiselle tai päiväkodin kaverille, miten kauniit pikkuhousut äiti on ostanut. Taaperoikäiselle voi opettaa oman kehon intimiteettirajoja ja hyviä tapoja kertomalla, että samalla tavalla kuin nenää ei saa kaivaa, ei kaikille ole tapana näyttää omaa kehoaan alastomana – eikä niitä pikkuhousujakaan. Omia sukuelimiä ei myöskään ole tapana kosketella julkisesti. Niitä tutkimusmatkoja tehdään ja saa tehdä omissa oloissa.²²⁶

Kolmen vuoden ikään mennessä lapselle on yleensä muodostunut seksuaali-identiteetti²²⁷. Lapsi löytää sukupuolielimensä ja niissä mielihyvää tuottavat alueet. Leikki-ikäisen masturbointi ei ole poikkeavaa. Lapset saattavat leikeissään vertailla sukupuolielimiään ja niiden toimintoja. He saattavat piirtää alapääpiirroksia siinä missä leikkiä lääkärileikkejä²²⁸. Erityisesti sukupuolten erot kiinnostavat. Lapset ovat kiinnostuneita siitä, miten eri sukupuolta olevat päiväkotikaverit pissaaavat. He

ovat kiinnostuneita raskaina olevista naisista ja imettävistä äideistä. Lapset vertailevat omaa kehoaan vanhempiensa kehoon saunassa ja suihkussa. Moni isä on saanut kuulla tyttäreltään kysymyksen: ”Isä, mikä toi on, mikä sulla roikkuu tuossa pissa-aukon takana?” ”Miksi miehillä on niin paljon pidempi pissa-aukko kuin naisilla?” Lapset ovat käytännöllisiä. Elimillä on tehtävänsä, ja niiden merkitysten monimuotoisuutta voi pikkuhiljaa avata lapselle.

Lapset ovat kiinnostuneita leikki-ikäisenä omasta alkuperästään: ”Äiti, mistä minä olen tullut?” Kun lapselle kertoo, että hän on tullut äidin vatsasta, seuraava kysymys usein on: ”Missä minä olin sitä ennen?” Tässä kohtaa lapsen ja aikuisen keskustelua tullaan siihen, missä vanhempi joutuu puntaroimaan, mitä lapselle hänen kehitysvaiheessaan voi kertoa. Aikuinen joutuu pohtimaan omaa suhtautumistaan kehoonsa, sen osiin ja toimintoihin ja esimerkiksi sitä, miten puhua hyväksyvästi sukupuoli-elimistä ja niiden merkityksestä oman lapsen olemassaololle.²²⁹

Millainen on nuorten seksuaalikehitys?

Nuoret siirtyvät herkkyysvaiheeseen, kun keho alkaa muuttua. Muutosten alkamisessa on sekä tytöillä että pojilla paljon yksilöllisiä eroja. Tavanomaista on, että tytöt ja pojat saavat sukupuolensa aikuisen tunnuspiirteitä 12–19-vuotiaina. He alkavat olla kiinnostuneita oppimaan, millaisia he ovat sukupuolisesti ja seksuaalisesti sekä fyysisesti että tunnetasolla. Kaikki nuoret poikkeuksetta hakevat muuttuneelle keholle hyväksyntää lähipiiristään. Tytöille ja pojille naiseksi ja mieheksi kasvamisen liittyy läheisesti kehon ja kehon osien seksualisoitumiseen sekä tarjottuihin feminiinisuuden ja maskuliinisuuden aikuismalleihin. Herkistymisvaiheessa nuorille herää uudenlainen tietoisuus, kiinnostus ja huoli omasta kehosta. He pohtivat omaa seksuaalista haluaan ja sen suuntautumista, sukupuoltaan ja sitä, mikä on normaalia ja mikä ei.²³⁰

Tyttöjen murrosiän muutokset kehossa ovat estrogeeni- ja progesteronituotannon alkaminen, rintojen kasvu, häpy- ja kainalokarvoituksen ilmaantuminen, pituuskasvun kiihtyminen ja valkovuodon lisääntyminen. Tuolla ikävälillä myös kuukautiset alkavat. Poikien murrosiän tyyppillisiä muutoksia kehossa ovat, että aivolisäke alkaa erittää hormo-

nia, joka saa kivekset kasvamaan ja tuottamaan miessukupuolihormonia eli testosteronia, häpy-, parta- ja kainalokarvoitus ilmaantuu, lihaskudos vahvistuu, pituuskasvu kiihtyy, sukupuolirauhaset alkavat toimia ja siemennesteen erittyminen alkaa. Pojille tulee äänenmurros. Kehon muotoutumiseen liittyy myös kehon opettelu, oppiminen, tiedon etsintä sekä kokemusten ja tulkintojen hakeminen eri tilanteissa ja paikoissa.²³¹

Tunne-elämä ei kehity aina useinkaan samaan tahtiin kuin keho. Kehon muutokset ja erityisesti oman seksuaalisuuden herääminen haluna toiseen saattavat hämmentää. Lämmön, läheisyyden ja rakkauden kokemusten hankkiminen ja opettelu toisen ihmisen kanssa alkavat pikkuhiljaa kiinnostaa. Samanaikaisesti nuori haluaa usein olla huomaamaton. Arjen täyttää samanaikaisesti epävarmuus, varmuus, häpeä, ilo ja ylpeys omasta kehosta ja omista tunteista. Nuori haluaa vähitellen eroon tutusta aikuisten maailmasta. Hän alkaa irtautua myös lapsuudesta ja lasten maailmasta, mikä näkyy suuntautumisena ikätovereihin, nuorisokulttuuriin ja sen tapahtumiin, tyyliin ja tekoihin.

Murrosikäinen luo suhdetta omaan kehoonsa ja tunteisiinsa sekä arvoihinsa, ihanteisiinsa ja uskomuksiinsa. Hän tutustuu naiseuteensa ja mieheyteensä. Hän luo joka tasolla suhdetta maailmaan. Tässä maailmasuhteensa muodonmuutoksessa murrosikäinen kehittyy seksuaalisesti suhteessa itseensä ja toisiin vertaillen, erotellen ja luokitellen usein hyvin stereotyyppisesti. Hänelle kehittyy käsitys siitä, kuka on, mitä haluaa ja mitä osaa. Hän luo omat intimitettirajansa ja tapansa suojata itseään. Nuori ei opi tätä kaikkea itse. Hän tarvitsee jo leikki-ikänsä lääkärileistä asti opastusta oman kehonsa rajojen ja koskemattomuuden turvaamiseen ja suojaamiseen sitä uhkaavissa tilanteissa. Murrosikäisellä on helpompaa, jos hän on jo varhain oppinut, että hän voi sanoa ”ei”, kun hän tuntee, että toisen kosketus on epämiellyttävä tai tilanteeseen sopimaton.

Miksi lapsen ja nuoren on tärkeä osata sanoa "ei" toisen epäasialliselle käyttäytymiselle?

Seksuaalinen häirintä voi johtaa seksuaaliseen hyväksikäyttöön. Lapsiin kohdistuva väkivalta -kyselytutkimuksessa todetaan, että lapsen pakottamista seksuaaliseen kanssakäymiseen on kokenut kaksi prosenttia kaikista kyseiseen tutkimukseen vastanneista yli 12-vuotiaista tytöistä ja pojista 0,3 prosenttia. Useimmin häiritsijä kuuluu nuoren lähipiiriin: veli, isovanhempinen, setä, eno, isä tai isäpuoli. Häiritsijä oli tuntematon 21 prosentissa tapauksista. Kymmenessä prosentissa häiritsijä oli tuttu mutta ei ystävä. Insestikokemuksia isän ja tyttären suhteessa tai isäpuolen ja tyttären suhteessa Lapsiin kohdistuva väkivalta -kyselytutkimuksessa oli 18 työllä.

Seksuaalinen häirintä vahingoittaa lapsen ja nuoren omaa seksuaalikehitystä. Häirityn oma elämä saattaa yliseksualisoitua siten, että vielä aikuisuudessa vain seksi tuo iloa ja tyydytystä. Lähipiiri usein kärsii tilanteesta myös. Toisen seksistinen käyttäytyminen on häiritsevää ja usein estää normaalien sosiaalisten suhteiden luomisen. Usein häiritty tai hyväksikäytetty lapsi tai nuori on aikuisena häiritsijä ja hyväksikäyttäjä, koska oppiminen normaaleihin kanssakäymisen tapoihin on häiriintynyt.

Tiivistetysti seksuaalinen kehitys ja siihen liittyvien asioiden oppiminen jatkuu läpi elämän. Ihminen ei ole missään vaiheessa elinkaartaan sukupuolen tai seksuaalisuutensa ulkopuolella, vaikka seksuaalisen kiinnostuksen kohteet eri ikä- ja kehitysvaiheissa sekä elämäntilanteissa vaihtelevat. Lastenpsykiatri Raisa Cacciatoren mukaan seksuaalisuuteen liittyvän tiedon antamisen tulisi olla luonnollinen osa ihmiseksi kasvatamista ja ihmisenä kasvamista. Vasta murrosikäisenä oman seksuaalisuutensa oppimisen aloittaminen on liian myöhäinen vaihe alkaa luonnollisesti kuunnella ja omaksua seksuaalisuuteen liittyvää tietoa.²³²

Mistä lapsi tai nuori häiriintyy seksuaalisesti?

Jo pelkästään perheen seksistinen kielenkäyttö, pornolehdet ja -elokuvat tai kavereiden korostuneet ”pippeli- ja pimppileikit”, koskettelu tai seksileikkiin ehdottelu saattaa häiritä lasta. Myös vanhempien tai muiden aikuisten seksuaalikäyttäytymisen näkeminen hämmentää. Aina ei syynä ole rikosnimikkeen täyttävä hyväksikäyttö. Erityisen häiritsevää lapsen ja nuoren kehitykselle on, jos asiat tapahtuvat lapselle ja nuorelle vastoin hänen tahtoaan.

Mistä voi tietää, että lapsi on seksuaalisesti häiritetty?

Seksuaalisesti häiritetty lapsi saattaa käyttäytyä julkisesti päiväkodissa, harastuksissa tai koulussa yliseksuaalisesti. Hän koskettelee tietoisesti muiden nähden sukupuolielimäänsä, käyttää seksististä kieltä tai on epäso-siaalinen. Lapsi tai nuori voi käyttäytyä myös seksuaalisesti aggressiivisesti toisia kohtaan. Usein hän on pelokas ja vetäytyvä. Pelko voi ilmetä tiettyjen henkilöiden kanssa tai tietyissä paikoissa ja tilanteissa. Lapset ja nuoret reagoivat moniin häiriöllisiin asioihin elämässään esimerkiksi näkemällä toistuvasti painajaisia, kärsimällä univaikeuksista ja keskittymiskyvyttömyydestä, masentumalla, ahdistumalla sekä menestymällä koulussa ja sosiaalisissa suhteissaan huonosti.

Seksuaalikasvatus ja seksuaalinen häirintä

Miten tukea lapsen ja nuoren seksuaalisuuden kehitystä?

Kenties ratkaisevinta lapsen ja nuoren seksuaalisuuden kehityksen kannalta on terveen itsetunnon rakentuminen, kuten lastenpsykiatri Raisa Cacciatore toteaa:

– – itsetunnolla on vahva ennustearvo. Nuoresta, joka kokee, ettei hänellä ole mitään väliä, tulee usein riskikäyttäytyjä. – – Neuvoilla ja ohjeilla ei ole silloin väliä, jos ihminen kokee itsensä arvottomaksi. – – Arvottomuuden kokemus ja siihen liittyvä ”mitä väliä” -asenne eivät ole myötäsyttyisiä ominaisuuksia. Ne ovat syntyisin vuorovaikutuksesta tai sen puutteesta. – – Synnynnäisesti lapsella on hyvä itsetunto. – – Tiedän, mitä murrosikäinen lapsi kaipaa: tukea, palautetta, luottamusta, aikuisen mallia, hyväksytyksi ja rakastetuksi tulemistä juuri sellaisena kuin on.²³³

Terveystieteiden maisteri ja seksuaalineuvoja Tiina Rissanen toteaa, että itsetunto merkitsee lapsen itsetuntemusta. Sukupuoli-identiteetin kieltäminen ja sukupuolielimiin liittyvät kiellot saattavat merkitä lapselle seksuaalisten tunteiden kieltämistä. Lapsi kokee, ettei hän saa riittävää vahvistusta tunteilleen. Lapsen ja nuoren tasapainoisen seksuaalikehityksen kannalta tärkeää on esittää seksuaalisuuteen, rakkauteen, rakasteluun, koskettamiseen ja seurusteluun liittyvät asiat myönteisinä ja arvokkaina. Pelottelu ja moralisointi on turhaa.²³⁴

Lapsen ja nuoren seksuaalikehityksen onnistumisen avaimet liittyvät viiteen kasvatuksen osa-alueeseen:

- Biologinen: lisääntyminen ja sen säätely, seksuaalisuuden reaktiot, kasvu ja kehitys, fysiologiset syklit, muutokset ja fyysinen ulkonäkö.

- Psykkinen: seksuaalinen identiteetti, tunteet, ajatukset, elämykset ja kokemuksellisuus.
- Sosiaalinen: toisen kohtaaminen, vuorovaikutustaidot, käyttäytymistä koskevat säädökset ja lait, uskonto ja ympäröivä seksuaalikulttuuri.
- Eettinen: moraalikäsitteet, uskonnolliset käsitteet, arvot ja ihanteet.
- Henkinen: intiimiys, uskallus, halu, läsnäolo ja haltioituminen.²³⁵

Vanhemmat voivat omalla käyttäytymisellään luoda nuorelle käsitystä myönteisestä ja läheisyyteen pyrkivästä ilmapiiristä parisuhteessa. Hella voi olla hipaisten, katseilla, sanoilla, kosketuksella, pienillä lahjoilla ja yllätyksillä, läheisyydellä, tunteisiin eläytymisellä, toisen halailulla, suukottelulla ja hoitamisella. Helliä voi myös muistelemalla yhteisiä tekemiä ja tapahtumia.²³⁶

Kenen vastuulla on lapsen ja nuoren seksuaalikasvatus?

Lapsen ensisijaisia seksuaalikasvattajia ovat lapsen vanhemmat²³⁷. Michel Foucault'n mukaan perheestä on jo 1700-luvulta rakennettu seksuaalisuuden tukipylväs. Se ei ole vain yhteiskunnallinen, taloudellinen ja poliittinen kudelma, josta seksuaalisuus olisi suljettu ulkopuolelle. Sen sijaan perheen tehtäväksi yhteiskunnassa muodostui seksuaalisuuden valvonta, johon kuului muun muassa miehen ja naisen välisen suhteen, nautinnon, tunteiden ja rakkauden valvonta, vanhempien ja lasten välisen suhteen eli inestien torjuminen, nuorten ennenaikaisen seksuaalisuuden ehkäisy, syntyvyyden säännöstely sekä ruumiin toiminnallisten ehtojen ja elinvoiman maksimointi lisääntymistehtävälle.²³⁸

Koulusta ja päiväkodista lapsi saa tietoa, mutta Raisa Cacciatoren mukaan on kuitenkin tärkeää, että lapsella ja nuorella on kotona tai lähipiirissä läheinen ja turvallinen aikuinen, jolta voi kysyä tarkennusta, jos

lapsi ei ole jotain saamaansa tietoa ymmärtänyt. Lapsen elämään osallistuu eri tavoin muitakin ihmisiä kuin vain vanhemmat. Hänen elämässään ovat mukana terveydenhoitajat, lääkärit, varhaiskasvatuksen ja koulun henkilöstö, harrastusten ohjaajat, sukulaiset, naapurit ja kaverit. Seksuaalikasvatus tapahtuu parhaimmillaan yhdessä varhaiskasvatuksen, koulun ja kodin kanssa, vaikka ensisijaisia kasvattajia ovatkin lapsen omat vanhemmat.²³⁹

Ensisijaisuus tarkoittaa, että vanhemmat ottavat vastuun lapsensa seksuaalikasvatuksesta. Tämä tarkoittaa lapsen kysymyksiin vastaamista tavalla, joka vastaa lapsen ikätasoa ja maailmankuvaa sekä lapsen tunteiden kunnioittamista. Valmiudet murrosiän oman ja toisten seksuaalisuuden kohtaamiseen rakennetaan jo taaperoiässä. Taapero- ja leikki-ikäisen oman kehon ja seksuaalisuuden kunnioitusta ja oman kehonsa itsemääräämisoikeutta voi vahvistaa tekemällä lapselle selväksi, että kuka tahansa ei saa koskea intiimialueita ja miten tahansa. Tärkeä osa tämän vaiheen seksuaalista kehitystä on siisteyskasvatus eli kuivaksi oppiminen ja omasta puhtaudesta huolehtiminen. Lapsi oppii, että kaikki kehon paikat ovat luonnollisia ja tarpeellisia. Niillä jokaisella on myös erityinen tehtävänsä.²⁴⁰

Vanhempien ei kuitenkaan tarvitse osata ja taitaa kaikkea. Seksuaalikasvatus on haaste myös ammattilaisille. Seksuaalikasvatus edellyttää, että tuntee, tietää, sisäistää ja ymmärtää jotakin lapsen normaalista kehityksestä ja vaiheista, joihin lapsen seksuaalinen kehitys kietoutuu. Tässä kokonaisuudessa varhaiskasvatus, koulu, lääkärit ja terveydenhoitajat voivat olla vanhempien tukena. Seksuaalineuvoja Tiina Rissanen esittää, että seksuaalikasvatus pitäisi liittää osaksi lapsen terveystapaamiskäyntejä.²⁴¹

Mikä on otollinen ikävaihe seksuaalikasvatukselle?

Otollinen vaihe seksuaalikasvatukselle on aina, kun lapsi kysyy. Näyttäne siltä, että lapsen kehityksen kannalta katsottuna otollinen ikä seksuaalikasvatukselle on kuusi vuotta, esikouluvaihe. Lapsi on saavuttanut siinä vaiheessa valmiuksia, joiden avulla hän ymmärtää ja muistaa oppimansa. Hänen sosiaalinen elämänsä laajenee ja valmiuksia itsenäisemmälle elämälle tarvitaan aiempaa enemmän.

Tällöin alkaa myös kehitysvaihe, joka jatkuu aina murrosikään asti. Kuusivuotias kykenee systemaattiseen ajatteluun ja ongelmanratkaisuun. Hän kykenee päättämään sekä irtautumaan välittömästä havainnosta ja kuvittelemaan ulkoisen konkreettisen tuen varassa, vaikka hän ei kykene vielä abstraktiin ajatteluun. Hän pystyy samanaikaisesti huomioimaan useita asioita tai ominaisuuksia sekä luokittelemaan. Kuusivuotiaat pystyvät erottamaan, mikä on oikein ja mikä on väärin.²⁴²

Kuusivuotiaalla ajatellaan olevan myös kypsä empatiakyky. Kyky empatiaan auttaa lasta toimimaan sosiaalisissa tilanteissa. Hän kykenee asettumaan toisen asemaan ja katsomaan asiaa myös toisen silmin. Lapsi tulee noin kuusivuotiaana myös tietoiseksi siitä, että kaikki ihmiset luovat omat mielipiteensä. Hän osaa ennakoida toisten toimintaa ja toisten reaktioita omaan toimintaansa. Lapsen oletetaan kykenevän selviämään kognitiivisesti oppimisesta. Hän on saavuttanut riittävän itsenäisyysasteen selvittääkseen ryhmässä. Hänen minäkäsityksensä itsestä oppijana muotoutuu voimakkaasti, ja hänellä on aktiivinen suhde taitoihinsa ja oppimiseen. Lapsen identiteetti alkaa kehittyä samanaikaisesti niin ryhmässä, esikoulussa ja koulussa kuin perheessä.²⁴³

Lapsi alkaa 5–10-vuotiaana olla sosiaalisesti älykäs: hänelle on kehittynyt sosiaalisten tilanteiden hallintaa, empatiakykyä ja moraalia. Lapsi alkaa tässä iässä ymmärtää sosiaalisen tilanteen ehdot ja sen, että ne johtavat sosiaaliin tunteisiin, jotka saattavat olla hänen oman toimintansa seurauksena: häpeää, syyllisyyttä, ylpeyttä, iloa, onnea. Jo 5–7-vuotiaana lapsi oppii muistamista auttavia asioita.²⁴⁴

Mitä vanhempien tulisi ottaa ensisijaisesti esille seksuaalikasvatuksessa?

Raisa Cacciatoren mukaan seksuaalisuudesta puhuminen omalle lapselle tarkoittaa puhumista ihmiskehosta, tunteista, ihmissuhteista, itsen ja toisen kunnioituksesta, itsemääräämisoikeudesta, yksityisyydestä ja sopivuussäännöistä.²⁴⁵ Aikuisia seksuaalisuudesta puhuminen saattaa hävettää. Tämä johtunee siitä, että jo 1700-luvulta yhteiskunnassamme on karsittu tiettyjä seksuaalisuuteen ja sukupuoleen liittyviä puhumisen tapoja liian suorasukaisina, rivoina tai karkeina sekä pakotettu puhumaan

tavoilla, jotka perustelevat niiden olevan salaisista salaisinta ihmisten välillä. Taustalla vaikuttanee myös ajatteluperinne, jossa lapsen seksuaalisuutta on tarkasteltu lähes kulkutaudin kaltaisena uhkana.²⁴⁶ Lapsen seksuaalikehityksen kannalta on kuitenkin tärkeää, että lapsen kanssa jo varhain puhutaan avoimesti ja ennakkoluulottomasti.

Itsetuntemus ja itsearvostus ovat Cacciatoren mukaan itsensä hoitamisen ja suojaamisen peruspilarit. Aikuisen valmius puhua lapsille ja nuorille seksuaalisuudesta lähtee siitä, että aikuinen itse tiedostaa, mistä osaa luontevasti puhua ja mistä ei. Aikuisen on opeteltava puhumaan niistä asioista, joista aikoo lapselle puhua.²⁴⁷

Aikuisen tulee olla sinut oman seksuaalisuutensa ja oman seksuaalisen kehonsa kanssa. Hänen olisi hyvä käydä läpi kasvattajana seksuaalisuuteen liittyvät arvonsa, asenteensa ja mahdolliset tabut. Tarpeen on myös jonkinlainen hahmottelu siitä, millainen sosiaalinen ympäristö, seksuaalikulttuuri ja uskonnolliset tabut ovat aiemmin omaan seksuaaliseen kasvuun vaikuttaneet ja miten ne vaikuttavat nyt, kun kasvattaa omaa lastaan.²⁴⁸

Myös opettajat käsittelevät yhä enemmän nuorten seksuaalisuuteen liittyviä asioita koulussa. Opettajakin voi valita, mitä puhuu ja miten. Hän voi harjoitella seksuaaliasioista puhumista etukäteen. Valmiin materiaalin käsikirjoitusta ei tunnilla tarvitse noudattaa, jos asioista on vaikea puhua luontevasti. Omaa vastuuta seksuaalikasvatuksesta ei kannata siirtää toiselle opettajalle sanomalla, että näistä asioista puhutaan sitten muiden opettajien oppitunneilla enemmän.

Millä tavalla aikuinen voisi aloittaa lasten ja nuorten kanssa seksuaalisuudesta puhumisen?

Helpointa on aloittaa keskustelu lasten ja nuorten kanssa ikätason mukaisesti tyttöjen ja poikien eroista ja samankaltaisuuksista, murrosiän muutoksista kehossa ja tunne-elämässä sekä halusta toisen ihmisen läheisyyteen. Nuoria kiinnostaa muukin kuin ehkäisy ja sukupuolitaudit. Nuorta saattaa nolottaa, jos vanhempi kysyy: ”Joko sä tarvitset kondomeja?” Nuoret haluaisivat tietää seurustelusta, parisuhteesta, rakastumisesta, lämpimien ja läheisten ihmissuhteiden solmimisesta ja ylläpidosta,

ristiriitojen ratkaisemisesta ja suhteen päättymiseen liittyvistä kysymyksistä ja tunteista. Vasta sitten heitä kiinnostavat ehkäisy ja sukupuolitaudit. Nuorten mielestä seksi tulee vasta muiden asioiden jälkeen. Nuoret haluavat, että omat vanhemmat puhuisivat heille näistä asioista.²⁴⁹

Muistisääntöjä vanhemmille ja kasvattajille seksuaalikasvatukseen

Älä tyrkytä seksitietoa.

Vastaa, kun lapsi kysyy.

Varmista, että lapsi on tyytyväinen vastaukseen.

Lopeta asiasta puhuminen. Älä pitkitä tilannetta.

Palaa asiaan lapsen kiinnostuksen ja kehityksen myötä.

Anna ihmisen kehosta ja sen eri osista, seksistä ja seksuaalisuudesta positiivinen kuva.²⁵⁰

Miten nuorten seksikokeilut ja seksuaalinen häirintä liittyvät toisiinsa?

Seksuaalisuudessa ruumis ottaa usein etumatkaa henkisestä kehityksestä. Internetkeskusteluissa nuoret keskenään pohtivat fyysistä normaaliutta ja epänormaaliutta sekä sopivaa seksin aloittamisen ikää. Fyysinen kypsyys on nuorille sama asia kuin kehossa näkyvät sukupuolimerkit. Henkisen kypsyuden he mieltävät kyvyksi kantaa yhdynnän tuomat seuraukset, kuten raskauden, kyvyksi olla tuntematta häpeää yhdynnästä ja kyvyksi päättää omista asioistaan itsenäisesti. Ehkäisystä huolehtimista pidetään vastuullisuutena.²⁵¹

Nuoret pitävät keskimäärin 13-vuotiasta lapsena, jonka on pohdittava vielä omaa henkistä ja fyysistä kypsymistä. Teini-ikänsä loppuvaiheessa kiinnitetään enemmän huomiota yksilölliseen henkiseen kypsytyteen aloittaa ”aikuisten leikit”, kuten nuoret sanovat. Liian nuorena aloitetun seksielämän vaaroina nuoret pitävät sukupuolesta riippumatta traumoja, ahdistusta ja katumusta. Onnistuneen ekan kerran resepti nuorten kes-

kuudessa onkin suurin piirtein tämänsuuntainen: Oikea tilanne, hyvä, varma tunne. Ehkäisy kunnossa ja luotettava ja rakastava kumppani.²⁵²

Nuorten seksikokeilut usein ajoittuvat vaiheeseen, jossa nuoren identiteetti on haavoittuvimmillaan. Vertaisryhmä seuraa joka askelta. tarinat ja juorut kulkevat nopeasti vertaisryhmässä, ja nuoret nimittelevät toisiaan. Mannerheimin Lastensuojeluliiton vanhempainnetti opastaa ottamaan nuoren kanssa esille myös nuorten seksielämän aloittamisen.

Ensimmäistä yhdyntää ei kannata pilata ajattelemattomuudella ja kypsymättömällä kokeilunhalulla.

Ennen sitä nuoren on tunnettava omat rajansa ja itsemääräämisoikeutensa.

Hänen on osattava kieltäytyä asioista, joita ei halua.

Nuoren on hyvä tietää, mitä uskomuksia, käsityksiä ja ihanteita ensimmäiseen yhdyntään liitetään kulttuurissamme.

”Ekakerran” jälkeen mielessä saattaa olla ristiriitaisia tunteita, esimerkiksi onnentunne ja ilo sekä siitä huolimatta katumus ja syyllisyys, sekä ajatukset siitä, onko tehnyt oikein.

Nuoren on tiedettävä, mitä seurauksia yhdynnästä voi olla ilman raskauden tai sukupuolitautilien ehkäisyä.

Nuoren on hyvä tietää myös suojaikärajasta, mikäli seurustelukumppani on selvästi vanhempi, eli mitä laki sanoo osapuolten vastuusta seksisuhteessa.

Vanhemman on myös kerrottava, mitä ajattelee lapsensa seksin aloittamisesta. Nuoren tulee tietää, että vanhemmat voivat kieltää alle 16-vuotiaan lapsen seurustelusuhteen, jos he katsovat, että osapuolet eivät ole fyysisesti ja henkisesti tasa-arvoisia.²⁵³

Murrosiässä nuoret kyselevät toisiltaan seksuaalisuudesta, kysyvät neuvoja, jakavat niitä ja kertovat kokemuksistaan ja ajatuksistaan. ”Ekakerta” on asia, josta nuoret keskustelevalt keskenään etenkin internetissä. Nuoret tytöt väittelevät esimerkiksi internetkeskusteluissa neitsyyden ”taakasta” ja neitsyydestä ”aarteena”, jonka voi ”menettää” tai ”antaa”. Neitsyys tai poikuu voi olla tarkoin vaalittu asia ennen avioitumista tai tiettyä ikää mutta myös jotakin, mistä halutaan päästä eroon. Keskusteluissa nuoret toistavat ja kyseenalaistavat vanhoja ajattelutapoja ja luovat uusia.²⁵⁴

Länsimaisten nuorten kokemusten mukaan ”ekakerta” seksissä sijoittuu lapsuuden ja aikuisuuden väliin. Siksi sillä on paljon myös symbolista merkitystä teininuoren elämässä sukupuolesta riippumatta. Se on länsimaissa elävillä nuorille aikuiseksi kasvamisen kokemus. Myös aikuiset Suomessa pitävät usein itsestään selvänä taustaoletuksena, että nuoret kokeilevat nuorina ja ovat seksuaalisesti kokeneita saavuttaessaan aikuisuuden.²⁵⁵

Esimerkiksi Suomessa asuville somalityöille ja heidän perheille tytön neitsyys ja esiaviolliset seksikokeilut ovatkin erityinen huolenaihe. Seksuaalisuus on läsnä niin viihdeteollisuudessa, televisiossa, katumainoksissa, kouluopetuksessa, suomalaisnuorten seurustelukulttuurissa kuin internetissä. Ne luovat ristiriitaisia odotuksia ja oletuksia kaikille nuorille mutta etenkin somalityöille. Neitsyydellä on heille edelleen uskonnollis-kulttuurisena ihanteena suuri merkitys, vaikka seurustelutavoissa somalinuorten kesken on menty suurissa kaupungeissa lähemmäksi suomalaista tyyliä, esimerkiksi vapaampaan kosketteluun, käsi kädessä kävelmiseen ja suutelemiseen julkisesti.²⁵⁶

Millainen rooli vanhemmilla on nuorten seurustelussa?

Aikuisilla on velvollisuus selvittää, mistä seurustelu- ja seksisuhteessa on kyse, tapahtui se sitten internetissä, kasvotusten tai puhelimitse. Jos osapuolten kehitys- ja ikäerot poikkeavat selvästi toisistaan tai suhteeseen liittyy muuta seksuaaliseen hyväksikäyttöön viittaavaa, on vanhempien velvollisuus puuttua asiaan. Vanhemmat ja ammattikasvattajat voivat selvittää eri-ikäisten nuorten kanssa seksuaalisuutta käsittelevissä keskusteluissa seuraavia ohjeita²⁵⁷:

- 1) Seksuaalisuutta tulisi toteuttaa emotionaalisesti turvallisissa oloissa.
- 2) ”Kertakäyttösuhteita” tulee välttää, koska ne viime kädessä tekevät onnettomaksi. Yksi mutta ei välttämättä elinikäinen suhde kerrallaan.
- 3) Seksuaalisuuteen liittyy aina valinta ja vapaaehtoisuus. Vain nuori itse voi tietää, koska hän on fyysisesti ja henkisesti kypsä.
- 4) Ihanteellinen seksuaalinen suhde muodostuu kahden tasavertaisen, toisiaan kunnioittavan ja yhteisvastuullisen yksilön vapaaseen valintaan.
- 5) Liian aikaisin tai väärin tehtyjen valintojen seurauksena oma minuus kärsii ja tasapainoinen ”askel kerrallaan” -kehitysportaikko vaarantuu.

Pitääkö lapsille ja nuorille opettaa termi seksuaalinen häirintä?

Seksuaalikasvatuksessa ei välttämättä tarvitse opettaa lapselle, mitä on seksuaalinen häirintä. Vasta nuoret ja aikuiset pystyvät käsittelemään vaikeita käsitteitä ja niiden moniulotteisuutta. Ensimmäisenä askelena kasvatuksessa voidaan pitää kasvattamista asenteisiin ja toimintatapoihin, joilla tuetaan sitä, että lapsi ymmärtää oikeuden omaan kehoonsa ja sen koskemattomuuteen ja vapauden päättää siihen liittyvistä asioista. Toimintamalleja riskialttiisiin tilanteisiin kutsutaan yhdellä sanalla turvataitokasvatukseksi²⁵⁸. Sen voi tehdä sopimalla nuorten kanssa yhdessä seuraavista asioista:

Kenenkään tuntemattoman auton kyytiin ei pidä nousta.

Alkoholia ei kannata juoda siinä määrin, että sammuu.

Yksin ei kuljeta pimeiden puistojen ja metsien läpi.

Vastatutustuneena ei kannata lähteä kenenkään matkaan.

Varmista, että ympärillä on muita ihmisiä.

On tärkeää osata sanoa ”ei”.

Omia henkilötietoja ei kannata jakaa tuntemattomalle.

Jo pienelle lapselle voi opettaa myös sen, että saadakseen jotakin ei omaa kehoa tarvitse asettaa vastalahjaksi tai vastapalvelukseksi ei tarvitse tehdä pahaa oloa tai epämääräistä tunnetta aiheuttavia tekoja. Lapsia voi myös kasvattaa harkintaan. Mitään vastentahtoista ei pidä tehdä vain jännitystä ja elämystä tavoitellakseen. Ennen tekoa on tunnettava teon seuraukset. Lapselle voi opettaa, että omat intiimirajansa voi suojata jokselta toiselta ihmiseltä.²⁵⁹

Lapselle on jo varhain tärkeää opettaa, että hänen kehoaan ei saa antaa kohdella miten vain. Oma kokemusta pitää kuunnella. Lapsen ei pitäisi oppia kestäämään tekoja, joita hän ei halua. Marjo Laukkasen tutkimuksessa nuori kuvaa asian tuntekkaasti toiselle internetkeskustelijalle:

*Tajutkaa nyt hyvät tytöt että teillä on oikeus valita kenen kanssa sänkyyn menette ja jos ei tunnu hyvältä niin teillä on myös oikeus sanoa siinä silmänräpäyksessä että kiitti, nyt riitti.*²⁶⁰

Juhan (tutkija) mielestä on erityisen tärkeää opettaa lapsille ja nuorille seuraavat asiat:

– – ettei nimittely, häirintä, kiusaaminen, toisen koskettaminen ilman lupaa, ole sallittua. Ja opettaa myös, että se koskee kaikkea sukupuoleen ja seksuaalisuuteen liittyvää myös. Useinhan kiusaamiskampanjoissa ei käsitellä niinkään sukupuolittunutta ja seksuaalisoitunutta väkivaltaa, ja silloin se jää huomaamatta. ”Rakkaudesta ne hevosetkin potkii” -tyyppiset selitykset tekevät tyhjiksi yritykset tarttua häirintään, joka nähdään tavallisena kiinnostuksen osoituksena.

Nuorena 16-vuotiaana valmentajansa seksuaalisen häirinnän uhriksi joutunut Olli kuvaa tilannetta, jossa hän tiedosti intimiteettirajansa ja katkaisi suhteen häiritsijään:

Tuo tapaus lopetti meidän ystävyyskaverimme, joka nolotti kovasti Einaria (häiritsijä). Hän pyyteli anteeksi, mutta minulle tapaus riitti. Tapauksen huomasi myös äitini, joka kyseli, ”miksei Einari enää ole meillä käynyt?” Hän melkein syyllisti minut, ”kun niin mukavaa kaveria ei aina tapaa.” Vasta vuosikymmeniä myöhemmin kerroin tapauksen äidilleni. Hän ihmetteli: ”Miten niin mukava mies voi käyttäytyä niin?”

Lastensuojelun asiantuntija Hanna toteaa, että itsesuojeluvaisto kehitty turvallisissa olosuhteissa:

Itsesuojeluvaisto kehittyy lapsille ja nuorille lapsuuden aikana, jos heitä kohdellaan hyvin ja he saavat riittävästi vanhempiensa huomiota ja läheisyyttä ja rakkautta. Lastensuojelun lähtökohta on omien lasten riittävä valvonta, läsnäolo ja kiellot lähteä tuntemattomien mukaan. Nuorten kanssa voi keskustella vaaroista ja keinoista niiden välttämiseen.

Kari Väestöliitosta toteaa, että turvallisten kasvuolosuhteiden lisäksi tarvitaan myös keskustelua ja neuvottelua toiminnan rajoista nuorten kanssa:

Nuorten kanssa kannattaa keskustella muun muassa, mitä riskejä päihteiden käytössä on. Moni nuori ajautuu niin sanottuun mokaseksiin päihteiden alaisena.

Rikosuhripäivystäjä Niina esittää, että jo pienestä asti lasta voi opettaa sanomaan häirintätilanteessa esimerkiksi linja-autossa tai ostoskeskuksessa kuuluvalla äänellä:

Mä en tunne tota ihmistä. Mä en halua että se on tossa. Lapselle ja nuorelle voi opettaa, että jos joku käpälöi linja-autossa, että nouse heti vierestä pois ja sanomaan kuljettajalle häiritsijästä. Sano häiritsijälle, että päästä heti pois mut tästä vierestä. Kadulla pitää mennä heti lähimpään kauppaan ja sanoa kassalle tai myyjälle, että on häirinnän kohde. Tärkeää on löytää turvallisen aikuisen läheisyyteen. Isommalle lapselle ja nuorelle voi opettaa kainostelematta ja pelottelematta sekä antaa välineitä seksuaaliseen häirintätilanteeseen samalla tavalla kuin esimerkiksi ope-

tetaan kotona tai metsässä tulipalon sammuttamiseen liittyvät asiat, ensiaputaidot tai hätäpuhelimeen soitto: Tee näin! Sano näin!

Usea haastateltava nosti esiin kodin ja vanhempien merkityksen kasvattajina. Varhaiskasvatuksen ja koulun rooli nähtiin lähinnä siinä, että ne tukevat jo kodissa aloitettua ihmisarvoon perustuvaa kasvatusta. Vanhempien tehtävä on ottaa aikaa tutustuakseen oman lapsen ja nuoren maailmaan paremmin. Niina Rikosuhripäivystyksestä esitti kysymyksen:

Tietävätkö vanhemmat, mitä tietoja ja kuvia oma teini-ikäinen on pannut sosiaalisiin medioihin, kuten IRC-galleriaan, Demiin, Facebookiin tai Messengeriin? – – Minä en ainakaan haluaisi, että jossakin joku sairras tyyppi vetää käteen samalla kun katsoo mun lapsen kuvaa netissä.

Väestöliitosta Kari peräänkuuluttaa turvataitokasvatusta, aggressio- kasvatusta (tunnetaidot) ja mediakriittisyyskasvatusta ikätason mukaisessa muodossa:

Jo viisivuotiaalle voi opettaa, miten hänen oma kehonsa on arvokas ja hän on riittävän hyvä sellaisena, kun hän on. Hänelle voi opettaa omaa autonomiaa ja omien tunteiden haltuunottoa.

Turvataitokasvatus antaa valmiuksia eikä vastuuta lasta. Turvataitokasvatuksen tarkoituksena on estää lapsia joutumasta fyysisen, psyykkisen ja seksuaalisen väkivallan kohteeksi.²⁶¹ Karin mukaan seksuaalikasvatuksesta puuttuu kokonaan aggression käsite.

Kari Väestöliitosta esittää, että nuorten kanssa voi käsitellä seuraavia asioita:

- 1) Heille voi kertoa seksuaalisuuden kehityksestä (portaat). Nuorta voi tukea seksuaalisen kehityksen eri vaiheissa ja olemalla käytettävissä nuorelle oli asia mikä tahansa.*
- 2) Nuoren kanssa voi käydä arvokeskustelua seksuaalisuudesta (homol heteroseksuaalisuus, tykkääminen, rakastaminen, vastavuoroisuus, vuorovaikutuksellisuus, tunteet).*
- 3) Nuoren kanssa voi keskustella, miten seksi ja seksuaalisuus eroavat toisistaan sekä toisen rajojen kunnioittamisesta.*
- 4) Nuorelle voi puhua oikeuksista ja velvollisuuksista sekä toisten kunnioittamisesta esimerkiksi, miten seurustelusuhte lopetetaan ja miten ystävyyden pelisäännöt toteutuvat seurustelussa.*

- 5) Nuoren itsetuntoa voi vahvistaa jo lapsesta lähtien uskomalla nuoren mahdollisuuksiin kasvaa hyväksi ja itsetunnoltaan vahvaksi kump-paniksi.
- 6) Nuorelle, mutta jo lapselle, voi kertoa oikeudesta omaan kehoon, koskemattomuudesta, toimintaohjeista ja lapsen oikeuksien sopimuksesta ja siitä, että lapsen etu menee kaiken edelle.

Kari jatkaa, että aikuisen on myös muistettava oma roolinsa suhteessa nuoreen:

Vanhemmat voivat pysyä aikuisena nuoren rinnalla. Olemalla läsnä oleva, rajoja asettava, turvallinen ja luotettava aikuinen. Antamalla nuorelle viestin, että tämä on arvokas ja häntä kannattaa suojella (myös hänen itsensä kannattaa suojella itseään). – Nuoret tuntevat sisimmässä, mikä on oikein ja hakevat siihen aikuisen varmistusta.

Karin mukaan kasvatus on onnistunut, kun jo nuorena lapsi oppii luottamaan omiin intuitiivisiin tuntemuksiinsa. Kun hänelle tulee tunne, että tässä on jotain outoa, kannattaa pysähtyä ja tunnustella, mistä voisi olla kyse ja kertoa tuntemuksistaan turvalliselle aikuiselle. Lapselle ja nuorelle voi selittää, että omaan vaistoon ja tunteeseen voi luottaa. Mielenterveysliitto ry:n mukaan olennaista on tiedostaa nämä asiat:

Häirintä kaikkine muotoineen koskee sinun kehoasi ja tunteitasi.

Oma keho kuuluu vain itselle ja vain itse voi tietää, mikä tuntuu hyvältä ja mikä ei.

Vain sinä tiedät, kun rajasi on ylitetty.

Jos sinusta tuntuu, että omaa kehoasi kohdellaan väärin, on sinulla oikeus puuttua tilanteeseen tekijästä riippumatta.

Luota ja puhu, vaikka sinua hävettäisikin tapahtunut. Häirintä ei kuitenkaan ole sinun syysi.

Seksuaalinen häirintä on rikos.²⁶²

Voiko lasten käyttäytymiselle asettaa rajoja?

Myös lapset voivat käyttäytyä aikuista kohtaan seksuaalisesti häiritsevällä tavalla. Kyse ei ole silloin aikuisen väärästä tulkintatavasta. Aikuisella on kuitenkin tilanteessa vastuu eikä lapsella tai nuorella. Lastenpsykiatri Raisa Cacciatore toteaa, että jo 3–4-vuotias lapsi koskettelee usein alapäättään ja 5-vuotias lapsi voi olla tulisesti rakastunut aikuiseen ja keikistellä nakupellenä. Asiaan voi puuttua lempeällä ohjaamisella. Aikuisen tehtävä on ohjata lapsi koskettelemaan alapäättään silloin, kun hän on yksin tai omassa huoneessaan. Lapselle voi kertoa myös, että hänellä on oikeus olla halutessaan yksin, hän voi vetäytyä omaan huoneeseensa ja muiden tulee koputtaa oveen ja kysyä lupaa astuakseen sisään huoneeseen. Lapsi saa osoittaa rakkautta, ja hänen rakkaudenosoituksiaan tulee arvostaa, mutta aikuisen tehtävä on turvata lapsen koskemattomuus.²⁶³

Kari Väestöliitosta toteaa, että lasten ei-toivottuun käyttäytymiseen voi aina puuttua:

— *lapselle voi sanoa, että itsensä paljastelu tietyllä tavalla on ei-toivottua seksuaalista käyttäytymistä.*

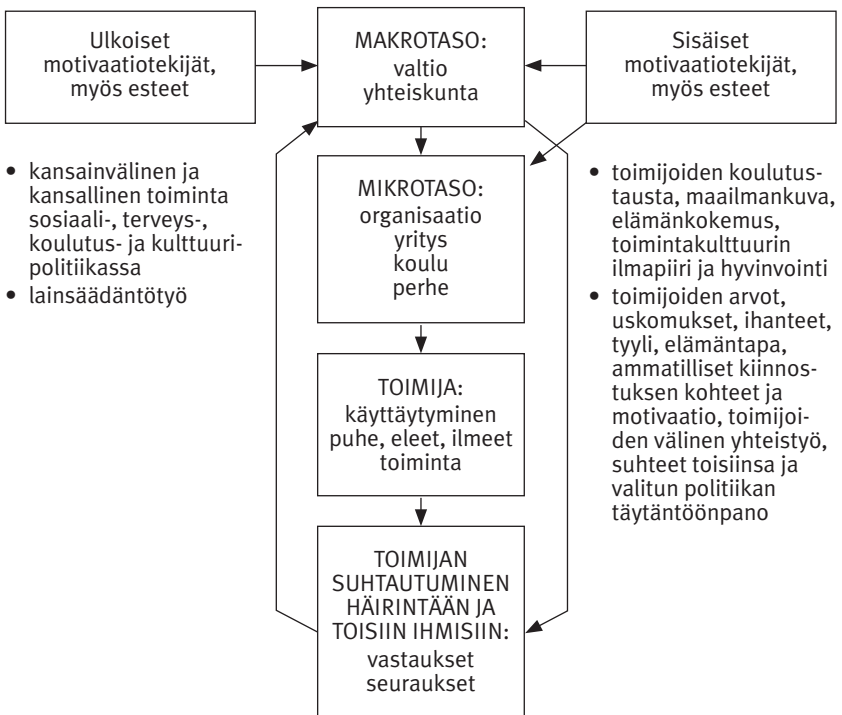
Kuvataiteilija ja taidekasvattaja Kalle Hamm pohtii, että puuttumisen tarkoittaa myös sitä, että lasta voi kieltää:

Lapsia voi onneksi kieltää (ainakin vielä). Sanoisin, että se, mitä teet, ei ole oikein. Jos se ei tehoa, soittaisin vanhemmille. Ainoa, mihin olen törmännyt omalla kohdallani, on nimittely ja sen olen saanut kitkettyä puhumalla lapsen kanssa.

Seksuaalisen häirinnän ennaltaehkäisy

Onko seksuaalisen häirinnän ennaltaehkäisy yksilön vai yhteiskunnan tehtävä?

Seksuaalinen häirintä loukkaa yksilön oikeutta henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja itsemääräämiseen, integriteettiin. Kasvatuksen rooli niin kotona, koulussa kuin varhaiskasvatuksessa korostuu, kun puhutaan seksuaalisen häirinnän ennaltaehkäisystä yksilötasolla. Ne eivät kuitenkaan ole ainoita osapuolia seksuaalisen häirinnän ennaltaehkäisyssä. (Ks. kuvio 1.) Yhteiskunnan ja valtion toteuttama lainsäädän-

Kuvio 1. Osapuolet seksuaalisen häirinnän ennaltaehkäisyssä, motivaatiotekijät ja esteet

tötyö sekä kansallinen ja kansainvälinen sosiaali-, terveys-, koulutus- ja kulttuuripolitiikka ovat avainasemassa seksuaalisen häirinnän ennaltaehkäisyssä. Ne vaikuttavat merkittävästi siihen, miten vakavasti toimijat yksilöinä suhtautuvat seksuaaliseen häirintään ja toisiin ihmisiin perheessä, harrastuksissa, työyhteisössä tai koulussa.²⁶⁴

Mitä koulussa voisi tehdä seksuaalisen häirinnän ennalta ehkäisemiseksi?

Koulu heijastaa yhteiskunnan vallassa olevan kulttuurin arvoja ja ihanteita. Koulua pidetään yhteiskunnan mikrokosmoksena, pienoismaailmana. Koulu ja yhteiskunta toimivat vuorovaikutuksessa, jossa koulussa tapahtuva kiusaaminen ja seksuaalinen häirintä vaikuttavat koulun ja koululuokan ilmapiiriin ja lasten ja nuorten pahoinvoinnin kautta koko yhteiskunnan institutionaalisiin ja sosiaalisiin rakenteisiin, esimerkiksi perheeseen.

Kouluuyhteisö on myös korostetun julkinen paikka, jossa sekä opettajat että oppilaat ovat toistensa jatkuvassa tarkkailussa. Siellä luodaan pysyviä ystävyysuhteita mutta voidaan myös joutua täysin suljetuksi vertaisryhmän ulkopuolelle. Seksuaalisen häirinnän, erityisesti nimittelyn, avulla voidaan luoda toisille asemia tai ottaa ne pois.²⁶⁵

Oppilaat ja opettajat näkevät koulujen välillä suuriakin eroja, ja tavallisesti he pitävät omaa kouluaan harmonisena ja seksuaalisesta häirinnästä vapaana. Sanna Aaltosen haastattelemat 15–19-vuotiaat tytöt ja pojat korostivat erityisesti sitä, että omassa koulussa ”ei oo ollenkaan kiusaamista”. Sen sijaan muissa kouluissa oli kuultu tai arvioitu olevan ”koko ajan” oppilaiden välisiä konflikteja. Nuorilla on usein ristiriitaisiakin käsityksiä ja kokemuksia omasta koulustaan. Toisten mielestä nimittelyä on paljon. Joidenkin mielestä sitä ei ole ollenkaan, ja jotkut puhuvat rutiininomaisesta nimittelystä.²⁶⁶

Opettajankouluttaja Elizabeth J. Meyer pitää ongelmallisena, että monet koulua koskevat kansainväliset tutkimukset antavat viitteitä siitä, että seksuaalisen häirinnän muodot saattavat olla moninaisia ja hyvin laajasti levinneitä koulukulttuuriin ja että koulukulttuuri hyväksyy yleisesti opettajien ja ikätovereiden tyttöihin ja naisiin kohdistuvan seksuaalisen häirinnän koulussa. Koulu heijastaa kulttuuria ja vallassa olevan

kulttuurin arvoja. Siten koulu mikrokosmoksena kertoo paljon myös siitä, mitä koko yhteiskunta ajattelee sukupuolisesta ja seksuaalisesta häirinnästä ja miten yhteiskunta kokonaisuutena toimii suhteessa häirintään, häirittyyn ja häiritsijään.²⁶⁷

Meyer toteaa, että erityisesti koulussa opettajien tulisi kyetä ymmärtämään, millaiset loukkaukset ja vitsit kohdistuvat ryhmiin ja etenkin vähemmistönä tai marginaalissa eläviin ryhmiin, jotka kärsivät usein järjestelmällisestä syrjinnästä, erottelusta ja vähättelystä yhteiskunnassa. Olisi myös huomattava, milloin vitsailusta ja muusta häirinnästä on haittaa yksittäisille oppilaille ja opiskelijoille. Olennaista olisi ymmärtää, että kriittinen suhtautuminen seksuaaliseen häirintään koulussa kehittää yksilön työvälineitä toimia myös tulevaisuudessa työyhteisössä toista kunniottaen ja ehkäisten seksuaalista häirintää. Tämä edellyttää vaikuttavaa väliintuloa ongelmatilanteissa: puuttumista ja seurauksien toimeenpanoa. Meyerin mukaan monet tutkimukset ovat osoittaneet, että kouluissa, joissa opettajat puuttuvat kielteiseen ja halventavaan suhtautumiseen esimerkiksi suhteessa seksuaaliseen suuntautumiseen, on vähemmän nimitelyä ja tunne koulun turvallisuudesta on suurempi. Häirintä vaikuttaa kaikkiin opiskelijoihin eikä vain häirittyyn.²⁶⁸

Opettajien työssä vaikuttavat monet asiat. Siihen vaikuttavat

- 1) lakien ja säädösten linjaukset oppilaiden ja opiskelijoiden turvallisuudesta, syrjinnästä, tasa-arvosta, tyttöjen ja poikien erilaisuuden ja samanlaisuuden huomioon ottamisesta, kiusaamisesta ja häirinnästä
- 2) hallinnolliset päätökset, joissa virallisesti hallinto ottaa vastuun kiusaamisesta ja häirinnästä
- 3) opetussuunnitelmat ja piilo-opetussuunnitelmat, tuntikehys ja työmäärä
- 4) opettajien koulutus ja harjoittelu
- 5) opettajan omat koulun ulkopuoliset arvot, arvostukset, ihanteet ja maailmankuva.²⁶⁹

Näissä kaikissa opettajan työhön vaikuttavissa asioissa pitäisi ottaa kantaa seksuaaliseen häirintään mutta myös kiusaamiseen ja syrjiviin käy-

täntöihin. Koulujen työtä ohjaavissa virallisissa asiakirjoissa ei ole kyllin painokkaasti sanottu, millaiseen jo sanalliseen häirintään koulussa on puuttettava ja miten. Lait ja säädökset ovat usein kaukana todellisesta koulutyöstä ja sen arjesta. Ne antavat suuntaa mutta eivät keinoja puuttua laillisesti jo sanalliseen häirintään tai ehkäistä oppilaiden ja opiskelijoiden opettajiin kohdistamaa häirintää sekä oppilaiden ja opiskelijoiden keskinäistä häirintää. Jokainen opettaja kokee, että hänen pitäisi puuttua häirintään ja että on moraalisesti väärin olla puuttumatta, mutta koulussa ei ole järjestelmällisesti ohjeistettu, miten ehkäistään ja puututaan. Koulussa ilmeisen mutta nimeämättömän seksuaalisen häirinnän vähäisyys saa jotkut opettajat pitämään häirinnän ehkäisyä merkityksettömänä.²⁷⁰

Miten koulun henkilökunta oppii ymmärtämään sukupuolista häirintää ja sen kytköksiä koulumaailmaan?

Sukupuolinen häirintä kietoutuu helposti osaksi koulun kulttuuria, rakenteita, käytäntöjä, menettelytapoja ja opetussuunnitelmia, ellei siihen puututa. Elizabeth J. Meyer esittää kolme tekijää, joilla voidaan puuttua seksuaaliseen häirintään ja vaikuttaa myönteisesti seksuaalisen moninaisuuden hyväksymiseen:

- 1) Sukupuolinen ja seksuaalinen häirintä ongelmana pitää nimetä. Koululla tulee olla selkeästi lausuttuna, että koulussa ei sallita seksuaalisen suuntautumisen mukaista syrjintää.
- 2) Koulutuksen järjestäminen seksuaalisista suuntautumisista ja homofobiasta koko koulun henkilöstölle.
- 3) Sitouttaa opiskelijat hyväksymään myönteisenä seksuaalinen moninaisuus koulussa. Homo- ja transfobia ei voi olla osa koulukulttuuria.²⁷¹

Juhan (tutkija) mielestä homottelua pitäisi pyrkiä aktiivisesti estämään koulussa:

Nyt nuoret ja opettajat jätetään yksin. Rehtorien, koulutoimenjohtajien, kuntien ja valtion (lainsäätäjien) pitäisi kantaa vastuunsa asian hoita-

misesta parempaan kuntoon. Edelleenkään joka kunnassa ei ole perusopetuslain edellyttämää kiusaamisen, väkivallan ja häirinnän vastaista ohjelmaa.

Toimintatapoja on jo luotu kouluihin, mutta niiden käytäntöön pakeneminen takkuaa. Juha (tutkija) ehdottaa konkreettisia tekoja:

Varhaiskasvatuksen instituutioihin ja peruskouluihin pitäisi saada toiminnallinen tasa-arvo ja yhdenvertaisuussuunnittelu toimimaan. Tästä pitäisi säätää laissa, kuten nyt ylempien oppilaitosten kohdalla tapahtuu. Niiltä vaaditaan toiminnallista tasa-arvosuunnitelmaa. Sen tekemättä jättäminen pitäisi säätää rangaistavaksi ja tilannetta pitäisi viranomaisen seurata aktiivisesti. Myös ylempien oppilaitosten osalta, mitä ei nyt tehdä. Aika iso osa toisen asteen ja korkea-asteen oppilaitoksista on jättänyt suunnitelmat tekemättä tai tehnyt ne puutteellisesti. Koulutusta, tiedotusta ja kampanjointia tarvittaisiin. Jokaisen koulun/oppilaitoksen/kasvatusinstituution tulisi tehdä tätä suunnittelutyötä aktiivisesti ja konkreettisesti sekä ottaa mukaan kaikki yhteisön jäsenet, lapset ja nuoret mukaan lukien. Lisäksi erilaisilla kiusaamisen vastaisilla ohjelmilla voisi olla osansa (esim. KiVa-hanke), mutta siinä pitäisi käsitellä aktiivisesti seksuaalisoitunutta ja sukupuolittunutta väkivaltaa ja kiusaamista huomioiden myös vähemmistöasiat.

Sopimukset ja julkilausumat eivät kuitenkaan riitä. Erityisesti opettajat ovat sanoneet kaipaavansa taitoa vuorovaikutustilanteeseen, jossa on puututtava kiusaamiseen, nimittelyyn ja seksuaaliseen häirintään. Väliintulo on koettu erityisen vaikeaksi, koska tilanteita ei ole harjoiteltu.²⁷² Väliintulon tekee vaikeaksi myös se, että ennalta on vaikea tietää, millaisiin muihin ilmiöihin kiusaaminen, häirintä tai nimittely liittyy. Kuten ensimmäisessä ja toisessa luvussa on esitetty, seksuaalinen häirintä saattaa kietoutua kohteen seksuaaliseen suuntautumiseen, sukupuolen moninaiseen kokemiseen, etniseen alkuperään tai vaikkapa uskontoon.

Jokaisessa työyhteisössä ja koulussa vaikuttavat sosiaaliset normit ja arvot. Niihin vaikuttavat myös hallinto ja johdon käsitykset. Hallinnon ja johdon toimijoilla on henkilökohtaiset arvonsa, johtamistyylinsä, ammatilliset painopistealueensa ja tapansa panna nämä täytäntöön. Ne heijastuvat yhteisön sosiaalisiin normeihin, yhteisön ihmissuhteisiin ja jokaisen

toimijan tapoihin työskennellä yhteisössä. Nämä vaikuttavat kokemuksiin siitä, millainen työyhteisö tai koulu on, sekä siihen, millä tavalla toimijat yhteisössä reagoivat esimerkiksi seksuaaliseen häirintään. Seksuaalisen häirinnän ennaltaehkäisyssä koulun hierarkkinen vuorovaikutus työyhteisönä on avainasemassa. Esimerkiksi koulussa opettajien väliintuloa häirintätilanteissa helpottaa se, että he tietävät saavansa koko työyhteisön tuen väliintulolleen, oli kyse sitten oppilaiden välisestä, opettajien välisestä tai opettajan ja oppilaan välisestä seksuaalisesta häirinnästä. Puuttuvan opettajan roolimalli ei riitä, jos koulussa on aistittavissa, että seksuaaliseen häirintään suhtaudutaan muuten ylimalkaisesti ja siihen puuttuvaa henkilöä pidetään huumorintajuttomana ja pikkumaisena.²⁷³

Esimerkiksi koulussa opettajan oma henkilöhistoria kokemuksiineen, opetusfilosofia, identiteetti ja koulutus vaikuttavat hänen työskentelyynsä niin toisten opettajien kuin oppilaiden kanssa.²⁷⁴ Useimmat opettajat myös tiedostavat, miten nämä seikat vaikuttavat koulutyöhön. Heillä on tietoa ja valmiuksia mutta ei tukea niiden käyttämiseen työyhteisössä.

Lähtökohta seksuaalisen häirinnän ennaltaehkäisyssä ei kuitenkaan voi olla se, millaisen opettajankoulutuksen opettaja on saanut ja millaisia ovat hänen elämäkokemuksensa tai oma sukupuoli- ja seksuaali-identiteettinsä sekä herkkyytensä puuttua ja tulla väliin häirintätilanteessa. Opettajat kaipaavat puuttumiselleen tukea siitä yhteisöstä, jossa he työskentelevät. Seksuaalisen häirinnän ehkäisyssä ovat avainasemassa yhteisön suunnitelmallisuus ja sopiminen sekä yhteisön julkilausuma, johon koko yhteisö sitoutuu. Julkilausuttuna pitää olla myös se, miten tukea kollegaa, kun hän on päättänyt puuttua yhteisössä paljastuneeseen seksuaaliseen häirintään.

Elizabeth J. Meyer pitää tärkeänä koulujen seksuaalisen häirinnän ennaltaehkäisyssä myös perheiden ja vanhempien sitoutumista koulun julkilausuttuihin sopimuksiin. Hän vetäisi vanhemmat mukaan aktiivisesti kehittämään käytäntöjä kiusaamisen ja häirinnän lopettamiseen koulussa.²⁷⁵ Peruskysymys seksuaalisessa häirinnässä on, mitkä ovat hyväksyttävän käytöksen rajat ja millaista tapakulttuuria yhteisössä noudatetaan. Häiritsijä tai häirinnän kohde ei voi sitä yksin päättää. Yhteisössä, kuten koulussa ja työpaikalla, luodaan yhteinen tapakulttuuri ja sopivan käytöksen rajat. Häiritsijäosapuoli ottaa väistämättä riskin, kun rikkoo sovitut rajoja.

Samalla tavalla kuin opetamme lapsia kotona, varhaiskasvatuksessa ja koulussa pöytätapoihin, käsien pesuun, kiittämään ja tervehtimään, voimme opettaa heitä toisen itsemääräämisoikeuden ja intiimirajojen kunnioittamiseen. Kuvataiteilija ja taidekasvattaja Kalle Hamm peräänkuuluttaa seksuaalisen häirinnän ennaltaehkäisyssä maailmankansalaisen etiikkaa. Hamm esittää, että vähemmistötkin on otettava huomioon:

Se on etiikka, joka ei lähde valtakulttuurista.

Yhteisöllinen sopiminen vaatii myös ulkopuolista tukea. Tämä tuki tulee lainsäädännön avulla. Valtion sitoutuminen seksuaaliseen häirinnän ennaltaehkäisyyn antaa tuen instituutioille ja niiden yksittäisille toimijoille ja heidän keskinäisille sopimuksilleen.

Voisivatko yhteiset pelisäännöt koulussa ja työpaikoilla olla avuksi tapakulttuurin muuttumisessa?

Toisessa ja kolmannessa luvussa on tullut jo esille, että seksuaalinen häirintä toisin kuin seksuaalirikokset ovat usein aivan arkisia toimintatapoja, joita ei ole nimetty rikoslaisissa. Usein häirintä on tilanteeseen sopimatonta arkista huonotapaisuutta toista ihmistä kohtaan. Seksuaalisen häirinnän ehkäisyssä korostuukin tapakasvatus kotona, varhaiskasvatuksessa ja koulussa sekä tasa-arvotyö työpaikoilla ja katseen kiinnittäminen työyhteisöjen puhe- ja toimintatapoihin yhteiskunnan tuella.

Rikosuhripäivystäjä Niina toteaa, että ongelmana seksuaalisen häirinnän ehkäisyssä on:

– – että ei ole yhteisiä pelisääntöjä. Esimerkiksi sosiaali- ja terveysalalla työskenteleville pitäisi opettaa jo opintojen alussa, mitkä ovat selkeät säännöt siihen, miten ammattilainen puolustaa itseään ennen kuin asiakas kohdataan. Hän kehottaa pohtimaan, mitkä ovat alan omat käytännöt eri tilanteissa siihen, mitkä on välineet, joilla saa suojata oman intiimirajansa. Esimerkiksi hän ehdottaa, että voisi sanoa suoraan, että palvelu loppuu jos käytös ei muutu.

Niinan mukaan ihmisten pitäisi myös tiedostaa oma puhetapansa, mikäli haluttaisiin asenteiden muuttuvan esimerkiksi työyhteisöissä:

Sijaisuus jatkuu, kun pidät pomon tyytyväisenä -lausahduksista pitäisi päästä eroon.

Erityisesti nuoret ovat työelämässä vaikeassa tilanteessa, ja he saattavat tietämättömyyttään kestää kohtelua, jota ei tarvitse sietää. Aikuisten ja työnantajien vastuu nuorten tasapainoisesta kehityksestä täysvaltaisena ja tasa-arvoisena yhteiskunnan kansalaisena kasvaa koko ajan.

Seksuaalisen häirinnän kannalta puhetavoissa on hyvinkin paljon korjaamisen varaa. Lausahduksilla ”rakkaudesta se hevonenkin potkii” ja ”pojat ovat poikia” sekä vetoamalla poikien kypsymättömyyteen, biologiaan tai poikamaisuuteen selitetään ja oikeutetaan poikien ja miesten tekemä seksuaalinen häirintä. Huorittelussa ja homottelussa on usein tapana syyllistää kohde, seksualisoida tilanne, tehdä tilanne luonnolliseksi, liittää huorittelu murrosikäisten tavanomaiseen puhetapaan tai kiistää huorittelu. Huorittelu ja homottelu normalisetaan tavalla, jossa on hyvin vaikea osoittaa loukkaantumista tai huorittelun ja homottelun pitämistä moitittavana. Sosiologi Sanna Aaltosen mielestä ongelmallista häirinnässä on, että esimerkiksi häirinnästä puhuvalle naiselle annetaan monissa yhteyksissä mahdollisuus vain kielteisiin positiioihin, joita ovat esimerkiksi se, että nainen olisi itse käyttäytymisellään provosoinut häirintään, hän on huumorintajuton tiukkapipo tai avuton uhri. Myös poliisi joskus uusintaa tätä puhe- ja ajattelutapaa. Media käyttää poliisia usein lähteenään, ja siten puhe- ja ajattelutavat siirtyvät usein median kautta yleisölle.²⁷⁶

”Tytöt ovat tyttöjä” -sanaparrella taas peitellään tyttöjen mahdollisesti huonoa käyttäytymistä sekä sitä, että tytötkin voisivat olla häirit-sijöitä. Tyttöjä pidetään ja he itsekin pitävät itseään murrosiässä poikia kypsempinä, ymmärtävämpinä, vastuullisempinä ja anteeksiantavampi-na, mikä estää huomaamasta tyttöjen huonoa käytöstä.²⁷⁷

Haastatteluissa asenteiden muutosta kaivattiin myös siihen, miten seksuaalinen häirintä ja naisten vähäpukeisuus liitetään yhteen. Monesti naisten vähäpukeisuutta ja provosoivaa pukeutumista pidetään oikeute-na seksuaaliseen häirintään. Yleinen tapa kommentoida naisten pukeu-tumista on tämä:

Naiset voivat itse vaikuttaa siihen, miten heihin suhtaudutaan. Pukeu-tuminen on yksi osa kokonaisuutta. Hyvä kysymys on, että miksi naiset

pukeutuvat ”paljastavasti”? Jos he hakevat huomiota, niin silloin on turha valittaa siitä, että joku mies tuijottaa. ”Sitä saa mitä tilaa.”

Paljastava pukeutuminen ei kuitenkaan ole perimmäinen syy häirintään, koska esimerkiksi hunnutetut naiset kokevat maailmanlaajuisesti seksuaalista häirintää. Monet haastateltavat tulkitsivatkin, että seksuaalinen häirintä liittyy enemmän sukupuoleen kuin pukeutumiseen ja asenteet harvoin muuttuvat itsestään. Haastateltavien mukaan asenteiden muutos tarvitsee ylläkkeen, esimerkiksi lain, joka suojelee kansalaisia.

Asennemuutosta kaivattiin muun muassa siihen, millä tavalla yleisesti ajatellaan, että seksuaalinen häirintä olisi jollakin tavalla teon kohteen eli uhrin syy. Muutosta kaivattiin myös ajattelutapaan, että pukeutumistapa tai humalatilasta oikeuttaisivat jollakin tavalla seksuaalisen häirinnän ja huutelun. Haastateltavat korostivat myös sitä, että ahdistelu ja häirintä on liiaksi sukupuolitettu keski-ikäisten miesten normaaliksi käyttäytymiseksi. Romantisoidut tulkinnat seksuaalisesti erotisoidusta julkisesta tilasta oikeuttavat seksuaalisen häirinnän jonkinlaisena myönteisenä kosiskeluna. Romantisoitujen ajattelutapojen mukaan julkisessa tilassa toimisi etiketti, jonka mukaan miehillä on oikeus arvioida ja arvostella naisten ulkonäköä, vihellellä ja huudella.²⁷⁸ Sanna Aaltosen tutkittava kuvaa romantisoitujen hyvin tyypillistä häirintätilannetta:

Ahdistelija voi olla juonut ja vaikka huudella kaikkea rivoa. Minullekin on huudeltu, mutta en minä siitä välitä. Voisi sanoa sitä mieluimmin kohteliaisuudeksi.²⁷⁹

Usein seksuaalinen häirinnän ajatellaan olevan myös tietoista. Haastateltavat korostivat sitä, että valtaosa seksuaalisesta häirinnästä tapahtuu tuttujen kesken työpaikalla, kotona ja lähipiirissä kasvotusten mutta myös tekstiviesteillä ja puhelimitse. Usein se on myös tiedostamatonta ja tahatonta, erilaisten tapa- ja tulkintakulttuurien yhteentörmäys. Sanna Aaltosen tutkimukseensa tekemässä ainekirjoitustehtävässä nuori kuvasi osuvasti tämäntapaisia käsityksiä:

Varmaan suurin osa ahdistelusta tapahtuu paikoilla joissa voi jossain määrin olla tarkoitus olla kiinnostunut [vastakkaisesta] sukupuolesta (baari, festarit, discot yms.) Ja siellä on yleensä myös paljon kännisiä ihmisiä, jotka eivät tunnetustikaan aina tiedä, mitä he tekevät.²⁸⁰

Voisiko jämäkkä rajojen asettaminen vähentää seksuaalista häirintää?

Seksuaalisen häirinnän ennaltaehkäisyssä avainsana on tietoisuus omasta ja toisen ihmisen koskemattomuudesta. Kari Väestöliitosta korostaa omien rajojen tunnistamista:

Ymmärtämällä, mitkä ovat omat seksuaalioikeudet ja omat rajat (mitä ei tarvitse hyväksyä). Olemalla tietoinen omasta kehon koskemattomuudesta – myös sanallisesta tai henkisestä. Olemalla tietoinen, että omia henkilötietoja (kuvat, koulu, nimi, kaverit) voidaan käyttää epämääräisiin tarkoituksiin. – on ihmisiä, jotka ovat kiinnostuneita seksuaalisesti nuoruuskäisistä ja toimivat omien mielitekojensa pohjalta huomioimatta sitä, mitä tämä voi aiheuttaa nuorelle.

Kasvatuksen ensisijaisena lähtökohtana seksuaalisen häirinnän ennaltaehkäisyssä on kasvattaa lapset ja nuoret asenteisiin ja tapoihin, jotka tukevat jokaisen yksilön oikeutta koskemattomuuteen, vapauteen ja itsemääräämiseen. Aikuisilla lähtökohtana on saatua perustaa vasten luoda työyhteisöihin yhteiset seksuaalista häirintää ehkäisevät sosiaaliset toimintatavat. Työyhteisöjen tasa-arvosuunnitelmatyössä se tarkoittaa, että otetaan keskusteluun työntekijöiden kesken myös se, millaisia toimintatapoja kullakin on ja mitä toimintatapoja kukin sallii työyhteisössä toiselle. Joillekin ihmisille on luontevaa kosketella ja halailia työtovereitaan kannustavasti. Toinen voi kokea tämäntapaisen käytöksen häiritseväksi ja ehkä seksuaalisesti epämiellyttäväksi.

Työpaikoilla kaivataan yleisesti menettelyohjeita sukupuolisen ja seksuaalisen häirinnän varalle. Tasa-arvosuunnittelu on katsottu yhdeksi tärkeäksi työkaluksi sekä menettelyohjeiden luomisessa että häirinnän ennaltaehkäisyssä. Olennaista ei ole aina niinkään se, mitä katsoo tai sanoo, vaan *miten* katsoo ja sanoo. Työyhteisössä kollegan äidillinen taputtelukin voi olla seksuaalista häirintää, kun käytettyjä ilmeitä, eleitä, tekiä, teon kohdetta ja tekotilannetta tarkastellaan kokonaisuutena.

Eräs nuori Sanna Aaltosen tekemässä tutkimuksessa toteaa:

Nuorten mielestä koskettaminen ilman lupaa on jo henkilökohtaisen koskemattomuuden loukkaus. Ruumiillista koskemattomuutta voi loukata heidän mielestään myös ilman fyysisyyttä. Tuijottaminen on iholle tule-

mista, jonka voi tuntea: Se [miesopettaja] tuijotti mua herkeämättä niillä synkillä, väsyneillä silmillään – tuntui kuin se olisi riisunu mua katseellaan. – Ensin mä tein tehtäviä kylki tauluun päin. Sitä se ei sulattanut alkuunkaan vaan sijoitti mut yksin istumaan niin että vain se sai istua mun vieressä. – Kerrankin siinä istuessaan se sitten laski kätensä mun polvelle ja siirsi sitä hitaasti ylöspäin.²⁸¹

Jo aiemmin on mainittu, että nuoret puhuttelevat toisiaan hyvin reh-vastelevalla kielenkäytöllä. Mutta entä jos se suuntautuu opettajaan? Mitä pitäisi tehdä, jos oppilas huutaa opettajalle: ”Pidä suus kiinni vi-tun huora!” Rikosuhripäivystäjä Niinan mielestä koulun ilmapiirin ja työrauhan säilyttämiseksi asiaan pitäisi puuttua heti ja huutelusta tulisi seurata rangaistus. Kapinointi on eri asia kuin opettajan puhutteleva vitun huoraksi. Haastatteluissa jäi vaikutelma, että nuoret ovat aina olleet haasteellisia kasvatettavia. Vanhemmilla ja opettajilla on kuitenkin nykyään yhä vähemmän aikaa ja mahdollisuuksia olla läsnä nuorten ja lasten elämässä, ja he ovat etääntyneet toisistaan. Pahaa oloa puretaan hyväntahtoiseenkin, kannustavaksi tarkoitettuun kosketukseen ja opet-tajalle saatetaan äyskäistä: ”Älä käy kypälöimään!”

Toista voi koskettaa fyysisesti, sanoin, katsein, elein ja ilmein. Nämä kaikki osa-alueet ovat muistamisen arvoisia, kun halutaan kasvaa ja kas-vattaa tietoisiksi omasta ja toisen koskemattomuudesta. Haastateltavani Ella sanoo osuvasti:

Kosketuksen voima on suuri. Se on sitä niin hyvässä kuin pahassa.

Miten mediassa olevaa seksuaalista häirintää voisi ehkäistä?

Poliisina toimivan Matin huoli on erityisesti median vaikutus nuoriin ja toimintatavat internetissä. Hänen ehdottaakin ehkäisykeinoksi media-kasvatusta:

– mediakasvatukseen tulisi satsata enemmän. Mielestäni ei ole tarvetta erotella seksuaalista häirintää muusta kokonaisuudesta. Hyvät medi-alukutaidot antavat valmiuden suojautua rikoksen uhriksi joutumiselta virtuaalimaailmassa.

Nuorilta ei pidä kieltää internetin käyttöä. Internetkeskustelut ovat myös paikkoja, joissa nuoret neuvottelevat ja väittelevät esimerkiksi sukupuoli-moraalista: mikä on hyväksyttävää seksuaalisuutta, mikä on oikeanlaista seksuaalisuutta työille ja pojille ja mikä on vääränlaista ja tuomittavaa. Internetissä on myös sivustoja, jotka antavat tietoa ja suojelevat nuoria ajautumasta ei-toivottuun käyttäytymiseen.²⁸²

Vanhempia tarvitaan muun muassa nettikäyttäytymiseen ohjaamisessa. Vanhempien tekemä nettikäytön valvonta on avainasemassa seksuaalisen häirinnän ennaltaehkäisyssä, koska nuoret ja lapset itse harvoin kertovat häirinnästä vanhemmilleen. Vain 15 prosenttia häirinnän kohteeksi joutuneista tytöistä kertoo asiasta jollekin aikuiselle.²⁸³ Virtuaalipoliisi korostaa vanhempien esimerkin voimaa virtuaalimaailmassa. Matti (poliisi) toteaa:

Avoin vastavuoroinen keskustelu lapsen kanssa netin käytöstä ylipäättänsä. Nuorten ja heidän vanhempiensa netin käytön välillä on kuitenkin melkoinen kulttuuriero ja virtuaalimaailmassa lapsilta ja nuorilta puuttuu aikuisten tuki ja malli. Koska nuoret ovat usein nokkelampia käyttämään tietokoneita, helposti ajatellaan, että he eivät tarvitsekaan aikuisen läsnäoloa. Näinhän asia ei kuitenkaan ole. Aikuisen pitää saattaa nettitaitonsa ajan tasalle, jotta voisi opettaa turvallista nettikäyttäytymistä myös lapselleen.

Matti (poliisi) jatkaa, että poliisilla on myös avainasema puuttua erityisesti vakavaan seksuaaliseen häirintään internetissä:

Asia on tärkeää ilmoittaa poliisille, vaikka omalla kohdalla häirintä tai hyväksikäyttö ei olisikaan edennyt pidemmälle. Tällainen rikollisuus on piilorikollisuutta ja harvoin tulee poliisin tietoon ilman, että joku siitä ilmoittaa. Usein tekijän jäädessä kiinni esitutkinnassa löytyy vastaavanlaisia tekoja lisää. Tekijöillä on lukuisia yrityksiä ja kontakteja.

Kari Väestöliitosta ehdottaa seksuaalikasvatukseen:

Nuorten olisi hyvä tarkastella, millaisia tunteita ja tuntemuksia sekä ajatuksia esim. median luoma kuva naiseudesta, miehuudesta, rajoista, seksuaalisuudesta vrt. seksistä herättää heissä. Käymällä keskustelua esim. kavereiden, vanhempien, kuraattorin tai terveydenhoitajan kanssa asiasta.

Kari toteaa, että usein vaaditaan aikuisen aloitusta keskustelulle ja jatkaa:

– – *mutta rohkaisisin nuoria aloittamaan keskustelun ns. arvokeskustelun aikuisen kanssa ja haastamaan aikuisia keskusteluun.*

Olisiko ihmissuhdetaitojen opettaminen ratkaisu seksuaaliseen häirintään?

Rikosuhripäivystäjä Niinan mukaan nuorten pitäisi tietää itsemääräämisoikeuden ohella paljon enemmän ihmissuhteista, etenkin nuoremman ja vanhemman henkilön välisestä seksuaalisesta suhteesta. Hän esittää:

Nuorten pitäisi saada seksuaalikasvatusta luontaisena osana kasvua ja kehitystä esimerkiksi rippikoulussa ja koulun terveystiedossa, johon ei kuulu yhdyntä vaan se kaikki muu. Nuorilla on tiedonjano ja halu puhua. Pedagogisesti tytöt ja pojat voisivat ensin omissa ryhmissään ja sitten yhdessä.

Kasvatuksellisesti seksuaalisen häirinnän ennaltaehkäisyssä olisi syytä nostaa esille myös nuorten oma kulttuuri ja elämä poissa aikuisten katseelta sekä vastuu itsestään, kavereistaan ja ystävistään. Rikosuhripäivystäjä Niina korostaa aiempien haastateltavien tapaan vanhempien puuttumista ja rajojen vetämistä nuorten toimintaan:

Nuoria voi opettaa ennalta ehkäisemään riskejä heidän omissa riennoissaan esimerkiksi kotibileissä, kaupungilla, laivamatkoilla ja festivaaleilla. Esimerkiksi, humalaista kaveria ei jätetä yksin vaan häntä suojellaan joutumasta seksuaaliseen kanssakäymiseen. Kondomin käyttö on aina suositeltavaa. Jos nuori on kiinnostunut henkilöstä, joka on häntä selvästi vanhempi ja täysi-ikäinen, nuorta kannattaa suositella ottamaan asia puheeksi ensin vanhempien kanssa. Vanhemmat voivat auttaa nuorta pohtimaan: mitä suhde merkitsee molemmille, mitä kumpikin haluaa tai ei halua suhteessa sekä mahdollisessa seksisuhteessa, millaiseen vastuuseen molemmat juridisesti suhteessa joutuvat. Juridinen vastuu seksisuhteesta alaikäisen kanssa on aina aikuisella. Tämä on hyvä molempien osapuolien tiedostaa ennen suhteen alkamista.

Herkkyyks ihmissuhdetaitoihin kehittynee kaiken aikaa eläen. Ensimmäiset ihmissuhdetaidot opitaan perheessä ja perheen sosiaalisessa verkostossa ja myöhemmin esimerkiksi leikkipuistoissa, harrastuksissa, päiväkodissa, koulussa, opiskelussa ja työelämässä. Koko ihmiselämä on jatkuvaa ihmissuhdetaitojen opettelua. Jokaisessa kehitysvaiheessa, elämänvaiheessa ja eri elämänalueilla kohdataan toisia ihmisiä, uusia ja vanhoja. Jokaisessa tilanteessa kerrataan, mitä tarkoittaa toisen koskemattomuus ja itsemääräämisoikeus sekä etsitään tapaa olla suhteessa toiseen. Uuden ihmisen kanssa mietitään, millainen tämä suhde on luonteeltaan ja mitkä ovat siinä toimimisen ehdot ja rajat. Lapsi miettinee uuden kaverin kanssa, mitä ja miten hänen kanssaan voisi leikkiä. Nuori paikantanee suhteen luonnetta seurustelukumppanin kanssa. Aikuiset tarkistavat eri elämänvaiheissa parisuhteensa tilaa ja sosiaalisen verkostonsa ihmissuhteita.

Ihminen ei opi ihmissuhdetaitoja yksin. Seksuaalikasvatus koulussa on oivallinen paikka käsitellä muutakin kuin seksiä. Sen sisällä voi käsitellä ihmissuhdetaitoja, ystävyyttä, toveruutta ja seurustelua. Seksuaalisuhde on vain yksi tapa olla yhdessä toisen kanssa. Seksuaalisuus on paljon muunlaistakin suhdetta toisiin kuin pelkkää seksiä. Nuoret toivovat ja tarvitsevat ihmissuhteiden luomiseen ja ylläpitämiseen toisten tukea ja apua. He tarvitsevat luonnollisia sosiaalisia tilanteita koetella ihmissuhdetaitojaan ja välineitä ottaa virheistä opikseen. Lapset ja nuoret oppivat parhaiten läsnä olevilta turvallisilta aikuisilta. Jos tällaisia ei ole lähellä, nuori etsii heidät itse. Tällöin on riski ajautua niin sanottuihin ei-toivottuihin suhteisiin, häirinnän ja hyväksikäytön kohteeksi.

Pitäisikö ihmisten liikkumavapautta rajoittaa?

Haastatteluissa tuli esille, että ennalta ehkäisevänä toimintatapana ei voi olla ihmisten toiminnan ja liikkuvuuden rajoittaminen. Ammattikorkeakouluopettaja Ellan mielestä tärkeää on oppia tilanneherkkyyteen:

— tilanneherkkyyks, ettei vaan porskuta eteenpäin, aistii ja tulkitsee ympäristön lähettämiä viestejä ja herkistyy sanattomalle viestinnälle —.

Monenlaiset ammatilliset taidot ovat siirrettävissä arjen taidoiksi. Ellan alalla ammattilaisten yleinen asenne kollegoihin ja yhteistyökumppa-

neihin antaa paljon välineitä siihen, että seksuaalinen häirintä loppujen lopuksi on heidän alallaan vähäistä. Ella korostaa:

Heidän alansa on sukupuolineutraali, – – vaikka naisten määrä on lisääntynyt niin sanottuja sukupuoliroolileikkejä on vähän. Alalla on tyypillistä tilanneherkkyys, kyky havainnoida, näkemisen taito, empatiakyky ja yleinen suvaitsevaisuus – – mahdollisia alakulttuureja sallitaan, yhteisö hyväksyy erilaisuuden – – opettajapuolella itsestään selvästi oletetaan, että opettajat tietävät, mitä heiltä odotetaan. – – Aikuinen on aikuinen toiselle ja monenlaisia rooleja hyväksytään.

Lapsia ja nuoria kohdellaan joskus myös ylisuojelevasti. Etenkin tyttöjä varoitellaan ja heidän seksuaalista käyttäytymistään rajoitetaan niin paljon, että heiltä riistetään kyky valvoa omaa seksuaalisuuttaan. Tutki ja Marjo Laukkasen mukaan internetkeskusteluissa suojelevat puhuvat ovat tytöille tiheämpiä ja raaempia kuin pojille. Samalla kun internet suojelee esimerkiksi vääränlaisilta tai liian varhaisilta seksikokemuksilta, se oikeuttaa seksuaalisuudeltaan ”vääränlaisten”, huoraksi nimettyjen tyttöjen henkisen ja fyysisen hyväksikäytön.²⁸⁴ Nuoret kuitenkin itse toivovat kykenevänsä hallitsemaan tilanteita ja luottamaan omiin kykyihinsä pitää ”kähmijät ja lääppijät kurissa”, kuten eräs tyttö Aaltosen tutkimuksessa toteaa.²⁸⁵

Lasten ja nuorten suojelua ei pidä ymmärtää siten, että heitä yritetään siinä varjella elämään normaalisti kuuluvilta haasteilta ja vastoinkäymisiltä. Suojelu tarkoittaa tässä yhteydessä, että kun nuoret kohtaavat itselleen ja kehitystasolleen haasteellisia asioita tai vastoinkäymisiä, vanhemmat ja muut aikuiset ovat tarvittaessa tukena ja apuna keskustelemassa heidän kanssaan.²⁸⁶

Tiivistetysti seksuaalisen häirinnän tunnistaminen tilanteisesti, tieto ja tiedostaminen ovat avaimia häiriöttömämpään yhteisloon ja asialliseen suhtautumistapaan kaikkialla, missä kaksi ihmistä kohtaa. Seksuaalisesta häirintäkokemuksesta puhuminen koetaan edelleen hankalaksi. Häirintäkokemus ja siitä puhuminen tuottaa häpeää. Mitä enemmän asiaa hävetään, sitä sanattomammaksi häirinnän kohde tulee.²⁸⁷ Kriittisen seksuaalikasvatuksen tulisikin antaa myös välineitä avoimuuteen seksuaalisen häirinnän kokemuksissa ja muille keinoja kohdata häiritty syylittämättä. Näitä asioita käsitellään seuraavaksi.

Kriittisyyttä seksuaalikasvatukseen

Mitä seksuaalikasvatuksessa opetetaan koulussa?

Nykyajan seksuaalikasvatus kouluissa on joutunut kriittisen katseen alle. Vuosisatoja se on ensisijaisesti rajoittunut yleisten seksiaktiperiaatteiden ja varovaisuussääntöjen esittämiseen sekä peloksi sellaista seksuaalisuutta kohtaan, jossa tavoitteena ei ole hedelmöityminen tai kumppanin läsnäolo.²⁸⁸

Seksuaalikasvatuksen toteuttamisessa eri kouluissa on havaittu suuria koulukohtaisia eroja. Aiheen on koettu tulevan myös liian myöhään käsiteltäväksi. Seksuaalikasvatusta on myös kritisoitu siitä, että se keskittyy liikaa persoonattomaan ja kliiniseen biologiaan, anatomiaan ja toimintaohjeisiin, esimerkiksi raskauden ja muiden riskien ehkäisyyn. Seksuaalikasvatuksen lähtökohtaa on pidetty myös liian heteronormatiivisena. Seksuaalikasvatuksen tavoitteena on ollut tiedon jakaminen ja siirtäminen tavalla, joka edistäisi nuorten seksuaaliterveystietoa ja kykyä tehdä päätöksiä omassa seksielämässä ja -käyttäytymisessä.²⁸⁹ Rikosuhripäivystäjä Niina suhtautuu kriittisesti nykypäivänä opetettavaan seksuaalikasvatukseen ja esittää:

— *siellä keskitytään liikaa yhdyntään ja se kaikki muu jää huomiotta.*

Oppikirjoissa onkin paljon kuvausta sukupuolielimien toiminnasta, ja seksistä puhutaan yhdyntänä²⁹⁰. Tutkija Katja Yesilova on perehtynyt Suomessa ilmestyneisiin ei-kristillisiin sekä tytöille että pojille suunnattuihin seksivalistusoppaisiin.²⁹¹ Hän esittää, että nuorten valistusoppaissa valistuspuhe rakentuu kahden huolen ympärille. Yhtäältä yritetään vastata siihen, miten ohjata nuorta tasapainoiseen ja eheään seksuaalisuuteen. Toisaalta ollaan huolissaan kasvatuksellisessa mielessä turvaseksistä eli raskaudenkeskeytyksistä ja sukupuolitartunnoista. Kiteyttäen tavoite on, että seksuaalisuutensa kanssa sinut oleva nuori myös käyttäytyy vastuullisesti.²⁹²

Nuorten keskusteluissa ja kasvattajien seksivalistusoppaissa on samansuuntaisia ajatuksia siitä, mikä on kokeilemisen arvoista ja ”oikeaa” sek-

suaalisuutta ja seksielämää.²⁹³ Lopulta nuori itse määrittää emotionaalisen turvallisuuden rajat huolimatta siitä, mitä yhteiskunta, vanhemmat ja kasvattajat haluavat tai toivovat. Esimerkiksi aikojen kuluessa nuorten keskuudessa on muuttunut käsitys, missä vaiheessa seksielämän voi aloittaa. Ennen se kuului etenkin tytöillä vain avioliittoon. Nykyään pohditaan aloittamisikää seurustelukumppanin kanssa ikärajoissa 13–19 vuotta.²⁹⁴

Mikä on seksuaalikasvatuksen ongelma?

Seksuaalikasvatus heteronormatiivisena kasvatuksena jatkaa vuosisataisia asenteita ja perinteitä. Seksuaalikasvatus tekee eroja voimakkaasti sukupuolen, seksuaalisuuden ja fyysisten piirteiden mukaan. Se samalla määrittelee seksuaalisuutta, sukupuolta ja fyysisiä ominaisuuksia tavalla, joka luokittelee ihmiset jyrkästi. Leena-Maija Rossi esittää kysymyksen, johon pitäisi myös seksuaalikasvatuksessa pysähtyä:

*Miksi siitä, että jollakulla on penis seuraisi se, että häntä pidettäisiin "luonnostaan" seksuaalisesti aktiivisempänä kuin sitä, jolla vastaavaa elintä ruumiissaan ei ole?*²⁹⁵

Valtaosa häirinnästä aiheutuu heteroseksuaalisuuteen liittyvien oletusten rakentumisesta sekä siitä, miten heteroseksuaalinen taustaoletus liittää sukupuolen ja seksuaalisuuden erottamattomasti toisiinsa. Siksi heteronormatiivinen seksuaalikasvatus tukee stereotyyppioita vallankäytön välineenä. Sen luomat sukupuoli- ja seksuaalinormit osoittavat tilaisuuksia seksuaaliseen häirintään niitä ihmisiä kohtaan, jotka kokevat sukupuolensa ja seksuaalisuutensa moninaisemmin.²⁹⁶

Parhaimmillaan seksuaalikasvatus tukee jokaista sukupuolesta ja seksuaalisuudesta riippumatta kasvamaan sinuksi oman seksuaalisuutensa kanssa ja toimimaan vastuullisesti. Lisäksi seksuaalikasvatus tarjoaa taitoa keskustella siitä, missä menee omasta mielestä miellyttävän ja epämiellyttävän huomion välinen raja, sekä rohkeutta purkaa ja haastaa näitä käsityksiä.²⁹⁷

Taiteen tohtori Karolina Kiil pitää jokseenkin ongelmallisena sitä, että seksuaalikasvatus perustuu edelleen luonnontieteellisesti hyväksytyyn kuvan katsomiseen ja tekemiseen. Erektiössä oleva penis on edelleen por-

noa, jota ei voi esittää esimerkiksi elokuvateatterissa. Himokasta, nautinnollista ja lihallista ihmistä ihannoidaan lähinnä viihdeteollisuudessa ja enimmäkseen esineellistävällä tavalla. Mainostajat pyrkivät tietoisesti kiihottamaan katsojaa seksuaalisesti alastomin rinnoin, takamuksin ja vatsaa esittävin mies- ja naiskuvin. Mieskuvakin on muokkautunut esteettisestä eroottiseen²⁹⁸. Siitä huolimatta seksuaalikasvatus etenee poikkileikkauskuvin, joilla Kiilin mukaan on lähinnä vierautta ja joskus inhoa tuottava vaikutus nuoriin. Genitaali-, yhdyntä- ja lisääntymiskeskeisellä sekä ehkäisy painotteisella seksuaalikasvatuksella ei ole mitään tekemistä nuorten toisen kohtaamisessa saatujen todellisten kokemusten kanssa.²⁹⁹

Kiilin mukaan nettipornon tyly ja yksioikoinen tuotanto ohjaa nuoria vertailuun oman kehon ja sen suoritusten sekä pornosta saadun kuvan välillä. Pahimmassa tapauksessa tämä kaikki saa nuoren inhoamaan omaa kehoaan, seksuaalisuuttaan, seksiä ja omaa alkuperäänsä, joka juontuu tavallisimmin seksin harjoittamisesta. Kiilin mukaan pitäisi olla enemmän hauskaasti esitettyjä kuvia sukupuolielimistä ja seksistä. Seksien perusolemus tulisi säilyttää seksuaalikasvatuksessakin.³⁰⁰

Seksin esittäminen genitaaleihin keskittyen on aiheena kielletty koulussa. Opettajat puhuvat pornahtavasta piirtämisestä. Joitakin nuoria kiinnostaa piirtää alapään juttuja, koska heidän heräävä viriiliytensä etsii perustelua oman kehon viriilydelle. Opettajat pitävät sitä loukkaavana ja jopa seksuaalisena häirintänä, koska heidän mielestään sisällöltään seksuaaliset kuvat muistuttavat pornografiaa. Kiilin mukaan opettajien tulkinta nuorten piirustuksista on harhaanjohtava.³⁰¹

Miten seksuaalikasvatusta voi toteuttaa koulussa?

Seksuaalineuvoja Tiina Rissanen pitää piirtämistä ja maalaamista hyvinä seksuaalikasvatuksen keinoina. Lasten ja nuorten kanssa voi piirtää, värittää ja maalata kehon eri osia. Piirrosten pohjalta voi yhdessä keskustella muun muassa seuraavista aiheista:

- 1) Mitkä ovat kehon eri osien tehtävät?
- 2) Mihin saa koskettaa?
- 3) Kuka saa koskettaa?

- 4) Millainen kosketus tuntuu hyvältä ja millainen pahalta?
- 5) Kenen kosketus tuntuu hyvältä ja kenen pahalta?³⁰²

Sukupuolieroja voidaan myös opettaa monella tavalla. Eräällä ruot-sinkielisellä ala-asteella lapset saivat piirtää itsestään kuvan sekä tyttönä että poikana. Tavoitteena oli tunnistaa sukupuolen eroja ja samankaltaisuuksia oman kuvan kautta. Keskustelun pohjaksi voidaan ottaa omat piirustukset mutta myös itse rakennetut kuvataulut. Esimerkiksi pehmo-pornolukutaidon oppimisessa toimivat hyvin aikakauslehdet ja nuorten lehdet, joista oppilaat voivat leikata annetun aiheen mukaisesti omasta mielestään seksistisiä kuvia tai seurusteluun ja ihmissuhteisiin liittyviä kuvia. Kuvista nuoret voivat koota kuvatauluja, joiden pohjalta pienryhmässä tai luokassa keskustellaan.

Seksuaalikasvatuksessa voi hyödyntää myös valokuvausta. Oppilaat voidaan panna kuvaamaan ympäristöään ja etsimään sieltä viitteitä esimerkiksi seurustelusta. Valokuvien avulla voidaan käydä keskustelua esimerkiksi seurustelusta ja siitä, millainen on hyvä seurustelusuhde, kuuluuko seksi seurusteluun ja missä rajoissa. Myös lyhyet suulliset tai kirjalliset kuvaukset omista tai toisten kokemuksista sekä internetissä olevan kuvamateriaalin ja keskustelujen tarkastelu voivat toimia seksuaalikasvatuksen työvälineinä.

Taidekasvatuksella voidaan vaikuttaa paljon. Kuvataiteilija Kalle Hamm esittää:

Teosten katselu, niistä keskustelu, kuva-analyysin tekeminen ja medialukutaito toimivat myös silloin, kun harjoitellaan seksuaalisesta häirinnästä vapaata elämää. Esimerkiksi museoiden räätälöidyt opastukset ja työpajat ovat paikkoja, joissa voi käsitellä tämäntapaisia asioita.

Hamm kuitenkin korostaa, että vaikka seksuaalisuus kuuluu lasten maailmaan, ei siihen kuulu seksi aikuisten määrittelemällä tavalla:

Lasten kanssa työskennellessä ongelmana on se, ettei seksi kuulu lapsen kokemusmaailmaan eikä heillä ole välineitä sen ymmärtämiseen. – – Taidekasvattajalla ei saa olla tabuja siinä, mitä voi katsoa.

Olennaista on ymmärtää, että seksuaalikasvatus ei ole vain tiedon jakamista. Se on yhtä hyvin itsen, toisten ja ympäristön tutkimista sekä

ennen kaikkea toisen koskemattomuuden ja itsemääräämisoikeuden kunnioittamisen taitamista.

Milloin kirkkoveneen piirtäminen koulun kuvataidetunnilla on kelvollinen oppitunnin tuotoksena?

Voidaan kysyä yhä uudelleen Kalle Hammin tapaan toisin sanoin: Milloin kirkkoveneen piirtäminen tulkitaan pornoksi? Kiilin tutkimus antaa siihen vastauksen: kuvataiteen tunnilla kirkkoveneen tai rakastelun piirtäminen on pornoa, mikäli opettaja ei uskalla tai rohkene esittää oppilaalle, miten kuvaa voidaan työstää edelleen, hioa ja viimeistellä. Nuoren provosointi- ja ärsyttämistarkoituksessa tehty viivapiirros saa opettajan ohjauksessa uuden merkityksen: pornosta kuvataidetunnin tutkielmaksi. Opettajan ehkä pitäisikin heittäytyä kuvataidetunnilla vuorovaikutukseen ja keskusteluun nuoren ja tämän seksiin viittaavien kuvien kanssa.³⁰³ Opettajan pitäisi johdatella tutkimaan, tietämään ja taitamaan.

Miten seksuaalikasvatusta voi toteuttaa monikulttuurisessa koululuokassa?

Sekä seksivalistusoppaissa että nuorilla yleisesti on käsitys, että jotkut tietyt teot johtavat aikuisten maailmaan tai aikuisten seksuaalisuuteen. Nuorten seksuaalisuutta osana tämänhetkistä kasvua ja nuorten kulttuuria ei käsitellä eikä myöskään sitä, että Suomi on monikulttuurinen. Keskuudessamme elää ihmisiä, joiden omaan kulttuuriin ei kuulu esiaviollinen seurustelu tai seksi, kuten aiemmissa luvuissa on esitetty. Heille länsimainen seksuaalinen vapaus, arkipäiväistynyt porno ja mainosten paljas pinta voivat kääntyä myös vaatimuksiksi tai velvollisuudeksi hankkia seksuaalisia kokemuksia, pukeutua paljastavammin, esittää puoleensavetävää ja halukasta sekä asettua haluttavaksi ulkonäön tai elämäntavan avulla.³⁰⁴

Anu Isotalon haastateltavat kuvaavat, että he muistavat hyvin kouluajalta tilanteita, joissa seksuaalisuudesta puhuminen oli tuntunut piinal-

liselta. Somalitytöt kokivat, että he ovat ikään kuin ”pakotettuja” kuuntelemaan suomalaisten koulukavereiden puhetta yhden illan jutuisista, nuorena koetusta ekasta kerrasta, seksistä poikaystävänsä kanssa, yhdyn-täsennoista ja viikonlopun vapaa-ajanvietosta sekä puhumaan aiheesta heille vieraalla tavalla. Tämä ei tarkoita, että nämä asiat eivät kiinnostaisi somalityttöjä. He keskustelevat näistä asioista mutta intiimimmin oman kulttuurinsa samaa sukupuolta olevien hyvien ystävien kanssa eivätkä julkisesti kaikkien kuullen.³⁰⁵

Islamissa on tapana, että lapset oppivat opettajan ja vanhempien kanssa käsi kädessä puberteettiin mennessä perusasiat lainopista. Siihen liittyvät perustiedot siitä, mikä on sallittua ja mikä ei esimerkiksi kuukautisten aikana ja milloin pitää suorittaa uskonnollisia velvollisuuksia. Avioliittoon liittyvät opit opitaan avioliiton yhteydessä. Islamilaisten maiden koulussa ei anneta minkäänlaista seksuaalikasvatusta ja biologian opetuksessa lisääntymisbiologiaa vain sivutaan. Islamilaisille nuorille länsimainen kuvauksellinen ja varhainen seksuaalikasvatus sekä puhe kuukautisista ja siemennesteistä yhdessä tyttöjen ja poikien kanssa onkin hämmäntävä, jopa nöyryyttävä kokemus. Jotkut muslimivanhemmat vastustavat kouluissa annettua seksuaalivalistusta, koska sen katsotaan yllyttävän liian varhaisiin seksikokeiluihin.³⁰⁶

Jehovan todistajat opettavat, että heidän oma järjestönsä ja yhteisönsä pystyy antamaan vastaukset useimpiin kysymyksiin. Seksuaalikasvatus nojaa Raamattuun, jota tulkitaan kirjaimellisesti. Myös romanikulttuuri tiiviinä ihmissuhde- ja tapakulttuurina katsoo, että oma yhteisö, suku ja perhe ovat ensisijaisia seksuaalimoraalin opettajia. On arvattavaa, että näin ollen koulun seksuaalikasvatus ei ole ihan ongelmaton myöskään romaneille ja Jehovan todistajille.

Kuvataiteilija ja taidekasvattaja Kalle Hammin mukaan seksuaaliseen häirintään ja seksuaalikasvatukseen liittyvässä keskustelussa tarvitaan eniten enemmän kulttuurien tapatumemusta. Kulttuurien väärinymmärrys voi johtaa laajaan vihakampanjaan. Hän kertoo kokeneensa tällaista eräässä nuorten työpajassa, jossa ulkomaalainen opettaja kannustavasti kosketti nuorta opiskelijaa ja tämä tulkitsi asian väärin.

Perustasolla kaikkia nuoria kuitenkin askarruttavat samat kysymykset seksuaalikasvatuksessa. Niitä voi käsitellä myös ottaen huomioon esimerkiksi seksuaalivähemmistöt ja eri uskontokuntiin kuuluvat nuoret. Opet-

taja voi hyödyntää pedagogista osaamistaan siinä, että erilaiset näkökulmat seksuaalisuuteen pääsevät luokkatilanteessa esille arvottomamatta ja arvostelematta, yhdenvertaisesti ja tasa-arvoisesti. Hän voi käyttää esimerkiksi aiemmin mainittuja työvälineitä, joiden avulla huomio kiinnittyy omaan tekemiseen ja tutkimiseen eikä olla niin alttiisti toisen katseen alla.

Työsuojelun toimenpiteet seksuaalisen häirinnän epäilyssä

Työpsykologi Olavi Parvikon mukaan työyhteisössä seksuaalista häirintää on kokenut 40 000 työntekijää. Seksuaalisen häirinnän kohteena parhaillaan on 10 000 työntekijää. Tavallisesti seksuaalisen häirinnän kohteeksi työssä joutuu nuori nainen. Häiritsijä on usein miespuolinen työtoveri ja asiakas, harvemmin esimies. Häirintäkokemuksiksi on koettu kaksimieliset vitsit, asiattomat huomautukset, fyysinen lähentely tai ehdotukset seksistä. Myös miehet kokevat näitä asioita työyhteisössä, mutta he mieltävät ne harvoin seksuaaliseksi häirinnäksi.³⁰⁷

Kuvataiteilija Kalle Hamm toteaa, että hän ei ole itse koskaan vienyt syrjintä- tai häirintäasiaa esimiehelle, työterveyslääkärille tai tasa-arvovaltuutetulle, koska ei ole kokenut häirintää tai syrjintää työyhteisössä. Hän kuitenkin korostaa, että voisi tehdä sen:

– – selkeässä syrjintätapauksissa sekä asiattomassa käytöksessä mutta olen huomannut, että suhtautumistapani on muuttunut homojen aseman parantumisen myötä herkemmäksi. Ennen vain sieti nimittelyä ja oppi salaamaan asioita, nykyään on helpompi puolustaa omaa olemassaolon oikeutustaan.

Mikä on työsuojelun tarkoitus?

Työsuojelun ja työturvallisuuslain tarkoitus on turvata ihmisiä arvostava luottamuksellinen työilmapiiri. Tunteiden esittäminen ja flirtti ei ole kiellettyä. Tavoitteena on puuttua asiallisesti työntekijöiden ja työyhteisöjen henkistä hyvinvointia estäviin epämiellyttäviin ja kielteisiin tilanteisiin työpaikoilla.³⁰⁸ Ihmiset ovat yksilöitä ja kokevat eri asiat seksuaalisesti häiritseviksi. Työyhteisö rakentuu yksilöistä, joiden on yhdessä sovittava työyhteisöön sopivat käytännöt häirinnän estämiseksi. Työyhteisössä toimivat sopimukset ja ohjeet seksuaalisen häirinnän tunnistamiseksi.

miseksi ja ehkäisyksi eivät voi tulla työyhteisön ulkopuolelta, vaan ne rakennettava aina yhdessä.

Mitä työturvallisuuslaki sanoo seksuaalisesta häirinnästä?

Työturvallisuuslain (2002/738) 4. luvun 18. §:ssä ja 5. luvun 28. §:ssä puhutaan häirinnästä ja epäasiallisesta kohtelusta.

Työturvallisuuslaki 5. luku 28. §:

”Jos työssä esiintyy työntekijään kohdistuvaa hänen terveydelleen haittaa tai vaaraa aiheuttavaa häirintää tai muuta epäasiallista kohtelua, työnantajan on asiasta tiedon saatuaan käytettävissään olevin keinoin ryhdyttävä toimiin epäkohdan poistamiseksi.”

Työturvallisuuslaki 4. luku 18. §:

”Työntekijän on työpaikalla vältettävä sellaista muihin työntekijöihin kohdistuvaa häirintää ja muuta epäasiallista kohtelua, joka aiheuttaa heidän turvallisuudelleen tai terveydelleen haittaa tai vaaraa.”

Milloin seksuaalinen häirintä on terveydellisesti haitallista?

Terveydelle haitallista seksuaalinen häirintä on silloin, kun teko aiheuttaa kohteelle terveys- ja turvallisuusriskin. Asioita, jotka saattavat aiheuttaa yksilöllisesti terveys- ja turvallisuusriskin, ovat esimerkiksi tunne joutumisesta puolustuskyvyttömään asemaan ja ahdistus. Ongelmana on, että ilmeiden, eleiden ja vihjailujen avulla tapahtuneen seksuaalisen häirinnän toteen näyttäminen työpaikalla on kuitenkin vaikeaa ja työsuojeluviranomainen tarvitsee aina näytön todetakseen, että lakia on rikottu. Työpsykologi Olavi Parvikko toteaa, että seksuaalinen häirintä on kuitenkin helpompi todistaa kuin muunlainen häirintä, esimerkiksi mitätöivät ilmeet ja eleet. Viranomainen haluaa aina todisteen häirinnästä. Sellainen voi olla esimerkiksi sähköposti- tai tekstiviesti, ulkopuolisen havainto ja osapuolten yhteinen näkemys.³⁰⁹

Onko häiritsijällä oikeusturvaa?

Etenkin työyhteisöissä häirinnästä epäilty tuomitaan usein yhteisöllisesti ennen kuin häirintävaihteita ei ole selvitetty. Suomalaisen oikeuskäytännön mukaan häirinnästä epäillyn on oikeus tulla kuulluksi. Epäilyllä on oikeusturva, vaikka kielteiset seuraamukset, kuten varoitus tai palvelussuhteen päättäminen, kohdistuvat häiritsijään. Tämän käytännön tarkoitus ei ole missään tapauksessa epäillä häirinnän kohteen kertomusta tapahtuneesta.

Tasa-arvolain (2005/232) mukaan työnantajan velvollisuus on turvata, että työntekijät eivät joudu sukupuolisen häirinnän tai ahdistelun kohteeksi. Seksuaalisuuden avulla tapahtuva häirintä on väline sukupuolisessa syrjinnässä, joka työnantajan on myös tunnistettava. Lain mukaan työnantajan tulee puuttua asiaan mutta ei tuomita epäiltyä ennen kuin asia on täysin selvitetty. Asian selvittäminen edellyttää, että se voidaan tehdä sekä häiritsijän että häirittävän kanssa neutraalissa ja luottamuksellisessa ilmapiirissä yhdessä ja erikseen. Molempia osapuolia tulee kuulla, vaikka epäiliskin häirinnästä kertovan tarinaa.³¹⁰

Milloin häirintäprosessin selvittäminen on tarpeen?

Häirintäprosessin selvittäminen on tärkeä myös silloin, kun kyseessä on perusteeton häirintäepäily. Huhu, juoru ja jatkuva takana puhuminen työkaverista ovat työpaikkakiusaamista. Jos häirintäprosessin selvittämisessä käy ilmi, että epäily on aiheeton, työnantajan on pidettävä huolta myös epäillyn kohteen maineen puhdistamisesta. Perusteettomassa häirintäepäilyssä myös niin sanotun kohteen tulee joutua toimenpiteisiin, joilla muun muassa turvataan, että hän ei itse joudu työpaikkakiusatuksi. Sovittelu on hyvä käytäntö sekä aiheellisissa että aiheettomissa häirintäepäilyissä, jos teko on tunnustettu. Sovitteluun voi hakea työpaikan ulkopuolisen ja puolueettoman sovittelijan.

Sovittelun tarkoitus on, että häirintäprosessin osapuolet voivat puolueettoman sovittelijan välityksellä kohdata toisensa luottamuksellisesti ja turvallisesti sekä vaikuttaa itse oman asiansa lopputulokseen. Sovittelu on uhrin ja tekijän välinen mahdollisuus käsitellä rikoksella aiheutu-

neiden fyysisiä, henkisiä ja aineellisia vahinkoja ja pohtia toimenpiteitä niiden hyvittämiseksi ja korvaamiseksi. Tavoitteena on saada aikaiseksi molempia osapuolia tyydyttävä sopimus. Sopimus voi koskea vahingonkorvausta tai muita toimenpiteitä, joilla asiassa päästään keskinäiseen sovintoon. Osapuolet voivat sopia vahingonkorvauksesta rahana, työnä tai muuna hyvityksenä.³¹¹

Sovittelu on aina vapaaehtoista, luottamuksellista ja maksutonta. Vapaaehtoisuus sovittelussa tarkoittaa, että sovitteluun osallistuminen on osapuolille aina vapaaehtoista. Sovittelun voi myös keskeyttää missä vaiheessa hyvänsä, jos osapuoli katsoo, ettei sovittelu etene tavoitteiden mukaisesti. Luottamuksellisuus tarkoittaa, että sovittelijat ovat vaitiolovelvollisia. Sovitteluun sovelletaan viranomaisten toiminnan julkisuudesta annettua lakia (621/1999).³¹²

Laki velvoittaa epäkohdan poistamista kokonaan. Työnantajan olisi tunnistettava oman työpaikkansa havaitut tai mahdolliset häirinnän muodot ja määriteltävä ne, jotta voisi toimia lain mukaan. Siksi työpaikoilla on tehtävä sopimus, mikä on sallittua ja mikä ei sekä millaisia seuraamuksia sopimuksen rikkomisesta tulee.³¹³ Uusien työntekijöiden aloittaessa työpaikassa työnantajan tulisi perehdyttämässä tehdä selväksi uusille työntekijöille työyhteisön toimintatapa seksuaalisessa häirinnässä. Seksuaalinen häirintä ei ole asia, joka vain tunnustetaan. Sen ehkäisemiseksi on tehtävä tietoisesti työtä joka päivä.

Toimintamalli seksuaalisen häirinnän ehkäisemiseksi omalla työpaikalla³¹⁴

- 1) Häirinnän tunnistaminen työpaikalla. Millaista häirintää meidän työpaikallamme on?
- 2) Mikä meillä on sallittavaa ja mikä ei? Häirinnän määrittely työpaikalla koko henkilöstön kanssa. Työkaluna voi käyttää esimerkiksi tasa-arvosuunnitelmaa³¹⁵.
- 3) Millaisia ovat meidän työpaikkaamme soveltuvat toimintatavat häirinnän poistamiseksi?

- 4) Miten ja kenelle meidän työyhteisömme ilmoitetaan häirinnästä?
- 5) Millainen on meidän työyhteisömme soveltuva tapa selvittää ja tutkia häirintäepäilyt eli miten selvittämisen prosessi etenee?
- 6) Mitkä ovat meidän työyhteisömme seuraamukset sopimuksen rikkomisesta? Häirintää koskevien sanktioiden määrittely koko henkilöstön kanssa yhdessä.
- 7) Millainen on meidän työyhteisömme sopiva tapa kaikkien työntekijöiden seurata häiriöttömäksi kehittyvää työyhteisöä?

Millaisia keinoja on puuttua häirintään työpaikalla?

Häirintää voidaan yrittää lopettaa monenlaisin menettelytavooin ja siirtä lempeistä toimenpiteistä kohti yhä kovempia otteita, ellei häirintää muutoin saada kitketyksi. Ratkaisevassa asemassa ovat häiritetty itse ja työpaikan esimies.

- 1) Häirinnän kohde sanoo häiritsijälle, ettei salli tämän tekoja.
- 2) Häirinnän kohde vie asian esimiehelle, työpaikan luottamushenkilölle tai työterveyshuoltoon.
- 3) Esimies antaa häiritsijälle suullisen tai kirjallisen varoituksen tai molemmat.
- 4) Esimies voi vaihdella työvuoroja, työpisteitä tai työtiimejä.
- 5) Häiritsijän työsuhde voidaan päättää tai jopa purkaa.³¹⁶

Hyvä käytäntö työyhteisöissä on, että työntekijöitä kehoitetaan pitämään päiväkirjaa häirinnäksi koetusta käyttäytymisestä. Se on tärkeää, jos häirintää joudutaan käsittelemään rikosoikeudessa, ammattiliitossa tai työsuojelupiirissä. Siitä on apua myös, jos ottaa itse yhteyttä esimerkiksi rikosuhripäivystykseen tai poliisiin vaikkapa vain varmistaakseen oman tulkintaansa tilanteesta. Häirintäprosessin selvittely on aina helppompaa, kun tapahtumat on dokumentoitu. Se auttaa asiaa käsitteleviä hahmottamaan häirinnän useuden, tilanteet, tavat ja keston ja sen, milloin normaali vuorovaikutus muuttui häirinnäksi.

Tiivistetysti seksuaalikasvatuksen tulisi kulkea rinnan seksuaalikehityksen kanssa. Seksuaalikasvatus on pitkälti ihmissuhteiden, toisen kohtaamisen ja koskemattomuuden, itsemääräämisoikeuden ja tilannetajun oppimista. Seksuaalisen häirinnän ennaltaehkäisyssä merkittävässä roolissa ovat yhdessä yksilö, yhteiskunta (lainsäädäntötyö) ja sen harjoittama politiikka eri aloilla.

Lainsäädäntötyö ja seksuaalinen häirintä

Yhteiskunnassa on tehty pitkään merkittävää työtä sukupuolten tasa-arvon ja seksuaalisen häirinnän ehkäisyssä. Tässä luvussa esitetään, mitä on tehty ja miten seksuaaliseen häirintään yhteiskunnassa nyt ja tulevaisuudessa suhtaudutaan.

Miten seksuaaliseen häirintään suhtaudutaan yleisesti?

Nykyään kiinnitetään entistä enemmän kaikkialla huomiota seksuaaliseen väkivaltaan ja seksuaaliseen häirintään. Ne on tiedostettu, niistä puhutaan julkisesti ja niihin yritetään vaikuttaa kansallisella ja kansainvälisellä lainsäädännöllä.

Kansainvälisesti on alettu kiinnittää huomiota raiskauksiin sota- ja konfliktitilanteissa myös Euroopassa. Muun muassa Jugoslavian sodassa käytettiin laajamittaisesti ja monimuotoisesti seksuaalista väkivaltaa sodankäynnin keinona. Yleisesti on tunnistettu ja tunnustettu, että kaikkialla, missä on sotia ja konflikteja, seksuaalinen väkivalta on järjestelmällinen osa sodankäyntiä. Dosentti Suvi Keskinen esittää, että raiskauksella häpäistään yksittäinen nainen. Raiskattu mies menettää miehisyytensä ja asemansa etnisyyksien välisten hierarkioiden rakentamisessa. Samanlaisesti häpäistään välillisesti koko etninen tai kansallinen ryhmä. Se on symbolisella tasolla osoitus ryhmän haavoittuvuudesta ja sen miesten kyvyttömyydestä puolustaa naisten, perheidensä ja kansansa kunniaa.³¹⁷

Euroopan unioni on puuttunut seksuaaliseen ja sukupuoliseen häirintään työpaikoilla. Työelämän tasa-arvodirektiivi 2002/73/EY tuli voimaan kaikissa EU:n jäsenmaissa vuonna 2002. Direktiivissä seksuaalinen häirintä määritellään sukupuoleen perustavaksi syrjinnäksi. Seksuaaliseksi häirinnäksi direktiivissä määritellään sellainen käytös, joka ilmenee ei-toivottuna sanallisesti, sanattomasti tai fyysisesti. Se on luonteeltaan sukupuolista käytöstä, jolla tarkoituksellisesti ja tosiasiallisesti loukataan henkilön arvoa erityisesti luomalla uhkaava, vihamielinen, halventava, nöyryyttävä tai hyökkäävä ilmapiiri.³¹⁸ Asiassa on myös toinen puoli. Rikosuhripäivystäjä Niina toteaa:

Kun seksistisen huumorin rajat on kyseenalaistettu, on tullut myös yhä enemmän ihmisten vähättelyä ja nimittämistä huumorintajuttomaksi.

Koulussa on myös kiinnitetty huomiota entistä enemmän, joskaan ei vielä riittävästi, seksuaaliseen häirintään ja seksuaalisesti ei-toivottuun

käyttäytymiseen. Niitä pidetään nykyään koulun ja koululuokan ilma-
piirille vakavana häirintänä.

Kuvataiteilija ja taidekasvattaja Kalle Hamm suhtautuu muutoksiin
hiukan epäilevästi. Hänen mukaansa edelleen riippuu paljon siitä, mis-
sä elää ja liikkuu:

*Taidemaailmassa saattaa olla jopa eduksi se, ettei ole ihan ”normitava-
raa”. – – On vaikea sanoa, onko loppujen lopuksi kyse suvaitsevaisuuden
lisääntymisestä vai vain kohteliaisuudesta tai sietämisen rajojen muutok-
sesta? Suvaitsevaisuus voi olla vain pintakoreutta.*

Kalle Hamm kuitenkin kiittelee lainsäädäntötyötä ja toteaa, että ny-
kyisin laki antaa enemmän suojaa ja mahdollisuuksia toimia kuin aiem-
min:

*Homoilla on laillisia oikeuksia. Nyt voi herkemmin sanoa takaisin, kun
on juridisesti olemassaolo tunnustettu. Ennen oli riski, että saa turpaan.
Laki antaa mahdollisuuden kammata vastaan – – työrooliin velvoittaa
laki ja laki antaa mahdollisuuden julkisemman esiintymisen homoille.*

Tasa-arvobarometri 2008:n tuloksien mukaan yhteiskunnassa on
viitteitä sukupuolten vähittäisestä tasa-arvoistumisesta, vaikka joissa-
kin asioissa, kuten seksuaalisessa häirinnässä, muutos on mennyt toi-
seen suuntaan: miesten harjoittama seksuaalinen häirintä näyttää lisään-
tyneen, ja korkeasti koulutetut naiset mainitsevat entistä useammin, että
heidän sukupuolestaan on haittaa työpaikalla. Raiskauskriisikeskus Tu-
kinaisen kriisipäivystyksen ja juristipäivystyksen tilastobarometri 2010
antaa samansuuntaisia tuloksia.³¹⁹

Uskontokunnat ovat avautumassa julkiselle keskustelulle. Tiede on
tullut sallivammaksi: Tieteenalojen välinen yhteistyö tuo väistämättä uusia
näkökantoja ja keskustelua. Pahimmillaan ne lujittavat vääriä käsi-
tyksiä ja ennakkoluuloja ihmisten seksuaalisuudesta ja sukupuolesta ja
luovat ”sallivia” keinoja sukupuoliseen ja seksuaaliseen häirintään. Par-
haimmillaan ne pohtivat, kuten yliopistonlehtori, sukupuolen, seksuaa-
lisuuden ja visuaalisen kulttuurin tutkija Leena-Maija Rossi esittää, mi-
ten sukupuoli ja seksuaalisuus vaikuttavat ymmärryskehikkona merki-
tyksille, joita ruumiille, ruumiin osille ja eri tyyille yhteiskunnallisesti
ja kulttuurisesti annetaan.³²⁰

Mediakuvaston rooli on moniulotteinen. Se on nostanut esille vai-etun ongelman, seksuaalisen häirinnän ja ahdistelun sekä hyväksikäytön. Ongelmatapausten tunnistaminen on helpottunut. Samalla häiritylle tai hyväksikäytetylle on luotu peilauspintaa omille kokemuksilleen ja niistä tehdyille tulkinnoille. Tämä on edesauttanut sitä, että henkilö voi itse tunnistaa ja tunnustaa kokeneensa jotakin sellaista, mikä ei yhteiskunnassamme ole oikein ja sallittua. Dosentti Suvi Keskinen nostaa esille myös mediakuvaston toisen puolen: julkinen puhe usein myös patologisoi uhreja ja esittää ilmiötä yksinkertaistavia aineksia. Keskinen mukaan esimerkiksi erilaiset terapeutit ja psykoammattikuntien edustajat ovat yhä enemmän ottaneet tai saaneet mediakuvastossa aihetta käsittelevän tulkintaoikeuden. Media on myös lietsonut moraalista paniikkia ihmisten lähiyhteisöihin.³²¹

Erityisesti feministinen kritiikki on Suvi Keskinen mukaan pystynyt vaikuttamaan siihen, että erilaisissa institutionaalisissa ympäristöissä, kuten poliisissa, oikeuslaitoksessa, sosiaalitoimessa ja perheammattilaisten keskuudessa, puhutavat ovat muuttuneet: uhria syyllistävä ja vastuuttava puhetapa on vähentymässä.³²²

Tasa-arvolain (2005/232) uudistus vuonna 2005 laajensi ja tarkensi sukupuoleen perustuvan syrjinnän käsitettä. Lakiin otettiin käännettyä todistustaakkaa koskevat säädökset, tasa-arvoaltuutettu sai oikeuden asettaa uhkasakon lain valvonnan tehostamiseksi, sukupuolisesta häirinnästä tuli lain tarkoittamaa syrjintää ja lain soveltamisala laajennettiin koskemaan muun muassa oppilaitoksia, vuokratyöntekijöitä, harjoittelijoita sekä tavaroiden ja palveluiden tarjontaa.³²³

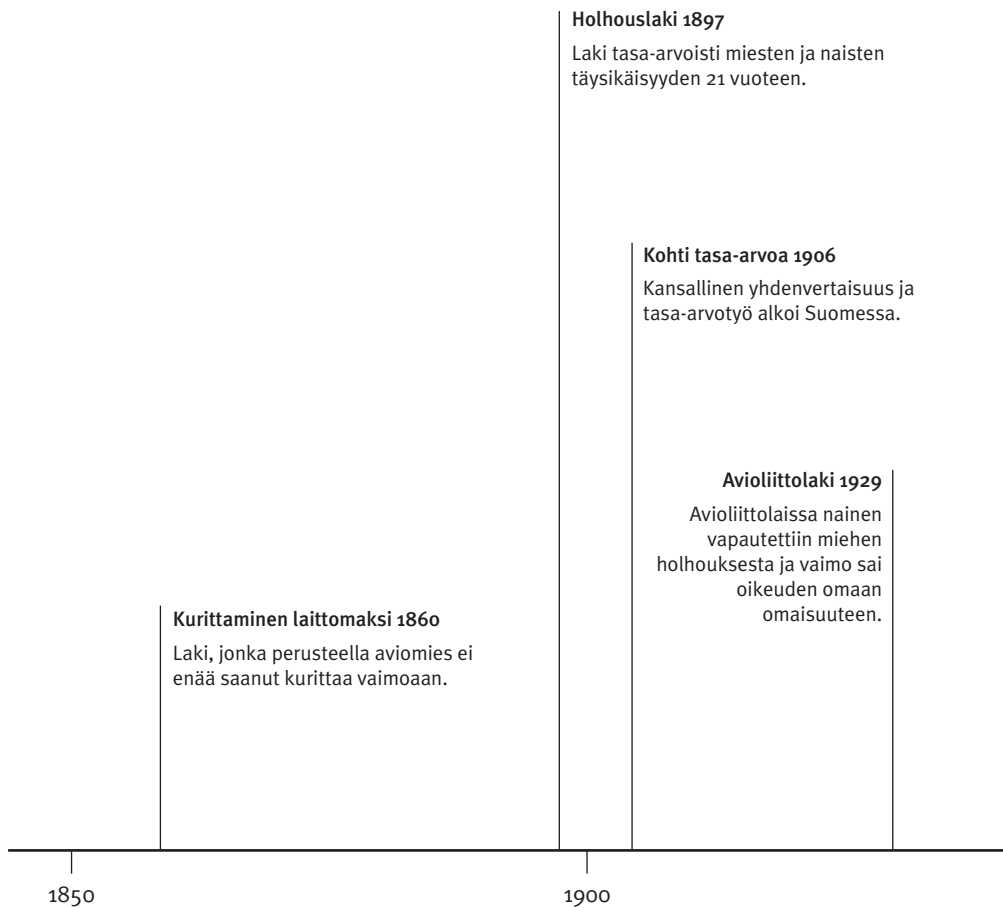
Miten lainsäädäntötyö on edistänyt seksuaalisen häirinnän ennaltaehkäisyä?

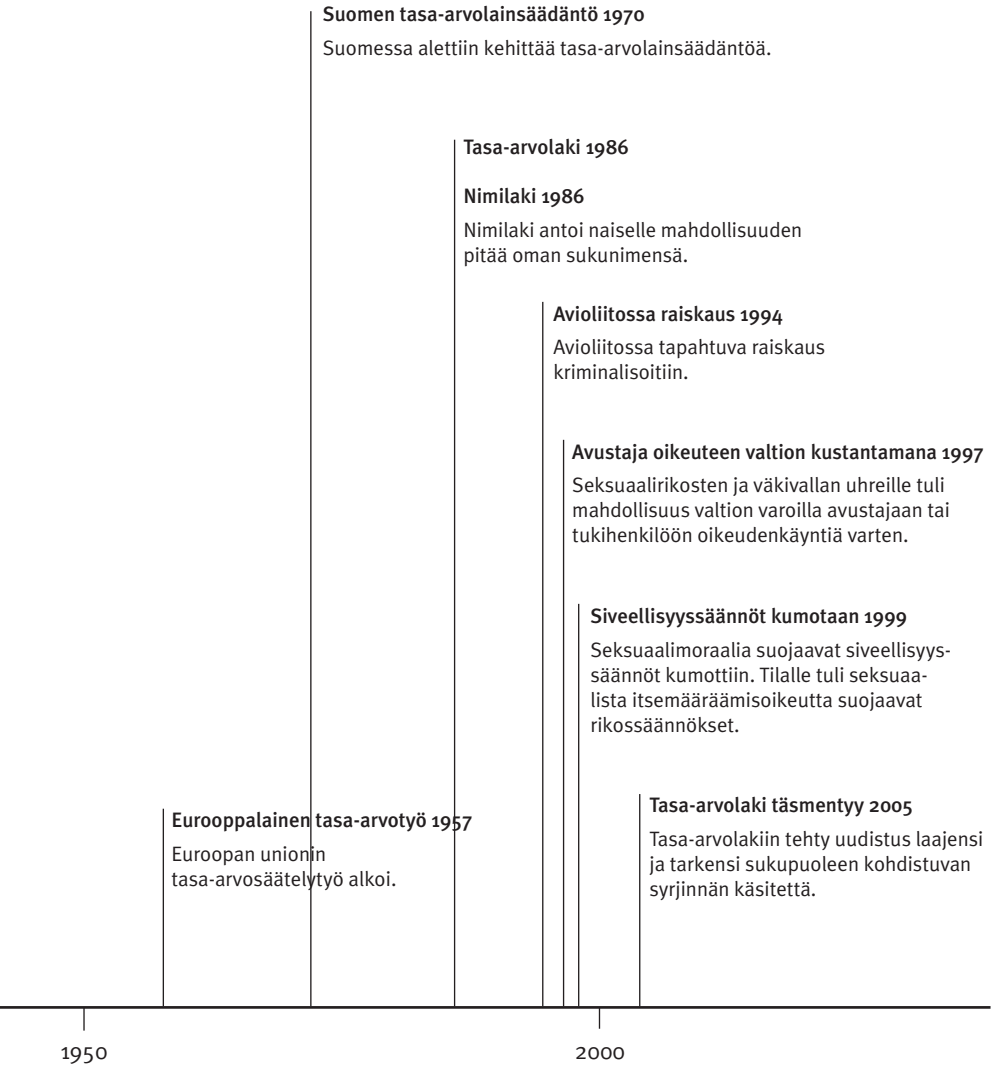
Kansallinen yhdenvertaisuus- ja tasa-arvotyö alkoi Suomessa vuonna 1906. Valtiopäiväjärjestys ja vaalilaki (1906/26) on ollut kaiken työn perusta. Oma tasa-arvolainsäädäntöä on kehitetty Suomessa jo vuodesta 1970. Suomea koskevan ylikansallisen syrjinnän vastaista säätelyä on kehitetty vuodesta 1948. Euroopan unionin tasa-arvosäätelytyö alkoi 1957.³²⁴

Suomessa on kuitenkin tehty jo vuodesta 1860 merkittäviä lainsäädännöllisiä muutoksia siinä, miten sukupuolet tasa-arvoistetaan yhteiskunnassa. Ne luovat välillisesti käsityksiä siitä, miten seksuaaliseen häirintään ja ahdisteluun sekä hyväksikäyttöön eli lyhyemmin seksuaaliseen kaltoinkohteluun Suomessa suhtaudutaan. Lainsäädäntö on pikkuhiljaa muotoutumassa koskemaan tasa-arvoisesti ihmisiä ja kansalaisia eikä vain tasa-arvoistamassa erilaisten erojen, esimerkiksi sukupuolen, seksuaalisuuden, rodun, etnisyyden, kielen ja uskonnon, kautta määritellyjä ihmisiä.

Seksuaalisen kaltoinkohtelun ehkäisyä edistävinä lakeina voidaan pitää muun muassa vuonna 1860 säädettyä lakia, jossa aviomiehen kuritusvaltaa alettiin pitää laittomana. Vuonna 1897 holhouslaki tasa-arvoisti miesten ja naisten täysvaltaisuusiän 21 vuoteen, ja jo vuonna 1919 nainen sai oikeuden ansiotyöhön ilman miehen lupaa. Merkittävä muutos tuli 1929 avioliittolaissa, jossa aviovaimo vapautettiin miehen holhouksesta ja vaimolle tuli oikeus omaan omaisuuteen. Myös avioero tuli mahdolliseksi.³²⁵

Välillisesti merkittävänä asenteita muuttavina lakeina voidaan pitää myös vuoden 1986 nimilakia, jossa nainen sai oikeuden pitää oman sukunimensä avioliitossa. Vuonna 1994 kriminalisoitiin avioliitossa tapahtuva raiskaus. Seksuaalirikosten ja väkivallan uhreille tuli mahdollisuus saada valtion varoilla avustaja tai tukihenkilö oikeudenkäyntiä varten vuonna 1997. Tärkeä lainmuutos on tapahtunut myös vuonna 1999, kun seksuaalimoraalia suojaavat siveellisyyssäännöt kumottiin ja niiden tilalle tuli seksuaalista itsemääräämisoikeutta suojaavat rikossäännökset. Väkinimkääminen muutettiin raiskaukseksi, joka lisäksi eriteltiin tekemuotojen mukaan törkeäksi raiskaukseksi ja pakottamiseksi sukupuoliyhteyteen. Tärkeää oli myös, että samalla kaikista seksuaalirikoksista tuli virallisen syytteen alaisia.³²⁶

Kuvio 2. Tasa-arvon edistäminen lainsäädännössä

Mitä uudistuksia lainsäädäntöön on tulossa?

Vuoden 2010 aikana on uutisoitu lakiehdotuksesta, jonka avulla halutaan helpottaa internetissä alaikäisiä ahdistelevien kiinniottoa. Suunnitteilla on, että jo alaikäisen tapaamisen järjestäminen seksuaalitarkoituksessa ja tapaamiseen houkuttelu ilman seksuaalista vihjailua kriminalisoitaisiin. Samalla myös poliisi saisi enemmän valtuuksia esiintyä internetissä väärällä henkilöllisyydellä. Niin sanottu grooming-pykälä on tulossa lakiin jo vuoden 2011 alussa, ja sen tavoite on, että laki kattaisi houkuttelun myös muualla kuin internetissä.³²⁷

Myös sammuneen seksuaalista hyväksikäyttöä ollaan esittämässä rikoslakiin raiskauksena. Tämä tarkoittaisi, että tulevaisuudessa sukupuoliyhteys puolustuskyvyttömän kanssa tuomittaisiin aina raiskauksena. Vastedes teosta ei voisi myöskään tuomita sakkoo. Vähimmäisrangaistus olisi vuosi vankeutta. Esittämässä ollaan myös seksuaaliseen tekoon pakottamista koskevan lainsäädännön tarkennusta. Esityksen tavoitteena on, että tekoa ei enää oikeudessa arvioitaisi puolustuskyvyttömyyden, esimerkiksi uhrin humalatilán, perusteella ja että pakottamisesta rangaistuksena olisi sakkoo tai vankeutta vähintään 14 vuorokautta tai enintään 3 vuotta.³²⁸

Viime vuosina asenteet seksuaalirikoksia kohtaan ovat koventuneet sitä mukaa kuin tieto rikosten aiheuttamista fyysisistä ja henkisistä vaurioista on kasvanut. Jos uudistukset toteutuvat, rangaistukset kovenevat erityisesti lapsiin kohdistuvissa seksuaalirikoksissa. Esimerkiksi alle 16-vuotiaan kanssa yhdynnässä ollut ei syyllistyisi enää hyväksikäyttöön vaan törkeään lapsen hyväksikäyttöön, jolloin myös rangaistukset kovenevat. Rangaistus olisi yhdestä kymmeneen vuoteen vankeutta.

Tiivistäen lainsäädäntötyöllä on merkittävä tehtävä siinä, millä tavalla seksuaaliseen häirintään makrotasolla yhteiskunnassa ja mikrotasolla työyhteisöissä ja kouluissa suhtaudutaan. Kaikki lait eivät suoraan kohdistu seksuaaliseen häirintään. Monet lait vaikuttavat välillisesti asenteisiin, käytäntöihin sekä ajattelu- ja toimintatapoihin. Säädetty laki velvoittaa heti, kun se astuu voimaan. Ihmisten toiminta- ja ajattelutapoihin sekä yleiseen tapakulttuuriin ne kuitenkin vaikuttavat hitaammin.

Lopuksi

Kirjassa on hahmoteltu sitä, mikä on seksuaalista häirintää, mitkä seksuaaliset teot määritellään rikoksiksi sekä missä menee seksuaalisen häirinnän ja ei-seksuaalisen häirinnän raja. Oikeaa vastausta ei ole. Seksuaalinen häirintä ei ole yksiselitteinen ja täsmällisesti nimettävä asia.

Seksuaalinen häirintä kokemuksena viittaa niin tapahtumiin ja olosuhteisiin kuin niiden väliin eroihin. Ne kytkeytyvät sosiaaliseen aikaan ja paikkaan, kuten suhteisiin, rakenteisiin ja instituutioihin ja niiden kautta ikään, sukupuoleen tai etnisyyteen. Seksuaalisen häirinnän kokemukset ovat kehossa koettuja, aistittuja ja kielellisesti jäsennettyjä. Ne kiinnittyvät tunteisiin, jotka saattavat määritellä koetun seksuaalisen häirinnän häpeälliseksi, inhottavaksi ja samanaikaisesti miellyttäväksi imarteluksi, flirtiksi tai jopa huumoriksi. Seksuaalisen häirinnän kokemukset arvioidaan ja arvotetaan aina niiden harmillisuuden tai harmittomuuden mukaan. Häirinnän kokemukset tulevat jaetuksi vain kielen avulla, eikä kieli taivu kaikkiin kokemuksiin. Tästä seksuaalisen häirinnän kokemuksellisesta kerrostuneisuudesta johtuu, että seksuaalisen häirinnän termi ja sen soveltaminen näyttävät olevan jatkuvan neuvottelun tilassa. Siihen vaikuttavat tekijät, teon kohteet, tekotilanteet ja tapaukset, joissa termiä sovelletaan.³²⁹

Seksuaalisen häirinnän ehkäisyssä paras keino lienee yhteisten pelisääntöjen sopiminen ja häiriöttömän toimintakulttuurin luominen yhteisöön, oli kyseessä sitten työyhteisö, harrastus, perhe tai koulu. Toimintatapojen ja tapakulttuurin oppiminen yhteisössä edellyttää elämäntaitoa. Elämäntaito on käytännön osaamisen soveltamista tilanteeseen, hetkeen, ympäristöön, paikkaan ja tapaukseen oman henkilökohtaisen aseman mukaisesti. Elämäntaitoon kuuluu itsehillintä. Itsehillintä on huomion

suuntaamista itseän, tilaan, ilmeisiin, eleisiin ja puheeseen. Itsehillinnän (kreik. *enkrateia*) taito kuuluu etuoikeutetusti niille, joilla on eniten arvoa, asemaa ja vastuuta.³³⁰

Sanasto

Grooming

Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön valmisteleminen

Insesti

Seksuaalinen kanssakäyminen saman perheen jäsenten paitsi puolisoitten välillä

Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö

Lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä on kyse silloin, kun toinen on sukupuoliyhteydessä tai koskettelee tai muulla tavoin tekee seksuaalisen teon alle 16-vuotiaan lapsen kanssa tavalla, joka on omiaan vahingoittamaan lapsen kehitystä. Lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä on myös, jos vanhempi tai vanhempaan rinnastettava henkilö asuu alle 18 vuotta olevan lapsen kanssa samassa taloudessa ja on lapsen kanssa sukupuoliyhteydessä tai koskettelee häntä seksuaaliseksi teoksi määriteltävällä tavalla.

Lähisuhdeväkivalta

Lähisuhdeväkivallalla tarkoitetaan lähisuhteessa, esimerkiksi parisuhteessa, tapahtuvaa väkivaltaa. Siihen luetaan fyysinen, henkinen ja seksuaalinen väkivalta, kuten raiskaus tai seksuaalisiin tekoihin pakottaminen.

Pedofilia

Aikuisen pysyvä seksuaalinen kiinnostus alle 16 vuotta täyttäneisiin lapsiin

Pornoistuminen

Pornoistuminen käsitteenä kattaa pornon eri ulottuvuudet yksittäisestä

esitystavasta kokonaisuun tuotantoprosesseihin. Se kuvaa pornografian ja internetin muuttunutta suhdetta. Toisaalta se tarkoittaa kovan pornon entistä suurempaa näkyvyyttä osana valtakulttuurisia esimerkiksi maksuttomilla televisiokanavilla ja internetissä sekä pornografisten esitystapojen, tyylien ja poseerausten leviämistä kaikkien silmille populaarikulttuurin eri osa-alueille, kuten mainoksiin, urheilumainoksiin, elokuviin sekä aikakaus- ja iltapäivälehtiin.

Raiskaus

Rikoslaissa raiskaus määritellään sukupuoliyhdyntäksi, johon toinen pakotetaan. Sukupuoliyhdyntäksi taas nimetään sukupuolielimeillä tai sukupuolielimeen kohdistuva tunkeutuminen toisen kehoon.

Seksuaalinen hyväksikäyttö

Asemaansa hyväksikäyttäen toisen sukupuoliyhteyteen taivuttaminen tai muuhun seksuaalista itsemääräämisoikeutta olennaisesti loukkaavaan seksuaaliseen tekoon ryhtyminen tai sellaisen teon kohteeksi alistuminen. Hyväksikäytön kohde on alle 18-vuotias tai on tiedottomuuden, sairauden, vammaisuuden tai muun avuttoman tilan takia kykenemätön puolustamaan itseään tai ilmaisemaan tai muodostamaan tahtoaan.

Seksuaalinen häirintä

Seksuaalisella häirinnällä tarkoitetaan sanallista, sanatonta tai fyysistä, luonteeltaan seksuaalista ei-toivottua käytöstä, jolla tarkoituksellisesti tai tosiasiallisesti loukataan henkilön henkistä tai fyysistä koskemattomuutta erityisesti luomalla uhkaava, vihamielinen, halventava, nöyryyttävä tai ahdistava ilmapiiri.

Seksuaalinen kaltoinkohtelu

Vastoin omaa tahtoa tapahtuvaa seksuaalista toimintaa. Esimerkiksi seksiin tai vartaloon liittyvä seksuaalinen vihjailu, uhkailu, kiristäminen, johdattelu, viettely, lahjonta tai pakottaminen yhdyntään, suuseksiin tai suutelemiseen.

Seksuaalinen väkivalta

Teko, joka loukkaa tai vahingoittaa toisen ihmisen seksuaalisuutta. Se ta-

pahtuu ilman toisen osapuolen suostumusta tai lupaa.

Seksuaalipalveluiden ostaminen nuorelta

Lupaus tai korvauksen antaminen, jotta saisi 18:aa vuotta nuoremman henkilön sukupuoliyhteyteen kanssaan tai muuhun seksuaaliseen tekkoon.

Seksuaalirikos

Seksuaalirikos on toisen osapuolen seksuaalioikeuksia loukkaavaa toimintaa tai käytöstä. Seksuaalirikoksia ovat muun muassa raiskaus, pakottaminen sukupuoliyhteyteen, pakottaminen seksuaaliseen tekoon, (lapsen) seksuaalinen hyväksikäyttö, seksuaalipalvelun ostaminen nuorelta, sukupuolisiveellisyttä loukkaavan lasta esittävän kuvan hallussapito ja paritus.

Seksuaalisen suuntautumisen mukainen häirintä

Seksuaalisen suuntautumisen mukainen häirintä tunnetaan myös homofobisena häirintänä. Se on käyttäytymistä, joka on piilossa tai ilmeisenä luo kielteisiä asenteita homoihin.

Sovittelu

Sovittelussa uhri ja tekijä kohtaavat, jolloin he pääsevät käsittelemään rikosta ja siitä aiheutuneita seurauksia heille sopivalla tavalla. Sovittelussa ei ratkaista asian rikosoikeudellista puolta, mutta sovittelu voi vaikuttaa mahdolliseen rangaistusseuraamukseen siten, että rangaistusta lievennetään tai rikosoikeudellisista toimenpiteistä luovutaan.

Sukupuolistunut kaltoinkohtelu

Laajempi kuin vain naisiin kohdistuva seksuaalinen häirintä ja ahdistelu. Sukupuolistunut kaltoinkohtelu sisältää niin miesten naisiin, naisten miehiin, miesten miehiin kuin naisten naisiin kohdistaman seksuaalisen häirinnän ja ahdistelun.

Sukupuoliyhteys

Rikoslaisissa puhutaan sukupuoliyhteydestä, ja sillä tarkoitetaan sukupuolielimillä tapahtuvaa tai sukupuolielimeen kohdistuvaa tunkeutumista

toisen kehoon.

Suojaikäraja

Suojaikäraja on yleisesti käytetty termi, mutta sitä ei ole lakikirjassa. Suojaikäraja on 16 vuotta. Rikoslain 20. luvun 6. §:n mukaan lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä on sukupuoliyhteys alle 16-vuotiaan henkilön kanssa tai seksuaalinen teko alle kuuttatoista olevalle esimerkiksi koskettamalla, mikä on omiaan vahingoittamaan hänen kehitystään.

Turvataitokasvatus

Turvataitokasvatuksen tarkoituksena on estää lapsia joutumasta fyysisen, psyykkisen ja seksuaalisen väkivallan kohteeksi.

Törkeä lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö

Puhutaan törkeästä lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä, kun kohteena on lapsi, jolle rikos lapsen iän tai kehitystason vuoksi on omiaan aiheuttamaan erityistä vahinkoa tai joka tuntee erityistä luottamusta tekijää kohtaan tai on tekijästä muuten riippuvainen asemansa vuoksi. Törkeäksi lapsen seksuaalisen hyväksikäytön tekee myös, jos rikos tehdään erityisen nöyryyttävällä tavalla.

Hyödyllisiä internetsivuja

Mannerheimin Lastensuojeluliiton vanhempainnetti tarjoaa tietoa, vertaistukea ja apuvälineitä vanhemmuuteen sekä tietoa, tukea ja apua perheen kipupisteisiin.

<http://www.mll.fi/vanhempainnetti>

Rikosuhripäivystys (RIKU) parantaa rikoksen uhrin, hänen läheisensä ja rikosasian todistajan asemaa vaikuttamalla ja tuottamalla tukipalveluita.

<http://www.riku.fi/fi/etusivu>

Väestöliitto tarjoaa seksuaaliterveyteen liittyvää tietoa, tukea, neuvontaa ja palveluita.

<http://www.vaestoliitto.fi/seksuaalisuus>

Väestöliiton ohje henkilölle, joka on kokenut raiskauksen tai raiskauksen yrityksen.

<http://vaestoliitto-fi-bin.directo.fi/@Bin/ff15ea819137287ead6dc16838077226/1271153513/application/pdf/226174/RAPuhrilleC.pdf>

Väestöliiton ohje läheiselle, kun läheinen on kokenut seksuaalista kaltoinkohtelua.

<http://vaestoliitto-fi-bin.directo.fi/@Bin/5553d50d486b4a4aafbc253014af7ac0/1271402022/application/pdf/205962/RAPläheiselleD.pdf>

Väestöliiton sivusto ammattilaisille, jotka kohtaavat työssään erityisesti nuorten kanssa esiin tulevia seksuaaliterveyteen liittyviä kysymyksiä.

<http://www.vaestoliitto.fi/ammattilaiset/seksuaaliterveys>

NUSKA on Väestöliiton Seksuaaliterveysklinikalla toimiva Nuorten seksuaalisen kaltoinkohtelun kohtaamisprojekti. Projektin tarkoituksena on tarjota tietoa ja apua 12–17-vuotiaille nuorille, jotka ovat joutuneet seksuaalisen kaltoinkohtelun uhriksi.

http://www.vaestoliitto.fi/nuoret/seksi/seksuaalinen_kaltoinkohtelu

Virtuaalinen lähipoliisi, johon voi tehdä kysymyksiä nimettömänä myös seksuaalisesta kaltoinkohtelusta.

<http://www.poliisi.fi/irc-galleria>

Artikkeli seksuaalisesta häirinnästä, ahdistelusta ja hyväksikäytöstä internetissä.

<http://irc-galleria.net/user/%5B--jutta--%5D/blog/39791060-seksuaalista-hairintaa-ahdistelua-ja-hyvaksikayttoa-netissa>

Lastensuojelua käsittelevä osio Lastensuojelun Keskusliiton sivustolla, joka tarjoaa sivuston käyttäjälle perustietoa lapsesta, lapsen oikeuksista ja lastensuojelusta. Osiossa annetaan myös tietoa ja neuvoja erilaisiin pulmatilanteisiin, joita lasten ja perheiden elämässä saattaa syntyä. Asiota tarkastellaan lapsen edun näkökulmasta.

http://www.lskl.fi/keskusliitto/mita_temme/lastensuojelu

Raiskauskriisikeskus Tukinainen, joka antaa tukea ja neuvoa seksuaalisen hyväksikäytön ja väkivallan kysymyksissä myös nimettömänä.

<http://tukinainen.fi>

Raiskauskriisikeskus Tukinaisen maksuton internetpalvelu myös nimettömänä.

<https://www.nettitukinainen.fi>

Sovittelu ry antaa rikosasioiden sovittelupalvelua.

<http://www.sovittelu.fi/index.html>

Tasa-arvotiedon keskus. Yhteiskuntatieteellisen tietoarkiston (FSD) yhteydessä toimiva tasa-arvotietoon keskittynyt tietoarkisto.

www.minna.fi <http://www.fsd.uta.fi>

Tyttöjen talo. Kohtaamispaikka 10–28-vuotiaille tytöille ja nuorille naisille. Tarjoaa monenlaista yhteistoimintaa, tukea ja apua vaikeuksiin ja pohdintoihin Helsingissä, Turussa, Oulussa ja Lahdessa.
<http://www.tyttojentalo.fi/fi/etusivu>

Työterveyslaitos. Sivusto työntekijöiden ja työyhteisöjen henkisestä työhyvinvoinnista sekä kiusaamisen, häirinnän ja henkisen väkivallan ennaltaehkäisystä työyhteisössä.
<http://www.ttl.fi/fi/sivut/default.aspx>

Delfins ry. Apua hyväksikäytön uhreille.
www.suomendelfins.fi

Mannerheimin Lastensuojeluliiton Viisaasti verkossa -turvaohje. Opas vanhempainillan ja oppituntien vetäjälle.
<http://mll-fi-bin.directo.fi/@Bin/1fc0bcfac4d183d06f06971888e124e/1282899323/application/pdf/3166112/vetajanopas.pdf>

Kirjallisuus

- Aaltonen, Sanna 2006. Tytöt, pojat ja sukupuolinen häirintä. Nuorisotutkimusseura/ Nuorisotutkimusverkosto, julkaisuja 69. Helsinki: Yliopistopaino.
- Aaltonen, Sanna 2008. Itseluottamusta, varovaisuutta ja vaaraa. Yhteiskuntaluokka ja tyttöjen tulkinnat sukupuolisesta häirinnästä. Teoksessa Tarja Tolonen (toim.) Yhteiskuntaluokka ja sukupuoli. Tampere: Vastapaino, 36–57.
- Aapola, Sinikka 1999. Murrosikä ja sukupuoli: julkiset ja yksityiset ikämäärittelyt. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Abrahams, George & Ahlbrand, Sheila 2002. Boy v. Girl? How gender shapes who we are, what we want, and how we get along. Minneapolis: Free Spirit.
- Ahlqvist-Björkroth, Sari 2007. Psykkisen hyvinvoinnin perusta – tunne-elämän ja ajattelun rakentuminen 0–7-vuotiaana. Teoksessa Annukka Armanto & Paula Koistinen (toim.) Neuvolatyön käsikirja. Helsinki: Tammi, 127–139.
- Antikainen, Jutta 2009. Seksuaalista häirintää, ahdistelua ja hyväksikäyttöä netissä. Viitattu 7.9.2010 <http://irc-galleria.net/user/%5B--jutta--%5D/blog/39791060-seksuaalista-hairintaa-ahdistelua-ja-hyvaksikayttoa-netissa>.
- Aura, Siru 2008. Seksuaalisuus eteläaasialaisen hindulaisuuden vaikutuspiirissä. Teoksessa Pirkko Brusila (toim.) Seksuaalisuus eri kulttuureissa. Helsinki: Duodecim, 164–177.
- Bauman, Zygmunt 1996. Postmodernin lumo. Suom. Jyrki Vainonen. Tampere: Vastapaino.
- Brusila, Pirkko & Sandberg, Tarja 2009a. Kaltoinkohtelulle altistavia ja siltä suojaavia tekijöitä. Teoksessa Salla Hyvärinen & Paula Alkio (toim.) Eikö se kuulu kenellekään? Rohkene kohdata seksuaalisesti kaltoinkohdeltu nuori. Helsinki: Väestöliitto, 30–35.
- Brusila, Pirkko & Sandberg, Tarja 2009b. Normaalin ja huolestuttavan käyttäytymisen ero nuorella. Teoksessa Salla Hyvärinen & Paula Alkio (toim.) Eikö se kuulu kenellekään? Rohkene kohdata seksuaalisesti kaltoinkohdeltu nuori. Helsinki: Väestöliitto, 38–42.
- Cacciatore, Raisa 2002. Miten lapselle puhutaan seksuaalisuudesta? Uppo-Nallen kerholehti 8/2002. Helsinki: Wsoy. Viitattu 6.4.2010 <http://uppo-nalle.wsoy.fi/uppo/index.jsp?c=page&id=5226>.

- Cacciatore, Raisa 2006. Kehu lapsi päivässä. Vantaan Lauri 33/2006 (28.9.2006). Viitattu 6.4.2010 <http://www.vantaanlauri.fi/arkisto/2006/2006-09-28>.
- Dyer, Richard 2002. Älä katso! Seksuualisuus ja rotu viihteen kuvastossa. Suom. Martti Lahti. Tampere: Vastapaino.
- Eerikäinen, Hannu 2006. Halu ja nautinto järjen haasteena. Teoksessa Taina Kinnunen & Anne Puuronen (toim.) Seksuaalinen ruumis. Kulttuuritieteelliset lähestymistavat. Helsinki: Gaudeamus, 13–43.
- Ellonen, Noora, Kivivuori, Janne & Kääriäinen, Juha 2007. Lapset ja nuoret väkivalan uhreina. Lapsiin ja nuoriin kohdistuva väkivalta tilastojen ja kyselytutkimusten valossa. Poliisiammattikorkeakoulun tiedotteita 64/2007 ja Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 80. Espoo: Poliisiammattikorkeakoulu, Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos. Viitattu 21.4.2010 <http://www.optula.om.fi/uploads/bofgjlfzg.pdf>.
- Elomaa, Jouni 2008. Katolinen kirkko ja ihmisen seksuaalisuus. Teoksessa Pirkko Brusila (toim.) Seksuaalisuus eri kulttuureissa. Helsinki: Duodecim, 134–143.
- Esch, Kevin & Mayer, Vicki 2007. How unprofessional: the profitable partnership of amateur porn and celebrity culture. Teoksessa Susanna Paasonen, Kaarina Nikunen & Laura Saarenmaa (toim.) Pornification. Sex and sexuality in media culture. Oxford, New York: Berg, 99–111.
- Foucault, Michel 1998. Seksuaalisuuden historia. Suomentanut Kaisa Sivenius. Tampere: Gaudeamus.
- Hajjar, Anas 2008. Seksuaalisuus ja intiimiys islamissa. Teoksessa Pirkko Brusila (toim.) Seksuaalisuus eri kulttuureissa. Helsinki: Duodecim, 98–115.
- Hallenberg, Helena 2008. Seksuaalisuus islamin maissa. Teoksessa Pirkko Brusila (toim.) Seksuaalisuus eri kulttuureissa. Helsinki: Duodecim, 74–97.
- Heinonen, Mirka 2010. Miksi lapsi ei kerro? Anna-lehti 28, 12.
- Huuska, Maarit 2010. Transsukupuolisuuden tutkimus Suomessa. Teoksessa Tuija Saresma, Leena-Maija Rossi & Tuula Juvonen (toim.) Käsikirja sukupuoleen. Tampere: Vastapaino, 155–160.
- Hyvä käytös – häirintä kielletty. Ohjeita työpaikoille sukupuolisen häirinnän ja ahdistelun varalle. Viitattu 6.6.2010 <http://netti.sak.fi/sak/pdf/hairinta.pdf>.
- Hyvärinen, Salla 2009a. Nuorten seksuaalinen kaltoinkohtelu. Teoksessa Salla Hyvärinen & Paula Alkio (toim.) Eikö se kuulu kenellekään? Rohkene kohdata seksuaalisesti kaltoinkohdeltu nuori. Helsinki: Väestöliitto, 29–30.
- Hyvärinen, Salla 2009b. Mitä laki sanoo? Teoksessa Salla Hyvärinen & Paula Alkio (toim.) Eikö se kuulu kenellekään? Rohkene kohdata seksuaalisesti kaltoinkohdeltu nuori. Helsinki: Väestöliitto, 43–51.
- IRC-gallerian säännöt. Viitattu 6.5.2010 <http://irc-galleria.net/rules>.
- Isotalo, Anu 2006. Somalitytöt ja seksuaalisuuden kulttuuriset merkitykset. Teoksessa Taina Kinnunen & Anne Puuronen (toim.) Seksuaalinen ruumis. Kulttuuritieteelliset lähestymistavat. Helsinki: Gaudeamus, 109–126.
- Jaakkola, Johan 2010. Pedofiilien nappaamiseen tulossa kovempia tuomioita. Hämeen Sanomat 30.7.2010.

- Juvonen, Tuula 1997. Normatiivisen hyvän harhat. Teoksessa Jukka Lehtonen, Jussi Nissinen & Maria Socada (toim.) Hetero-olettamuksesta moninaisuuteen. Helsinki: Edita, 11–17.
- Jyränki, Juulia, 2010. Sukupuolten tasa-arvoa koskeva lainsäädäntö Suomessa. Teoksessa Tuija Saresma, Leena-Maija Rossi & Tuula Juvonen (toim.) Käsikirja sukupuoleen. Tampere: Vastapaino, 307–314.
- Kallio, Maaret 2009a. Rikosprosessi. Teoksessa Salla Hyvärinen & Paula Alkio (toim.) Eikö se kuulu kenellekään? Rohkene kohdata seksuaalisesti kaltoinkohdeltu nuori. Helsinki: Väestöliitto, 104–115.
- Kallio, Maaret 2009b. Seksuaalisen kaltoinkohtelun ennaltaehkäisy. Teoksessa Salla Hyvärinen & Paula Alkio (toim.) Eikö se kuulu kenellekään? Rohkene kohdata seksuaalisesti kaltoinkohdeltu nuori. Helsinki: Väestöliitto, 126–144.
- Kangas, Katri 2010. Sammuneen makaamisesta esitetään lakiin raiskaustuomiota. Hämeen Sanomat 13.6.2010.
- Kasala, Kalevi 2008. Tämä on suuri salaisuus – Ortodoksisen kirkon näkökulmia seksuaalisuuteen. Teoksessa Pirkko Brusila (toim.) Seksuaalisuus eri kulttuureissa. Helsinki: Duodecim, 56–73.
- Keskinen, Suvi 2010. Sukupuolistunut väkivalta. Teoksessa Tuija Saresma, Leena-Maija Rossi & Tuula Juvonen (toim.) Käsikirja sukupuoleen. Tampere: Vastapaino, 243–254.
- Kiil, Karolina 2009. Kielletyt kuvat. Suomalais- ja virolaisnuorten piirtämällä esittämät kielletyt aiheet. Väitöskirja. Helsinki: Taideteollinen korkeakoulu, Taidekasvatuksen osasto.
- Kontula, Osmo & Haavio-Mannila, Elina 1995. Matkalla intohimoon. Nuoruuden hurma ja kärsimys seksuaalielämäkertojen kuvaamana. Helsinki: WSOY.
- Korvajärvi, Päivi 2010. Sukupuolistunut ja sukupuolistava työ. Teoksessa Tuija Saresma, Leena-Maija Rossi & Tuula Juvonen (toim.) Käsikirja sukupuoleen. Tampere: Vastapaino, 183–196.
- Kurri, Katja 1997. Ammattietiikka ja vallankäyttö – psykologit lesbouden rakentajina. Teoksessa Jukka Lehtonen, Jussi Nissinen & Maria Socada (toim.) Hetero-olettamuksesta moninaisuuteen. Helsinki: Edita, 48–59.
- Kuula, Arja 2006. Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. Tampere: Vastapaino.
- Kähkönen, Päivi 2010. Hyväksikäyttö vaurioittaa lasta. Perheen parissa, Kotikirkko 11.9.2010.
- Laiti, Malla 2008. Romanikulttuuri. Teoksessa Pirkko Brusila (toim.) Seksuaalisuus eri kulttuureissa. Helsinki: Duodecim, 156–163.
- Lajunen, Kaija, Andell, Minna, Jalava, Leena, Kemppainen, Kaija, Pakkanen, Marjo & Ylenius-Lehtonen, Mirja (toim.) 2005. Turvataitoja lapsille. Turvataitokasvatuksen oppimateriaali. Helsinki: Stakes.
- Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa 2006/243.
- Lappalainen, Niina 2008. Pilaa vai peliä? Miesten ja naisten välinen seksuaalihuumorityöyhteisössä. Teoksessa Tarja Tolonen (toim.) Yhteiskuntaluokka ja sukupuoli. Tampere: Vastapaino, 58–79.

- Laukkanen, Marjo 2006. Ekakerta nuorten nettikeskusteluissa. Teoksessa Taina Kinunen & Anne Puuronen (toim.) Seksuaalinen ruumis. Kulttuuritieteelliset lähestymistavat. Helsinki: Gaudeamus, 91–108.
- Lausunto seksuaalista häirintää käsittelevän lain muutoksesta 2009. Miesten tasa-arvo ry. Viitattu 26.3.2010 <http://miestentasaarvory.wordpress.com/2009/04/25/lausunto-seksuaalista-hairintaa-kasittelevan-lain-muutosehdotuksesta>.
- Lehtonen, Jukka 1999. Homot väkivallan kohteina. Teoksessa Jukka Lehtonen (toim.) Homo Fennicus. Miesten homo- ja biseksuaalisuus muutoksessa. Naistutkimusraportteja 1/1999. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö, 93–108.
- Lehtonen, Jukka 2003. Heteronormatiivisuus ja nimittely – opiskelijoiden sukupuolien ja seksuaalisuuksien rajojen rakentamista. Teoksessa Vappu Sunnari, Jenny Kangasvuo, Mervi Heikkinen & Niina Kuorikoski (toim.) Leimattuna, kontrolloituna, normitettuna – seksuaalisoitunut ja sukupuolistunut väkivalta kasvatuksessa ja koulutuksessa. Oulun yliopiston oppimateriaalia E 1. Oulu: Oulun yliopistopaino, 190–204.
- Mannerheimin Lastensuojeluliitto. Vanhempainnetti. Seksuaalinen kehitys. Viitattu 12.6.2010 http://www.mll.fi/vanhempainnetti/tietokulma/kasvu_ja_kehitys/15_18-vuotias/seksuaalinen_kehitys.
- Mey, Kerstin 2007. Making porn into art. Teoksessa Susanna Paasonen, Kaarina Nikunen & Laura Saarenmaa (toim.) Pornification. Sex and sexuality in media culture. Oxford, New York: Berg, 87–97.
- Meyer, Elizabeth J. 2009. Gender, bullying and harassment. Strategies to end sexism and homophobia in schools. New York: Teachers Colleges Press, Columbia University.
- Mielenterveyden keskusliitto ry. Seksuaalinen häirintä. Viitattu 13.9.2010 http://www.mtkl.fi/mielix/ongelmat_osa_elamaa/hairinta_ja_kiusaaminen/seksuaalinen_hairinta.
- Naskali, Päivi 2010. Kasvatus, koulutus ja sukupuoli. Teoksessa Tuija Saresma, Leena-Maija Rossi & Tuula Juvonen (toim.) Käsikirja sukupuoleen. Tampere: Vastapaino, 277–288.
- Nettitukinainen. Raiskauskeskus. Käypä hoito -suositus. Viitattu 13.9.2010 <https://www.nettitukinainen.fi/materiaalipankki/kirjallisuutta/kaeypae-hoit-suositus>.
- Nieminen, Tarja 2008. Tasa-arvobarometri 2008. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisu 2008:24. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Nikunen, Kaarina 2007. Cosmo girls talk: blurring boundaries of porn and sex. Teoksessa Susanna Paasonen, Kaarina Nikunen & Laura Saarenmaa (toim.) Pornification. Sex and sexuality in media culture. Oxford, New York: Berg, 73–85.
- Nikunen, Kaarina 2010. Tarkentuvia katseita pornoon. Teoksessa Tuija Saresma, Leena-Maija Rossi & Tuula Juvonen (toim.) Käsikirja sukupuoleen. Tampere: Vastapaino, 55–57.
- Nikunen, Minna 2001. Nainen ja henkrikos. Teoksessa Minna Nikunen, Tuula Gordon, Sanna Kivimäki & Riitta Pirinen (toim.) Nainen/Naiseus/Naisellisuus. Tampere: Taju, 159–190.

- Paasonen, Susanna 2007. Epilogue: porn future. Teoksessa Susanna Paasonen, Kaarina Nikunen & Laura Saarenmaa (toim.) Pornification. Sex and sexuality in media culture. Oxford, New York: Berg, 161–170.
- Paasonen, Susanna, Nikunen, Kaarina & Saarenmaa Laura 2007. Pornification and the education of desire. Teoksessa Susanna Paasonen, Kaarina Nikunen & Laura Saarenmaa (toim.) Pornification. Sex and sexuality in media culture. Oxford, New York: Berg, 1–20.
- Parvikko, Olavi 2005. Seksuaalinen häirintä ja työsuojelu. Duodecim 2005/1. Helsinki: Suomen lääkäriliitto. Viitattu 26.3.2010 http://www.ebm-guidelines.com/dtk/shk/avaa?p_artikkeli=ttloo187.
- Pelastakaa Lapset ry:n Lapsen ääni -kysely 2008. Raportti lasten netin käytöstä. Viitattu 31.1.2011 http://pelastakaaalapsat-fi-bin.directo.fi/@Bin/1a237d30e977e7690665001c144a9fdc/1296460197/application/pdf/91427/lapsenäänikyseily_2008_VALMIS_22.8_2008.pdf.
- Perusopetuslaki 1998/628.
- Pirinen, Riitta 2001. Naiseus nyrkkeilyhanskassa. Teoksessa Minna Nikunen, Tuula Gordon, Sanna Kivimäki & Riitta Pirinen (toim.) Nainen/Naiseus/Naisellisuus. Tampere: Taju, 142–156.
- Platon 1999. Teokset IV, Valtio 4. kirja. Helsinki: Otava.
- Porras, Kirsi 2009. Malli nuoren kohtaamiseen. Teoksessa Salla Hyvärinen & Paula Alkio (toim.) Eikö se kuulu kenellekään? Rohkene kohdata seksuaalisesti kaltoinkohdeltu nuori. Helsinki: Väestöliitto, 63–66.
- Pulkkinen, Piia 2002. Vähän enemmän arvoinen. Tutkimus tasa-arvokokemuksista työpaikoilla. Helsinki: Tilastokeskus.
- Raeste, Jukka-Pekka 2010. Professori: Suomen raiskaustuomiot tehdään usein väärin perustein. Helsingin Sanomat 1.5.2010. Viitattu 3.5.2010 <http://www.hs.fi/kotimaa/artikkeli/Professori+Suomen+raiskaustuomiot+tehdään+usein+väärin+perusteina/1135256507831>.
- Railton, Diane & Watson, Paul 2007. Sexed authorship and pornographic address in music video. Teoksessa Susanna Paasonen, Kaarina Nikunen & Laura Saarenmaa (toim.) Pornification. Sex and sexuality in media culture. Oxford, New York: Berg, 115–125.
- Raiskauskriisikeskus Tukinainen kriisipäivystyksen ja juristipäivystyksen tilastobarometri 2010. Viitattu 7.6.2010 <http://www.tukinainen.fi/tilastobarometri2009.pdf>.
- Rissanen, Tiina 2007. Neuvolaikäisen lapsen seksuaaliterveyden edistäminen. Teoksessa Annukka Armanto & Paula Koistinen (toim.) Neuvolatyön käsikirja. Helsinki: Tammi, 241–246.
- Rikoslaki 2004/650 luku 17.
- Rikoslaki 1998/563 luku 20.
- Ristilehto, Seppo & Iivonen, Esa 2007. Onni löytyy arjesta. Viitattu 6.4.2010 http://www.mll.fi/ajankohtaista/kannanotot_ja_lausunnot/?x41070=2134245.

- Rossi, Leena-Maija 2007. Outdoor pornification: advertising heterosexuality in the streets. Teoksessa Susanna Paasonen, Kaarina Nikunen & Laura Saarenmaa (toim.) Pornification. Sex and sexuality in media culture. Oxford, New York: Berg, 127–138.
- Rossi, Leena-Maija 2010. Sukupuoli ja seksuaalisuus, erosta eroihin. Teoksessa Tuija Saresma, Leena-Maija Rossi & Tuula Juvonen (toim.) Käsikirja sukupuoleen. Tampere: Vastapaino, 21–38.
- Ryynänen, Anu 2010. Lausunto yleissopimusluonnoksesta naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemiseksi. Viitattu 6.4.2010 http://www.asianajajaliitto.fi/viestinta/tiedotteita_ja_lausuntoja/arkisto/2010/lausunto_yleissopimusluonnoksesta_naisiin_kohdistuvan_vakivallan_ja_perhevakivallan_ehkaisuiseksi.html.
- Räsänen, Päivi 2009. Laki rikoslain 24 luvun muuttamisesta. Lakialoite 118/2009 vp. Viitattu 26.3.2010 [http://www.riksdagen.fi/triphome/bin/thw.cgi/trip/?\\${APPL}=utpla&\\${BASE}=faktautpla&\\${THWIDS}=o.o/1296207300_405684&\\${TRIPPIFE}=PDF.pdf](http://www.riksdagen.fi/triphome/bin/thw.cgi/trip/?${APPL}=utpla&${BASE}=faktautpla&${THWIDS}=o.o/1296207300_405684&${TRIPPIFE}=PDF.pdf).
- Saarikoski, Helena 2001. Mistä on huonot tytöt tehty? Helsinki: Tammi.
- Salmi, Venla & Kivivuori, Janne 2009. Opettajiin kohdistuva häirintä ja väkivalta 2008. OPTL/Verkkokatsauksia 10/2009. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos. Viitattu 21.4.2010 http://www.optula.om.fi/Satellite?blobtable=MungoBlobs&blobcol=urldata&SSURLapptype=BlobServer&SSURLcontainer=Default&SSURIsession=false&blobkey=id&blobheadervalue1=inline;%20filename=10_09%20opettajiin%20kohdistuva%20häirintä%20oja%20väkivalta.pdf&SSURIscontext=Satellite%20Server&blobwhere=1243792940232&blobheadername1=Content-Disposition&ssbinary=true&blobheader=application/pdf.
- Salomäki, Hanna 2008. Herätysliikkeiden ja vapaiden suuntien seksuaalieettiset kannanotot. Teoksessa Pirkko Brusila (toim.) Seksuaalisuus eri kulttuureissa. Helsinki: Duodecim, 33–45.
- Salonen, Marko 1999. Seksuaalisen suuntautumisen selittäminen. Sosiologia 3, 219–233.
- Sandberg, Tarja 2009a. Lapsen ja nuoren seksuaalinen kehitys. Teoksessa Salla Hyvärinen & Paula Alkio (toim.) Eikö se kuulu kenellekään? Rohkene kohdata seksuaalisesti kaltoinkohdeltu nuori. Helsinki: Väestöliitto, 12–28.
- Sandberg, Tarja 2009b. Ammattiauttajat tukena. Teoksessa Salla Hyvärinen & Paula Alkio (toim.) Eikö se kuulu kenellekään? Rohkene kohdata seksuaalisesti kaltoinkohdeltu nuori. Helsinki: Väestöliitto, 58–62.
- Saresma, Tuija 2010. Kokemuksen houkutus. Teoksessa Tuija Saresma, Leena-Maija Rossi & Tuula Juvonen (toim.) Käsikirja sukupuoleen. Tampere: Vastapaino, 59–74.
- Solantaus, Tytti 2008. Homoseksuaalisten vanhempien lasten kehitys. Teoksessa Juha Lämsä (toim.) Sateenkaariperheet ja hyvinvointi. Käsikirja lasten ja perheiden kanssa työskenteleville. Jyväskylä: PS-kustannus, 72–85.
- Sovittelu ry. Mitä sovittelu on? Viitattu 6.6.2010 <http://www.sovittelu.fi/mitasovittelun.html>.

- Stålström, Olli 1998. Homoseksuaalisuuden sairausleiman loppu. Helsinki: Gaudeamus.
- Suoranta, Juha & Ylä-Kotola, Mauri 2000. Mediakasvatus simulaatiokulttuurissa. Helsinki: WSOY.
- Tasa-arvolaki 1986/609.
- Tasa-arvolaki 2005/232.
- Tasa-arvovaltuutettu. Yleistä tietoa tasa-arvosuunnittelusta. Viitattu 3.6.2010 <http://www.tasa-arvo.fi/edistaminen/tyoelamassa/tasa-arvosuunnitelma>.
- Tilastokeskus 2010. Eräiden rikostyyppien kehitys tammi–maaliskuussa 2006–2010. Viitattu 11.6.2010 http://www.stat.fi/til/polrik/2010/01/polrik_2010_01_2010-04-16_tau_001_fi.html.
- Tuovinen, Liisa 2008. Kotoinen luterilaisuus suomalaisessa arjessa. Teoksessa Pirkko Brusila (toim.) Seksuaalisuus eri kulttuureissa. Helsinki: Duodecim, 11–32.
- Työelämän tasa-arvodiesetti 2002/73/EY. Viitattu 6.6.2010 http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!DocNumber&lg=fi&type_doc=Directive&an_doc=2002&nu_doc=73.
- Työterveyslaitos 2009. Työpaikkakiusaaminen. Viitattu 4.6.2010 <http://www.ttl.fi/Internet/Suomi/Aihesivut/Henkinen+Hyvinvointi/Tyoyhteison+hyvinvointi/Tyopaikkakiusaaminen.htm>.
- Työturvallisuuslaki 2002/738.
- Vahingonkorvauslaki 1974/412.
- Varsa, Hannele 1996. Sukupuolisen häirinnän ja ahdistelun prosessi. Teoksessa Merja Kinnunen & Päivi Korvajärvi (toim.) Työelämän sukupuolistavat käytännöt. Tampere: Vastapaino, 125–141.
- Varto, Juha 1996. Lihan viisaus. Kirjoituksia halusta, katseesta ja puheesta. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Venesperä, Ronja 2008. Yhteisö johtaa Jehovan todistajien elämää. Teoksessa Pirkko Brusila (toim.) Seksuaalisuus eri kulttuureissa. Helsinki: Duodecim, 46–55.
- Vilka, Hanna 2006a. Kehoa. Omaa sukupuolta koskevan tiedon ja ymmärryksen muotoutumisen perusta transsukupuolisilla. Väitöskirja. Helsingin yliopiston valtiotieteellinen tiedekunta. Helsinki: Yliopistopaino.
- Vilka, Hanna 2006b. Tutki ja havainnoi. Helsinki: Tammi.
- Vilka, Hanna 2010. Sukupuolen ja seksuaalisuuden kohtaaminen. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Väestöliitto. Seksuaalinen kaltoinkohtelu. Viitattu 13.9.2010 http://www.vaestoliitto.fi/nuoret/seksi/seksuaalinen_kaltoinkohtelu.
- Weeks, Jeffrey 1995. Sexuality and its discontents. Meanings, myths & modern sexualities. Lontoo & New York: Routledge.
- Wickman, Jan 2006. Mediaseksikäs miesurheilija. Teoksessa Taina Kinnunen & Anne Puuronen (toim.) Seksuaalinen ruumis. Kulttuuritieteelliset lähestymistavat. Helsinki: Gaudeamus, 143–159.
- Yesilova, Katja 2001. Sukupuolittunut seksuaalikasvatus. Sosiologia 3, 192–204.

Viitteet

1. Sosiologi Zygmunt Bauman (1996) käyttää postmodernista yhteiskunnasta ilmaisua ”virtaava tila”. Hän viittaa sillä jatkuvasti muutoksen tilassa olevaan ja pirstaloituneeseen yhteiskuntaan ja yksilöön postmodernissa yhteiskunnassa.
2. Weeks 1995, 3; Foucault 1998, 45–46, 117.
3. Foucault 1998, 76–77.
4. Weeks 1995, 15; Foucault 1998, 46, 54, 105, 117; Rossi 2010, 22.
5. Isotalo 2006, 110–111; Dyer 2002, 117.
6. Aura 2008, 168; Laiti 2008, 158; Hajjar 2008, 105; Hallenberg 2008, 81.
7. Dyer 2002, 117–118.
8. Weeks 1995, 17–18.
9. Tuovinen 2008, 23–28.
10. Elomaa 2008, 140–142.
11. Hallenberg 2008, 80–81.
12. Hallenberg 2008, 81–82, 86.
13. Hallenberg 2008, 82–83.
14. Kasala 2008, 62, 64–65.
15. Kasala 2008, 61, 67, 69.
16. Venesperiä 2008, 47–48.
17. Venesperiä 2008, 50.
18. Salomäki 2008, 44.
19. Vilkkä 2010, 49–73.
20. Foucault 1998, 117, 171; Yesilova 2001, 193; Weeks 1995, 5.
21. Sandberg 2009a, 28.
22. Rikoslaki 20. luku 10. §.
23. Rikoslaki 20. luku 10. §.
24. Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön valmisteleminen (engl. *grooming*) tarkoittaa houkutusprosessia, jossa tarkoituksena on houkutella, valmistella ja suostutella lasta seksiin. Ristilehto & Iivonen 2007, 8; Kallio 2009b, 142.

25. Pedofiilialla tarkoitetaan aikuisen pysyvää seksuaalista kiinnostusta alle 16 vuotta täytäneisiin lapsiin.
26. Insestillä tarkoitetaan seksuaalista kanssakäymistä saman perheen jäsenten paitsi puolisoiden välillä. Tekijä voi olla vanhempi tai muu perheenjäsen, kuten veli, sisko tai sisarpuoli.
27. Seksuaalista hyväksikäyttöä on, että asemaansa hyödyntäen taivuttaa toisen sukupuoliyhteyteen tai ryhtymään muuhun seksuaalista itsemääräämisoikeutta olennaisesti loukkaavaan seksuaaliseen tekoon tai alistumaan sellaisen teon kohteeksi. Hyväksikäytön kohde on alle 18-vuotias tai on tiedottomuuden, sairauden, vammaisuuden tai muun avuttoman tilan takia kykenemätön puolustamaan itseään tai ilmaisemaan tai muodostamaan tahtoaan. Rikoslaki (1998/563) 20. luku 5. §.
28. Lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä on kyse silloin, kun toinen on sukupuoliyhteydessä tai koskettelee tai muulla tavoin tekee seksuaalisen teon kuuttatoista vuotta nuoremman lapsen kanssa tavalla, joka on omiaan vahingoittamaan lapsen kehitystä. Lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä on myös, jos vanhempi tai vanhempaan rinnastettava henkilö asuu alle 18 vuotta olevan lapsen kanssa samassa taloudessa ja on lapsen kanssa sukupuoliyhteydessä tai koskettelee häntä seksuaaliseksi teoksi määriteltävällä tavalla. Rikoslaki (1998/563) 20. luku 6. §.
29. Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö on törkeää silloin, kun kohteena on lapsi, jolle rikos lapsen iän tai kehitystason vuoksi on omiaan aiheuttamaan erityistä vahinkoa tai joka tuntee erityistä luottamusta tekijää kohtaan tai on tekijästä muuten riippuvainen asemansa vuoksi. Törkeäksi lapsen seksuaalisen hyväksikäytön tekee myös, jos rikos tehdään erityisen nöyryyttävällä tavalla. Rikoslaki (1998/563) 20. luku 7. §.
30. Sukupuoliyhteyteen pakottamisessa tekijänä voi olla yhtä lailla mies tai poika kuin nainen tai tyttö. Tekijä voi olla samaa tai eri sukupuolta kuin raiskattu. Raiskaus konfliktialueella on sotarikos. Rikoslaisissa raiskaus määritellään sukupuoliyhdynnäksi, johon toinen pakotetaan. Sukupuoliyhdynnäksi taas nimetään sukupuolielimellä tai sukupuolielimeen kohdistuva tunkeutuminen toisen kehoon. Raiskaus rikkoo väkivaltaisesti jokaisen oikeutta omaan vapauteen ja seksuaaliseen intimitettiin.
31. Rikoslaki (1998/563) 20. luku 3. § ja 4. §; Elomaa 2008, 140.
32. Rikoslaki (1998/563) 20. luku 1. §.
33. Rikoslaki (1998/563) 20. luku 2. §.
34. Henkilö, joka lupaa tai antaa korvauksen saadakseen alle 18-vuotiaan henkilön sukupuoliyhteyteen kanssaan tai muuhun seksuaaliseen tekoon, syyllistyy seksuaalipalveluiden ostoon. Käytännössä esimerkiksi ravintolakäynnin, elokuvalipun, puhelimen soittoajan tai jonkin muun nuorelle tärkeän asian antaminen tai lupaaminen sukupuoliyhteyttä tai seksuaalisia tekoja vastaan, esimerkiksi vastalahjana intiimialueiden koskettelusta tai suihinotosta, on seksuaalipalveluiden ostamista nuorelta. Rikoslaki 20. luku 8. §.
35. Rikoslaki 20. luku 9. § (24.7.1998/563).
36. Rikoslaki (1998/563) 20. luku 6. §; Hyvärinen 2009b, 43.
37. Rikoslaki (1998/563) 20. luku 6. §.

38. Vilkka 2010.
39. Vrt. Nikunen 2001, 164, 178–179.
40. Keskinen 2010, 248.
41. Rikoslaki (1998/563) 20. luku 11§.
42. Vrt. Varsa 1996, 134–136, 138.
43. Tasa-arvovaltuutettu. Häirinnän lopettaminen. Ks. myös tasa-arvolaki 2005/232, rikoslaki, vahingonkorvauslaki 1974/412 ja työturvallisuuslaki 2002/738.
44. Räsänen 2009, 1.
45. Räsänen 2009, 2.
46. Lausunto seksuaalista häirintää käsittelevän lain muutoksesta 2009, 1.
47. Lausunto seksuaalista häirintää käsittelevän lain muutoksesta 2009, 1.
48. Raeste 2010.
49. Nieminen 2008, 67; ks. myös Kallio 2009a, 114–115.
50. Vilkka 2010, 54–55.
51. Varsa 1996, 125–126; Aaltonen 2006, 15–16.
52. Pulkkinen 2002, 120.
53. Aaltonen 2006, 33; 2008, 37.
54. Varsa 1996, 126; Lappalainen 2008, 70.
55. Pulkkinen 2002, 113–114, 120–121; Aaltonen 2008, 36.
56. Pulkkinen 2002, 121, 125.
57. Ks. rikoslaki (1998/563) 20. luku 5. § ja tämän kirjan toinen luku Seksuaalinen häirintä (s. 33).
58. Vrt. Abrahams & Ahlbrand 2002, 91, 147; Meyer 2009, 9–10, 17.
59. Meyer 2009, 2.
60. Vrt. Meyer 2009, 5–6, 18; Vilkka 2010, 68–70.
61. Vrt. Meyer 2009, 6–8, 19; Vilkka 2010, 26–36, 40, 121–122.
62. Meyer 2009, 19; Vilkka 2010, 119.
63. Meyer 2009, 9–10.
64. Kiil 2009, 245.
65. Aaltonen 2006, 313.
66. Nieminen 2008, 53, 57, 61–62; Raiskauskriisikeskus Tukinaisen kriisipäivystyksen ja juristipäivystyksen tilastobarometri 2010, 8.
67. Nieminen 2008, 58–59.
68. Vrt. Työterveyslaitos 2009, 1.
69. Vrt. Aaltonen 2006, 35.
70. Työterveyslaitos 2009, 1.
71. Pulkkinen 2002, 123.
72. Vrt. Työterveyslaitos 2009, 1.

73. Meyer 2009, 1–2.
74. Meyer 2009, 2; Vilkkä 2010, 25–74.
75. Meyer 2009, 2, 5; Aaltonen 2006, 110.
76. Abrahams & Ahlbrand 2002, 90–92.
77. Abrahams & Ahlbrand 2002, 90; Vilkkä 2010, 26–36, 121, 49–61.
78. Abrahams & Ahlbrand 2002, 90–91; Meyer 2009, 20.
79. Meyer 2009, 21.
80. Aaltonen 2006, 245.
81. Ks. Vilkkä 2010, 26–36, 40–44.
82. Ks. Vilkkä 2010, 26–36, 40–44.
83. Vrt. Keskinen 2010, 243.
84. Hyvärinen 2009a, 29.
85. Hyvärinen 2009a, 29.
86. Ks. myös Hyvärinen 2009a, 30 ja Väestöliitto.
87. Sandberg 2009a, 25–23.
88. Naskali 2010, 285.
89. Salonen 1999, 223; Abrahams & Ahlbrand 2002, 90.
90. Naskali 2010, 285; ks. myös Vilkkä 2010.
91. Aaltonen 2008, 44.
92. Vrt. Laukkanen 2006, 99, 106–107; Aaltonen 2006, 156, 110.
93. Vrt. Laukkanen 2006, 99, 106–107; Aaltonen 2006, 156, 110.
94. Aaltonen 2006, 110, 157, 161, 252.
95. Aaltonen 2008, 45–46, 136, 161–162.
96. Aaltonen 2008, 45, 47.
97. Vrt. Aaltonen 2006, 256.
98. Abrahams & Ahlbrand 2002, 93.
99. Aaltonen 2006, 39.
100. Pulkkinen 2002, 121; Lappalainen 2008, 64; Meyer 2009, 26.
101. Pulkkinen 2002, 121.
102. Lappalainen 2008, 65–68.
103. Lappalainen 2008, 62.
104. Lappalainen 2008, 65–67.
105. Lappalainen 2008, 74; Vilkkä 2006.
106. Vrt. Pulkkinen 2002, 124; Lappalainen 2008, 62–63.
107. Lappalainen 2008, 70.
108. Pulkkinen 2002, 126–127.
109. Varsa 1996, 126; Vilkkä 2010, 111–127.
110. Juvonen 1997, 11.

111. Vrt. Foucault 1998, 117, 171; Juvonen 1997, 12, 14; Vilkkä 2010, 49–54; Kuula 2006, 62–64; Vilkkä 2006, 113–115.
112. Juvonen 1997, 12.
113. Eerikäinen 2006, 18, 20–21; Stålström 1998, 24–25, 53; Foucault 1998, 33, 36, 77; Weeks 1995, 89–91. Ks. myös Vilkkä 2010, 50.
114. Kurri 1997, 48–49, 59.
115. Elomaa 2008, 141.
116. Varto 1996, 30.
117. Vrt. Aaltonen 2006, 18.
118. Mey 2007, 88.
119. Aaltonen 2008, 36; Pulkkinen 2002, 128; Nieminen 2008, 58; Meyer 2009, 10.
120. Vrt. Aaltonen 2006, 34.
121. Aaltonen 2006, 271.
122. Ellonen, Kivivuori & Kääriäinen 2007, 59–60; Tilastokeskus 2010, 1.
123. Ristilehto & Iivonen 2007, 8.
124. Aaltonen 2006, 265.
125. Salmi & Kivivuori 2009, 2–5.
126. Salmi & Kivivuori 2009, 6.
127. Varsa 1996, 125–126; Aaltonen 2006, 15–16.
128. Vrt. Rossi 2010, 22; Saresma 2010, 60.
129. Aaltonen 2006, 319–321.
130. Keskinen 2010, 244.
131. Varsa 1996, 129.
132. Aaltonen 2008; Pulkkinen 2002; Lehtonen 1999, 2003.
133. Vrt. Lappalainen 2008.
134. Vrt. Aaltonen 2008, 43–45.
135. Vrt. Isotalo 2006, 109–111, 118; Aaltonen 2006, 347.
136. Isotalo 2006, 122.
137. Sandberg 2009b, 61.
138. Laukkanen 2006, 91, 98–99.
139. Vrt. Laukkanen 2006, 92.
140. Laukkanen 2006, 97–98; Keskinen 2010, 248.
141. Isotalo 2006, 114–115.
142. Laukkanen 2006, 99.
143. Isotalo 2006, 112.
144. Isotalo 2006, 113.
145. Isotalo 2006, 114.
146. Isotalo 2006, 114–115.

147. Vilkka 2010, 65–70; Lehtonen 1999.
148. Raiskauskriisikeskus Tukinaisen kriisipäivystyksen ja juristipäivystyksen tilastobarometri 2010, 3–4.
149. Solantaus 2008, 79–80.
150. Huuska 2010, 155.
151. Aaltonen 2006, 367.
152. Raiskauskriisikeskus Tukinaisen kriisipäivystyksen ja juristipäivystyksen tilastobarometri 2010, 3–4.
153. Raiskauskriisikeskus Tukinaisen kriisipäivystyksen ja juristipäivystyksen tilastobarometri 2010, 5.
154. Raiskauskriisikeskus Tukinaisen kriisipäivystyksen ja juristipäivystyksen tilastobarometri 2010, 1.
155. Aaltonen 2008, 54.
156. Brusila & Sandberg 2009b, 40–42.
157. Sandberg 2009b, 59–60.
158. Heinonen 2010, 12.
159. Aaltonen 2006, 380, 382–383.
160. Heinonen 2010, 12.
161. Heinonen 2010, 12.
162. Varsa 1996, 129–132, 140.
163. Varsa 1996, 131.
164. Vrt. Varsa 1996, 138–139; Vilkka 2010, 91–103. Jälkimmäisessä on esitelty, millä tavalla sosiaalinen verkosto toimii työväliseen tilanteeseen, jossa toinen avautuu arkaluontoisesta asiasta.
165. Aaltonen 2006, 247.
166. Porras 2009, 65–66.
167. Raiskauskeskus Tukinaisen kriisipäivystyksen ja juristipäivystyksen tilastobarometri 2010, 8.
168. Meyer 2009, 26.
169. Aaltonen 2006, 378.
170. Ks. laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa 2. luku pykälä 1a.
171. Pulkkinen 2002, 124; Lappalainen 2008, 71.
172. Vrt. Varsa 1996, 138–139.
173. Parvikko 2005, 2.
174. Vrt. Varsa 1996, 141; Aaltonen 2006, 24; Saarikoski 2001, 30–31, 254.
175. Varsa 1996, 137.
176. Vrt. Työterveyslaitos 2009, 1.
177. Raiskauskriisikeskus Tukinaisen kriisipäivystyksen ja juristipäivystyksen tilastobarometri 2010, 8.

178. Solantaus 2008, 73; Aaltonen 2006, 243.
179. Nettitukinainen, Raiskauskriisikeskus, Käypä hoito -suositus.
180. Vrt. Aaltonen 2006, 47–48.
181. Aaltonen 2008, 48.
182. Aaltonen 2008, 48–54.
183. Korvajärvi 2010, 183.
184. Korvajärvi 2010, 186–187.
185. Korvajärvi 2010, 187.
186. Korvajärvi 2010, 190.
187. Vrt. Varsa 1996, 141.
188. Työterveyslaitos 2009, 1.
189. Nikunen 2010, 56; Vrt. Wickman 2006, 143–156; Paasonen, Nikunen & Saarenmaa 2007, 1–2.
190. Aaltonen 2006, 408; Kallio 2009b, 128; Suoranta & Ylä-Kotola 2000, 80.
191. Vrt. Paasonen, Nikunen & Saarenmaa 2007, 7–8, 13; Dyer 2002, 72; Nikunen 2007, 78; Rossi 2007, 127, 130–131.
192. Vrt. Nikunen 2010, 56–57; Paasonen, Nikunen & Saarenmaa 2007, 1, 8.
193. Dyer 2002, 61; Foucault 1998, 19–58.
194. Paasonen, Nikunen & Saarenmaa 2007, 1, 14, 20.
195. Vrt. Nikunen 2010, 55–56; Railton & Watson 2007, 118–120; Rossi 2007, 131.
196. Paasonen, Nikunen & Saarenmaa 2007, 4–5; Esch & Mayer 2007, 111.
197. Paasonen 2007, 161–163.
198. Vrt. Heinonen 2010, 12.
199. Suoranta & Ylä-Kotola 2000, 80–81, 120.
200. Ristilehto & Iivonen 2007, 5.
201. Nieminen 2008, 67; Wickman 2006, 143–159; Pirinen 2001, 154.
202. Wickman 2006, 143, 145–147; Rossi 2007, 133, 138.
203. Ahlqvist-Björkroth 2007, 137.
204. Ahlqvist-Björkroth 2007, 137–138; ks. Kallio 2009b, 140–144.
205. Rossi 2007, 128–129.
206. Vrt. Dyer 2002, 61.
207. Dyer 2002, 61, 72, 140, 119, 143.
208. Mediakasvatus on osa niin mediatiedettä kuin mediakasvatusta. Mediakasvatuksessa on tärkeintä median ja toimijan välinen suhde, jossa toisaalta suunnittelemme ja käytämme mediaa ja erilaisia teknologisia ympäristöjä ja toisaalta media muokkaa ajatteluamme, havaintojamme ja jopa toimintaamme. Median eri muodot läpäisevät ja värittävät koko ihmisen arkielämän. Suomalaisessa terminologiassa puhutaan myös viestintäkasvatuksesta, joka jaetaan mediakasvatukseksi ja ilmaisukasvatukseksi. (Suoranta & Ylä-Kotola 2000, 10, 12.)

209. Vrt. Dyer 2002, 99–115.
210. Meyer 2009, 21.
211. Meyer 2009, 21; Vilkkä 2010, 49–54.
212. Meyer 2009, 21–22.
213. Laukkanen 2006, 93–94.
214. Aaltonen 2006, 291; Brusila & Sandberg 2009a, 32.
215. Laukkanen 2006, 93.
216. Antikainen 2009, 1–2.
217. Antikainen 2009, 1–2. Ks. myös rikoslaki (2004/650) pykälät 18, 18a ja 19–21.
218. Antikainen 2009, 1–2.
219. Antikainen 2009, 1–2.
220. IRC-gallerian säännöt: <http://irc-galleria.net/rules>.
221. Vilkkä 2010, 131–161.
222. Kähkönen 2010, 10.
223. Vrt. Laukkanen 2006, 94, 99.
224. Rissanen 2007, 243.
225. Sandberg 2009a, 20.
226. Rissanen 2007, 243; Vilkkä 2006, 59–74.
227. Rissanen 2007, 243.
228. Kiil 2009, 244.
229. Vrt. Rissanen 2007, 241.
230. Sandberg 2009a, 22–23, 27; Aaltonen 2006, 25.
231. Vrt. Aaltonen 2006, 25.
232. Cacciatore 2002, 1; Vilkkä 2010, 54–55.
233. Cacciatore 2006, 1–2.
234. Rissanen 2007, 241.
235. Rissanen 2007, 241.
236. Vrt. Mannerheimin Lastensuojeluliitto: Vanhempainnetti, 4–6.
237. Rissanen 2007, 244.
238. Foucault 1998, 80, 90.
239. Cacciatore 2002, 1; vrt. Rissanen 2007, 244.
240. Rissanen 2007, 243.
241. Vrt. Rissanen 2007, 244–245.
242. Vrt. Ahlqvist-Björkroth 2007, 138–139.
243. Vrt. Ahlqvist-Björkroth 2007, 138–139.
244. Vrt. Ahlqvist-Björkroth 2007, 138–139.
245. Cacciatore 2002, 1.
246. Foucault 1998, 28, 32, 104.

247. Cacciatore 2002, 1.
248. Vrt. Rissanen 2007, 244; Vilkkä 2010, 131–161.
249. Vrt. Mannerheimin Lastensuojeluliitto: Vanhempainnetti, 3; Aaltonen 2006, 139.
250. Vrt. Rissanen 2007, 245.
251. Vrt. Laukkanen 2006, 96–97.
252. Vrt. Laukkanen 2006, 96–97, 107.
253. Vrt. Mannerheimin Lastensuojeluliitto: Vanhempainnetti, 4.
254. Vrt. Laukkanen 2006, 92; Kontula & Haavio-Mannila 1995, 398.
255. Vrt. Laukkanen 2006, 92; Isotalo 2006, 121.
256. Vrt. Isotalo 2006, 117–119, 121.
257. Vrt. Yesilova 2001, 194–195.
258. Kallio 2009b, 126.
259. Vrt. Kallio 2009b, 126–127.
260. Laukkanen 2006, 103.
261. Rissanen 2007, 245–246. Lasten turvataito on suomalainen, Kotkassa Kidscape-ohjelman pohjalta kehitetty lapsiin kohdistuva väkivallan ehkäisyohjelma. Turvataitokasvatuksen materiaali on moniammatillinen. Yhteistyössä ovat olleet mukana päivähoito, koulu, oppilashuolto, perheneuvola, terveydenhuolto, nuorisotoimi, lastensuojelu, poliisi ja päihdehuollon edustajat. Vuosina 2003–2005 lasten turvataito on toiminut osana Stakesin seksuaalisen hyväksikäytön ehkäisyn ja hoidon projektia. (Ks. Lajunen ym. 2005.)
262. Mielenterveyden keskusliitto ry: Seksuaalinen häirintä.
263. Cacciatore 2002, 1.
264. Kuvassa on sovellettu Elizabeth J. Meyerin (2009, 63) kaaviota tekijöistä, jotka vaikuttavat opettajien väliintuloon seksuaalisessa häirinnässä.
265. Aaltonen 2006, 251–252.
266. Aaltonen 2006, 103, 108, 252.
267. Meyer 2009, 11, 23–24.
268. Meyer 2009, 11, 19–20.
269. Vrt. Meyer 2009, 21–24; perusopetuslaki 1998/628 2. luku 2. ja 4. §; tasa-arvolaki 1986/609 1. luku 1. §.
270. Meyer 2009, 25–26.
271. Meyer 2009, 19–20, 23.
272. Vrt. Meyer 2009, 27.
273. Vrt. Meyer 2009, 28–30.
274. Meyer 2009, 40–42.
275. Meyer 2009, 70.
276. Aaltonen 2006, 44, 46; Saarikoski 2001, 250–255; Nikunen 2001, 182.
277. Vrt. Aaltonen 2006, 336.

278. Vrt. Aaltonen 2006, 45.
279. Aaltonen, 2006, 151, 363.
280. Aaltonen 2006, 144.
281. Aaltonen 2006, 167.
282. Laukkanen 2006, 108.
283. Pelastakaa Lapset ry:n Lapsen ääni -kysely 2008.
284. Laukkanen 2006, 108.
285. Aaltonen 2006, 166.
286. Kähkönen 2010, 10.
287. Aaltonen 2006, 375.
288. Vrt. Foucault 1998, 49, 126.
289. Aaltonen 2006, 406–407, 410.
290. Aapola 1999, 157; Yesilova 2001, 196–198.
291. Yesilova 2001, 193–194. Katja Yesilova on analysoinut seuraavia murrosikäisille ja esimurrosikäisille suunnattuja seksivalistusoppaita: Malena Ivarssonin Seksi ja nuori rakkaus (1989), Miriam Stoppardin Meidän seksikirja (1998), Diagram Groupin Nuoret kysyvät seksielämästä (1989), Stina Anderssonin ja Håkan Östlundhin toimittama Kroppa ja koppa (1995) ja Kumisutra (1999). Oppaat sanovat välittävänsä tosiasiatietoa ja myönteisen kuvan seksuaalisuudesta sekä pyrkivät auttamaan nuoria löytämään terveen tien kohti aikuista seksuaalisuutta.
292. Yesilova 2001, 194.
293. Laukkanen 2006; Yesilova 2001.
294. Yesilova 2001, 195.
295. Rossi 2010, 21; Vilkka 2010, 131–134.
296. Vilkka 2010, 111–127.
297. Vrt. Aaltonen 2006, 413.
298. Wickman 2006, 145.
299. Kiil 2009, 165, 187; Lehtonen 2003, 50–71.
300. Vrt. Kiil 2009, 187.
301. Kiil 2009, 164–165, 190.
302. Rissanen 2007, 245.
303. Ks. Kiil 2009.
304. Isotalo 2006, 109.
305. Isotalo 2006, 123.
306. Hallenberg 2008, 85, 91–92; Hajjar 2008, 113.
307. Parvikko 2005, 1; Nieminen 2008, 53. Olavi Parvikko viittaa tekstissään Tilastokeskuksen työolot -tutkimukseen.
308. Vrt. Työterveyslaitos 2009, 3.
309. Parvikko 2005, 2.

-
310. Ks. tasa-arvolaki 2005/232 pykälät 4, 6 ja 6a.
311. Ks. Sovittelu ry:stä Rikosten ja riitojen sovittelu.
312. Sovittelu ry; Ryytänen 2010, 2.
313. Parvikko 2005, 2.
314. Vrt. Parvikko 2005, 2–3; Aaltonen 2006, 416.
315. Vilkkä 2010, 149–151. Ks. myös Tasa-arvovaltuutettu. Yleistä tietoa tasa-arvosuunnittelusta.
316. Ks. Hyvä käytös – häirintä kielletty! Ohjeita työpaikoille sukupuolisen häirinnän ja ahdistelun varalta. Kirjanen on työstetty yhdessä eri työmarkkinajärjestöjen kanssa.
317. Keskinen 2010, 251.
318. Työelämän tasa-arvodirektiivi 2002/73/EY.
319. Nieminen 2008, 67.
320. Rossi 2010, 21.
321. Keskinen 2010, 249.
322. Keskinen 2010, 249–250.
323. Jyränki 2010, 312–313.
324. Jyränki 2010, 308–314.
325. Jyränki 2010, 313.
326. Jyränki 2010, 314.
327. Jaakkola 2010.
328. Kangas 2010.
329. Vrt. Aaltonen 2006, 41–42, 140–141; Vilkkä 2010, 58–74.
330. Foucault 1998, 152, 155–157, 351; Vilkkä 2010, 149–161; ks. myös Platon 1999, 128–164.

HANNA VILKKA

Sukupuolen ja seksuaalisuuden kohtaaminen

Millaiset käsitykset ja odotukset sukupuolesta ja seksuaalisuudesta vaikuttavat arjessamme ja ammatillisessa toiminnassamme? Miten voi edistää ihmisen kykyä elää sukupuolisesti ja seksuaalisesti tasapainoista elämää?

Sukupuolitietoisuutta jaetaan yleensä vain miehistä ja naisista sekä tytöistä ja pojista, vaikka elämme keskellä sukupuolista ja seksuaalista moninaisuutta. Tämä kirja tuo esille sukupuolen ja seksuaalisuuden monimuotoisuuden sekä tasa-arvoisen ja yhdenvertaisen kohtaamisen perusteet.

Kirja antaa välineitä ammatilliseen kohtaamiseen niin tutkitun tiedon kuin monipuolisten esimerkkien ja pohdintatehtävien avulla. Kirjassa esitellään myös minäkeskeisen henkilösuhdeverkoston rakentamisen malli, jonka avulla voi löytää oman elämän kannalta suurimmat voimavarat ja mahdollisuudet, jotta hyvä elämä koetussa sukupuolessa ja seksuaalisuudessa olisi mahdollista.

Kirja soveltuu sosiaali- ja terveysalan ammattilaisille, opettajille, kasvattajille sekä oppi- ja harjoituskirjaksi korkeakouluhin ja yliopistoihin.

PS-kustannus 2010, ISBN 978-952-451-462-0, nid. 190 s.